

Athanasiana

8

Kiadja:
a Szent Atanáz Hittudományi Főiskola
Nyíregyháza
Bethlen G. u. 17.
Tel.: (42) 319-128
fax: (42) 420-313

Felelős kiadó:
Dr. Fodor György
főigazgató

ISSN 1219-9915

SZENT ATANÁZ GÖR. KAT. HITUDOMÁNYI FŐISKOLA

INSTITUTUM SANCTO ATHANASIO NOMINATUM

ATHANASIANA

8

NYÍREGYHÁZA

1999

Szerkesztette és nyomtatásra előkészítette:
Ivancsó István

Szerkesztőbizottság:
Ivancsó István
Janka Ferenc Szabó Péter

TARTALOMJEGYZÉK

Bevezetés	7
Ivancsó István: „Az általános feltámadást...” – Lázár feltámasztása az evangéliumban és a liturgikus szövegekben	9
Xeravits Géza: Biblikus tárgyú könyvek a Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárának antiqua anyagában	33
Cselényi István Gábor: Családi kör kialakítása az egyházközségben	41
Soltész János: Az erkölcsi törvény újszövetségi értékelése	59
Kruppa Tamás: A testben-levés kenotikus misztériuma Hans Urs von Balthasar teológiájában	75
Ivancsó István: Liturgikus idézetek papjaink primiciás képeiről	101
Bohács Béla: Dr. Rusznák Miklós, az eperjesi egyházmegye nagy egyénisége	117

SUMMARIA

I. Ivancsó: „Die Auferstehung aller...” – Die Auferweckung des Lazarus im Evangelium und in unseren liturgischen Texten	129
G. Xeravits: Biblical Works in the Library of our Seminary. A Preliminary Description	131
I. G. Cselényi: Der Familienkreis in den Pfarren	131
J. Soltész: Die Bewertung des sittlichen Gesetzes im Licht des Neuen Testaments	133
T. Kruppa: The kenotical mystery of ‘being in body’ in theology of Hans Urs von Balthasar	134
I. Ivancsó: Citazioni liturgiche dei santini dei nostri novelli sacerdoti	136
B. Bohács: Dr. Mikulás Rusznák, an important Personality of the Prešov Bishopry	136
KÖNYVISMERTETÉSEK	139
RECENSIONES	145

BEVEZETÉS

Kereszténységünk nagy örömhíre, hogy Istenünk kapcsolatban van velünk. Nem csak mi, emberek kereshetjük őt s indulhatunk el feléje botladozó léptekkel és értelemmel, hanem elsősorban ő az, aki felénk jön, aki akarja velünk a kapcsolatot.

Minden Karácsonyban ennek lehetünk tanúi és boldog részesei, hiszen létrejött az egyedülálló kapcsolat: „Krisztus születésével az ég és a föld összeköttetésbe léptek. Ma az Isten a földre jött és az ember felszállott az égbe.” Az epifánikus teofániában Vízkeresztkor ennek továbbfolytatását láthatjuk: Jézus Krisztus elkezdti üdvözítő tevékenységét. De már az Örömhírvételben is az Isten felénk fordulását ünnepelehetjük a proto-evangélium teljesedésében. Vissza lehetne tekinteni az egész Ószövetségbe, s azt lehetne tapasztalni, hogy az nem más, mint az Isten ember felé fordulásainak sorozata, amely a Messiás eljövetelével nyeri el teljességét. – Isten akarja velünk a kapcsolatot.

Mellőzhetetlen kérdés, sőt inkább feladat, hogy az ember mennyire akarja a kapcsolatot az őt megszólító, feléje forduló, őt előbb szerető Istennel. Nyilván mindenki a maga módján igyekszik ennek eleget tenni, valami módon válaszolni.

A teológus nem csak önmaga számára tudatosítja ezt, hanem gondot kell fordítania arra is, hogy mások felé is közvetítője legyen ennek az örömhírnek.

A Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola tanárai a szemeszterek végén rendszeresen megjelenő tudományos folyóiratuk legújabb, immár nyolcadik számában – nem előre kijelölt tematika alapján, mégis – ennek a feladatnak igyekeznek megfelelni.

Lázár feltámasztásával a felénk közelítő Isten jelet ad Jézus Krisztus feltámadására és az általános feltámadásra. Ivancsó István biblikus-liturgikus tanulmánya azt az érdekesítő kérdést veti fel, hogy milyen állapotban lehetett a sírban Lázár, s az evangélium és a liturgia szövegeivel igyekszik megkeresni a választ.

Az önmagát kinyilatkoztató Isten a Biblián – mint egyik forráson keresztül –szólt és közeledett az emberhez. Xeravits Géza a főiskolánk könyvtárában található régi biblikus tárgyú könyvekről írt.

Cselényi István Gábor tanulmánya az egyházköztségben megvalósítható és megvalósítandó családi közösség kialakításáról készítette tanulmányát, amely ismét csak azt mutatja, hogy Isten akarta és akarja a közösséget nem csak az emberek között, hanem övele is.

Az erkölcsi törvény egyetemesen kötelező jellege az Újszövetségben az emberrel sorsközösséget vállaló Jézus Krisztus révén teljesedik ki a szeretetben. Soltész János az erkölcsi törvény újszövetségi értelmezését tette tanulmánya tárgyává.

Kruppa Tamás az itt közölt írásában folytatja a Hans Urs von Balthasar teológiájával való foglalkozását. Most a kenotikus misztériumról ír, amelyben az ember Isten végleges közeledését csodálhatja meg.

A papszentelésben Jézus Krisztus szoros kapcsolatba kerül azokkal a személyekkel, akiket az ő örök főpapságából való részesedésre választ ki. Papjaink pírmiációs képeinek liturgikus idézeteit gyűjti össze és rendszerezi Ivancsó István másik dolgozata.

Végül ismét egy külföldi szerző is jelentkezik ebben a számunkban. Bohács Béla eperjesi liturgika tanár Rusznák Miklósról, illetve tevékenységéről állította össze írását.

Szokás szerint ebben a számban is jelen vannak a tanulmányok idegen nyelvű összefoglalói, hogy lehetőségük legyen azoknak is tájékozódni tanáraink munkásságáról, írásaik tartalmáról, akik magyarul nem tudnak olvasni.

Végül – ismét szokás szerint – helyet kapnak a jelen számban a magyar nyelvű könyvismertetések, illetve azok idegen nyelvű változatai, a recenziók.

Ezt a számot úgy bocsátjuk az Olvasók rendelkezésére, hogy kifejezzük reményünket: tanáraink írásai alapján megérezhetnek valamit Isten felénk való közeledéséből, jobban felfoghatják azt, hogy ő minden körülmények között akarta és akarja velünk a kapcsolatot. Adja Isten, hogy az itteni munkák ehhez segítséget tudjanak nyújtani!

Nyíregyháza, 1999. január 18. – Szent Atanáz napján

I. I.

Ivancsó István

„AZ ÁLTALÁNOS FELTÁMADÁST...”

Lázár feltámasztása az evangéliumban és a liturgikus szövegekben

Bevezetés

A bizánci egyház különleges figyelmet szentel Lázár feltámasztásának, annak az evangéliumi eseménynek,¹ amit csak János evangélista őrzött meg számunkra.² Bizánci egyházunkban külön ünnepe van ennek az eseménynek, és saját nevet is kapott a Virágvasárnap előtti napon, amit *Lázár-szombatnak* nevezünk.

Az ünnep liturgikus szövegei végig arról szólnak, hogy Jézus a negyednapja halott Lázárt feltámasztotta a halálból. Ezek a himnuszok a Szentírás sugalmazott szövegéből merítenek ihletet, ahol János evangélista is – szemtanúként³ – arról tesz tanúságot, hogy Lázár valóban halott volt.

Teológiaiailag azonban problémát jelent Lázár halála, illetve halott

¹ Az esemény történetiségéhez lásd: SCHNACKENBURG, R., *Das Johannesevangelium*, (Herders theologischer Kommentar zum Neuen Testament IV,2), Freiburg-Basel-Wien 1977, 428-433. A hagyománytörténeti és történeti vizsgáldás után a szerző elveti a korábbi szélsőséges felfogásokat, melyek az esemény teljes történetisége és a történelemhez való jelenlegi kötődése ellenére megkérdőjelezték azt. – GÁL, F., *János evangéliuma*, Budapest 1987, 221. „Ma még a szentírásmagyarázók között is van olyan vélemény, hogy az egész történet csak teológiai kép, amely Jézus megváltói hatalmát szimbolizálja: az ember számára ő a feltámadás és az élet, vagyis az üdvösség. A csoda történetiségére vonatkozólag csak azt mondhatjuk, hogy az apostoli egyház a názareti Jézusról mint konkrét személyről állította, hogy ő a Megváltó, azért igazolása céljából nem hivatkozhatott pusztá képekre. Legföljebb azt mondhatjuk, hogy az evangélista az egyszerű történeti tény teológiaiailag értelmezte, s így lett belőle ez az ünnepélyesen leírt esemény.” – FARKASFALVY, D., *Testé vált szó. Evangélium Szent János szerint*, Eisenstadt 1987, II. rész, 145. Ha „Lázár feltámasztásának történetiségét elfogadjuk, az semmiképp sem ellenkezik a történettudomány módszerével. Ugyanakkor óvatosan kell bánnunk a részletek értelmezésével: nincs jogunk arra, hogy az alaptörténeten kívül a történet hatását emelő és teológiai mondanivalóját kidomborító részleteket úgy kezeljük, mint egy helyszíni riport adatait.”

² Jn 11,1-44

³ Lázár feltámasztásának története a beleszótt teológiai szempontok ellenére is elárulja, hogy olyan valakitől ered, aki jelen volt az eseménynél. Vö. GÁL, F., *Beszélgetések az evangéliumról*, Budapest 1980, 250.

állapota. Igaz, hogy nem tudjuk, biológiailag milyen helyzetben volt, miután betegsége után „meghalt”, az azonban biztos, hogy teológiai értelemben nem lehetett halott, hiszen a Szentírás világosan tanítja, hogy Krisztus támadt fel „a halálból elsőként a halottak közül”.⁴ Az is biztos, hogy olyan állapotban volt, amikor ember már nem segíthetett rajta. Jézus Krisztus isteni erejével tudta visszahívni a földi életbe.

A csodák – mint jelek⁵ – hitre szólítanak fel, vagy a hitet akarják elmélyíteni az emberben. Lázár feltámasztása is ilyen hitre szólító jel.⁶

Sem a Szentírás,⁷ sem a liturgia nem foglalkozik azzal a teológiai

⁴ 1Kor 15,20 – További tanúságok: „Krisztus szenvedni fog, elsőnek támad fel a halottak közül” (ApCsel 26,23); „Ő a testnek, az egyháznak a feje. Ő a kezdet, az elsőszülött a halottak közül, hogy övé legyen az elsőség mindenben” (Kol 1,18); Jézus Krisztus a hűséges tanú, a halottak elsőszülöttje (vö. Jel 1,5).

⁵ RAHNER, K. – VORGRIMMLER, H., *Teológiai kisshótár*, Budapest 1980, 94. a csoda kettős funkciójáról ír. Egyrészt arra szolgál, hogy mint külső jel hitelesítse az isteni megbízaton alapuló működést. Másrészt eszkatológikus vonatkozása is van, ami főleg Jézus feltámasztásában válik világossá. – Vö. FEINER, J. – LÖHRER, M. (a cura di), *Mysterium salutis*, Brescia 1973, vol. 6, III/2, 157-160. két szempontját: A Krisztus-esemény értelmezi Jézus csodáit, és a csodák értelmezik a Krisztus-eseményt.

⁶ KERESZTY, R., *Jézus Krisztus. Krisztológiai alapvetés*, Budapest 1995, 86. szerint több egzégéta elfogadja a gyógyító csodák történetiségét, de legendának tartja a halottfeltámasztásokat és a természeti csodákat. Azonban ha Jézus feltámasztásának tényét elfogadjuk, „Jézus halottfeltámasztásai éppen ezt a csodát készítik elő”. – HERBERT, A. J., *Lázár, kelj fel!*, Budapest 1995, 27-32. népszerűsítő módon, de tudományosan eléggé kiegyensúlyozottan tárgyalja a történetet. Lázár feltámasztását Jézus legnagyobb csodájának nevezi. „E csoda további jeladás volt arra, hogy a népet felkészítse Krisztus előre bejelentett feltámasztására” (27). – GÁL, János *evangéliuma*, 211. Jézus „legkifejezőbb tettének” nevezi ezt a csodát, amely nem csak az ő hatalmát és szeretetét fejezi ki, hanem utal feltámasztására is, és alkalmat add arra, hogy magát feltámasztásnak és életnek nevezze. – Vö. GÁL, *Beszélgetések az evangéliumról*, 246. – BROWN, R. E. – FITZGER, J. A. – MURPHY, R. E. (ed. by), *The New Biblical Commentary*, Englewood Cliffs 1990, 969 Jézus legnagyobb „jelének” nevezi Lázár feltámasztását.

⁷ Az evangélium szövegéhez fűzött magyarázatok a Biblia különböző kiadásaiban általában tényként kezelik azt, hogy Lázár halott volt, nem tesznek semmiféle teológiai megjegyzést arra vonatkozóan, hogy ez milyen halál, illetve milyen állapot volt. Így a jeruzsálemi Bibliának sem az angol (*The Jerusalem Bible*, Garden City 1966), sem a német (*Neues Testament mit den Erläuterungen der Jerusalemer Bibel*, Freiburg-Basel-Wien 1968) változata nem foglalkozik vele. A Káldi-féle fordítás (Budapest 1915, 285) ennyit jegyez meg: „E betegség nem tartós halálára, hanem csodatettre szolgál, melyet az Isten Fia saját igazolására és Isten nagyobb dicsőségére fog művelni”. A Szent István Társulat kiadásában megjelent *Újszövetségi Szentírás* (Budapest 1971, 541) jegyzetében Szörényi Andor ezt írja: „Nem kell semmiféle modern műszer annak megállapításához, hogy egy halottat nem lehet életre kelteni pusztá parancsszóval. Még kevésbé egy olyan halottat, aki már négy napja a sírban fekszik és oszlásnak indult.” Ezt a magyarázatot veszi át a későbbi fordító is (Kosztolányi István, Budapest 1981, 401), sőt a

reflexióval, hogy Lázár milyen állapotban volt a sírban; egyszerűen halottként kezelik. Feltámasztása tényével pedig azt akarják hangsúlyozni, hogy Jézus nem csak az életnek, hanem a halálnak is ura. Önkéntes szenvedései és áldozati halála előtt Lázárnak az életbe való visszahívásával saját feltámadását igazolja előre, ugyanakkor az emberiség általános feltámadását is tanítja. A Lázár-szombat fő liturgikus éneke is erről tanúskodik: „Az általános feltámadást kinszenvedéseid előtt velünk elhithetni akarván, Lázárt támasztottad föl halottaiból, Krisztus Istenünk”.⁸

A következőkben ennek a jelnek az értelmét próbáljuk meg először kibontani az evangélium szövegéből, aztán áttekinteni azt, hogy az egyház hite hogyan értelmezi ezt a liturgikus szövegeiben.

I. Az evangélium

Az evangélium középpontjában Jézus Krisztus feltámadása áll. „Lázár feltámasztása pedig ennek a következménye, de előrevetítetten, elővételezeten, ugyanis a Szentlélek által végbevitt feltámadásban benne van a Szentlélek teljes kegyelme, aki ott fűj, ahol akar,⁹ már az Ószövetségben is.”¹⁰ Jézus nem csak arról tud és arról tanít, hogy az emberek feltámadnak az utolsó napon. Azt is tudja és kinyilvánítja, hogy a feltámadás misztériumát ő valósítja meg, mert Istenként neki van hatalma az élet és a halál felett.¹¹ A szinoptikusok beszámolnak arról, hogy feltámasztotta

Szent István Társulat által megjelentetett teljes *Biblia* (Budapest 1973, 1256) is. – A Békés-Dallos *Újszövetség-fordítás* (Pannonhalma 1994, 243) ennyit ír: „Lázár betegsége és halála alkalom volt feltámasztására, amely Jézus egyik legjelentősebb csodája”. – A német nyelvű egységes fordítás, *Das Neue Testament* (St. Pölten 1981, 256) jegyzetében ez olvasható: „Jézus számára ez a halál valójában csak alvás. Azonban félreértik őt.” – A teljes német Biblia, *Die Bibel. Altes und Neues Testament. Einheitsübersetzung* (Freiburg-Basel-Wien 1994, 1210), Lázár nevének említésén kívül semmi kommentárt nem fűz az állapotához. – A Szent Jeromos Bibliatársulat kiadásában megjelent *Szentírás* (Budapest 1997) magyarázata nem foglalkozik Lázárral.

⁸ Tropár, 1. hang, in *Dicsérvételek az Urat! Görög szertartású katolikus énekeskönyv*, Nyíregyháza 1994, 316.

⁹ Vö. Jn 3,8

¹⁰ FEDERICI, T., „Resuscitò Cristo!” *Commento alle Letture bibliche della Divina Liturgia bizantina*. (Quaderni di Oriente cristiano, Studi 8), Palermo 1996, 940.

¹¹ A húsvéti üzenet legrégebbi megfogalmazásában (1Tesz 4,14) – amint KREMER, J., *Jézus halálának és feltámadásának evangéliuma*, Veszprém 1995, 33-34. rámutat az *aneszté* és az *egerthe* igék elemzésénél – az szerepel, hogy Jézus feltámadt, ami azt jelenti, hogy élőként van jelen, nem hal meg többé, s ez az Isten ereje által történt. Az is

Jairus leányát¹² és a naimi özvegyasszony fiát¹³ is.¹⁴ A Lázáréval együtt „ezek a feltámasztások, amelyek emlékeztetnek a próféta csodákra, már burkoltan bejelentik az övét, amely egészen más természetű lesz.”¹⁵

Viszont éppen a szinoptikusok azok, akik Lázár történetét nem írják le.¹⁶ Ez utóbbi kateketikai céllal íródott,¹⁷ teológiailag nagyszerű a felépítése¹⁸ és az egész evangélium szerkezeti összképében¹⁹ fontos szere-

ősi megfogalmazás, hogy „Isten feltámasztotta őt” (1Tesz 1,10; Róm 10,9; 1Pt 3,18). A későbbi írások a „feltámadást” Jézus Krisztus tettének mondják (pl. Jn 2,19). – A vonatkozó bibliográfiához lásd: 94, 31. jegyzet. – Természetesen az Atya feltámasztó tette – mely Jézuson, a Fiún végrehajtott szuverén tett – nem kerül meg Jézus szabadságát. „Amikor Isten feltámasztotta őt, akkor a Jézus életében és halálában már benne rejlő (Istenre és az emberekre irányuló) dinamikát ragadta meg és teljesítette be.” – Vö. SCHNEIDER, T. (szerk.), *A dogmatika kézikönyve*, Budapest 1996, I. köt. 454. – A bizánci egyház húsvéti liturgikus szövegei is ezért szólnak (szinte kivétel nélkül) arról, hogy „feltámadt” Krisztus.

¹² Mt 9,18-26; Mk 5,21-43; Lk 8,40-56 – BUTTRICK, G. A. (ed.), *The Interpreter's Dictionary of the Bible*, Nashville 1993, 103. Lázár halálát, a kislányéhoz hasonlóan, álmoként értelmezi.

¹³ Lk 7,11-17

¹⁴ Mivel mindkét halott még fiatal, haláluk nem a dolgok rendes menetét jelzi. „Lázár története azonban szükségképpen az emberi sorsot lezáró halál problémáját veti fel és ezért könnyen félreérthető: mintha ennek az életnek túl sok értéket tulajdonítana.” – Vö. FRAKASFALVY, *op. cit.*, 148, 14. jegyzet. – Meglepő, hogy a ROSSANO, P. – RAVASI, G. – GIRLANDA, A. (a cura di), *Nuovo dizionario di teologia biblica*, Cinisello Balsamo ²1988, 1357-1358. említést sem tesz Lázár feltámasztásáról, csak a szinoptikusoknál előforduló másik két halottfeltámasztással foglalkozik, melyekről azt mondja, hogy az élő Isten erejéből történtek. – COENEN, L. – BEYREUTHER, E. – BIETENHARD, H. (a cura di), *Dizionario dei concetti biblici del Nuovo Testamento*, Bologna 1986, 1585. a halottak állapotát alváshoz hasonlítja. Arra utal, hogy a halál semmiképpen sem tud ellenállni Krisztus tevékenységének, aki „megtöri és legyőzi a halál egyébként legyőzhetetlen korlátait”.

¹⁵ LÉON-DUFOUR, X. (szerk.), *Biblikus teológiai szótár*, Róma 1974, 365.

¹⁶ A szinoptikusok hallgatásához lásd: FARKASFALVY, *op. cit.*, 142-145. A szerző KREMER, J., *Lazarus. Die Geschichte einer Auferstehung*, Stuttgart 1985, 82-109. tárgyalását veszi alapul. Elveti az „argumentum ex silentio” érvelést, továbbá pozitív módon kritizálja a Lázár feltámasztásának azt a két rekonstrukciós kísérletét, amely egyrészt a Jézus lábát megkenő bűnös nővel azonosítja Lázár nővérét, Máriát, magát Lázárt pedig Simon farizeussal, akinek házában az esemény történt. Másrészt a Mária és Márta testvérét a koldus Lázárral – akivel kapcsolatban a dúsgazdag kéri Ábrahámot, hogy küldje vissza az életbe – azonosító kísérletet is elveti. – Egyébként HAAG, H., *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, 1103. is két külön személynek veszi Mária és Márta testvérét és a koldus Lázárt.

¹⁷ Vö. GÁL, *Beszélgetések az evangéliumról*, 247.

¹⁸ Vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 141; GÁL, *János evangéliuma*, 211.

¹⁹ FEDERICI, *op. cit.*, 939. a hetedik és fő jelnek nevezi az Úr életében ezt az eseményt, amely Jézus földi küldetésének vége felé kap helyet az evangéliumban. – FLANAGAN,

pet kap.

A jánosi szöveg teljes elemzése és részletes kommentálása helyett csupán két szempontra irányítjuk a figyelmet. Az egyik az, hogy Lázár feltámasztásának körülményeiben és tényében hogyan nyilvánul meg Isten dicsősége. A másik pedig az, hogy Jézus az élet és a halál uraként jelenik meg itt.

1. Isten dicsősége

Isten dicsőségének megnyilvánulása Jézus életében a legteljesebb formában az ő feltámasztásában történik meg, amely előrevetíti az üdvtörténet végső célját, az ember feltámasztását és megdicsőülését is, s amelynek előképe Lázár feltámasztása. Krisztus feltámasztása „ráüti Isten pecsétjét a megtestesüléssel megkezdődött és a kereszttel befejeződött megváltás művére”.²⁰

Lázár feltámasztásának történetében kétszer szerepel kifejezetten az Isten dicsőségére való hivatkozás, a kettő között pedig – harmadikként – burkoltan található meg.

1. Rögtön a történet elején megjelenik az első utalás: „Ez a betegség nem okozza halálát, hanem Isten dicsőségére lesz, hogy megdicsőüljön általa az Isten Fia.”²¹ Jézus a halálon a végleges halált érti, amely ószövetségi értelemben az Istentől való távolságot jelenti. Ilyen formában Lázár nem lesz a halál martaléka. Istent pedig úgy fogja megdicsőíteni, hogy Lázár feltámasztásával az Atya irgalmasságát tárja az emberek elé, az Atya pedig megengedi, hogy Isten Fiának bizonyuljon, akinek hatalma van az élet és a halál felett.²²

Jézus szava a vakanszületetről szóló részben elhangzottakkal állítható párhuzamba.²³ Lázár betegsége arra szolgál, hogy Isten dicsősége

N. M., *Evangélium Szent János szerint és a jánosi levelek*, (Szegedi Bibliakommentár, Újszövetség 4), Kecskemét-Pannonhalma 1992, 58. viszont a hatodik epizódnak nevezi, s azt a címet adja neki, hogy „Élet a halálon túl”. Egyébként mindegyik epizódot az élet témájához köti. 1. Az újjászületés (a Nikodémussal való beszélgetés) és az élő víz (a samariai asszonnyal való beszélgetés); 2. Jézus életadó szava; 3. Az élet kenyere; 4. A világ világossága; 5. Jézus azért jött, hogy övéinek élete legyen és bőségben legyen. – FARKASFALVY, *op. cit.* 118. szintén a hatodik jelként sorolja fel ezt a történetet Jézus életében.

²⁰ LÉON-DUFOUR, *op. cit.*, 367.

²¹ Jn 11,4

²² Vö. GÁL, *János evangéliuma*, 212.

²³ „Sem ez nem vétkezett – felelte Jézus –, sem a szülei, hanem az Isten tetteinek kell rajta

megnyilvánuljon.²⁴ Az evangélista számára ez a betegség nem csupán pusztán alkalom arra, hogy bemutassa Jézus csodatevő hatalmát, hanem mélyebb összefüggésekre is vezet. Ráirányítja a figyelmet arra, hogy Jézus hatalma nem a halál ellen irányul; az irány, amire az Atya terve szerint mutat, nem a halál sötétsége és a megsemmisülés, hanem a remény,²⁵ amely a hívőknek Jézus Krisztus működésében és sorsában jelenik meg.²⁶ Jézus szavának – alapvető jelentése mellett, hogy a betegség nem vezet a földi halálhoz – mélyebb jelentése van, amint Mártának mondja: „Feltámad testvéred.”²⁷ Itt más megfogalmazásban jelenik meg ugyanaz a gondolat, mint a vakonszületett esetében: Isten a Fia által működik. Ez a működés pedig az Isten dicsőségének kinyilvánítása, amint az utóbbi esetben világos megfogalmazást is kap. Azok a jelek, amiket a földön a Fiú végbevisz, a saját és az Atya dicsőségét teszik nyilvánvalóvá,²⁸ és amiket a hívők bennük megláthatnak.²⁹

Az Atya és a Fiú kölcsönös megdicsőítése a jánosi krisztológia vezérgondolata.³⁰ Ez különösen „Jézus órájában” mutatkozik meg, amelyben engedelmes önátadása révén³¹ megdicsőíti az Atyát, és őt is megdicsőíti az Atya.³² Ezért ez a halottfeltámasztás – mint jel – már magába

nyilvánvalóvá válniuk” (Jn 9,3). – Egyébként Lázár történetében is szerepel a vakonszületettre való hivatkozás. Némelyek így vélekedtek: „Ha a vaknak vissza tudta adni a szeme világát, azt nem tudta volna megakadályozni, hogy ne haljon meg?” (Jn 11,37).

²⁴ Jézus nem azt akarta mondani, hogy Lázár nem hal meg, hanem azt jelezte, hogy halála nem lesz végleges halál. – Vö. HERBERT, *op. cit.*, 28.

²⁵ Vö. SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 404.

²⁶ Elsősorban Lázár sorsáról van szó, de általában idetartozik minden, ami Jézus vagy Jézus barátainak sorsát meghatározza. Hiszen az evangélium szerint egyetlen nagy kibontakozás adja meg a világ és az egyén sorsának az értelmét: Isten megdicsőül Fia által, és ennek folytán övéi is részesülnek dicsőségében. Vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 145.

²⁷ Jn 11,23

²⁸ Jézus első csodájának lezárásaként olvasható: „Kinyilatkoztatta dicsőségét, s tanítványai hittek benne” (Jn 2,11).

²⁹ Vö. Jn 11,40

³⁰ Minden az üdvtörténet keretében, emberlétünk krisztológiai céljában találja meg végső értelmét: minden esemény alkalmat ad arra, hogy az Atya és a Fiú életadó közössége kiáradjon ránk. – Vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 134.

³¹ „Azért szeret az Atya, mert odaadom az életemet, hogy majd újra visszavegyem. Nem veszi el tőlem senki, magam adom oda, mert van rá hatalmam, hogy odaadjam, és van rá hatalmam, hogy visszavegyem” (Jn 10,17-18).

³² „Atyám, elérkezett az óra. Dicsőítsd meg Fiadat, hogy Fiad is megdicsőítsen téged!” (Jn 17,1); „Most dicsőül meg az Emberfia, s az Isten is megdicsőül benne. Ha megdicsőül benne az Isten, az Isten is megdicsőíti saját magában, hamarosan megdicsőíti” (Jn 13,31-32).

foglalja Jézus saját halálát és feltámadását is. „Az Isten Fia nem csak visszahívja ezt a halottat az életbe, hanem – mert ez jel –, ezzel a saját feltámadását is megmondja.”³³ A halott Lázár feltámasztása az ő halálát is felfedi, amelyben azonban Isten kinyilvánítja dicsőségét: visszahívja Fiát a mennyei életközösségbe³⁴ és megadja neki a hatalmat, hogy a hívőnek életet adjon.³⁵

2. Az Isten dicsőségére vonatkozó utalás fedezhető fel abban a részben is, amikor Jézus ugyan nem mondja ezt kifejezetten, de a szövegből mégis ez derül ki: „Miattatok örülök,³⁶ hogy nem voltam ott, hogy higgyetek.”³⁷ Az a párbeszéd előzi meg ezt a mondatot, amelyben Jézus Lázár halálát álomnak, illetve elalvásnak nevezte, s ez a képes beszéd itt helyénvaló, mert „Lázár halála nem végeleges”.³⁸ A tanítványok pedig azt válaszolták, hogy ez már a gyógyulását jelenti. Erre Jézus nyíltan megmondta, hogy Lázár meghalt. Jézus tudta, hogy a tanítványok hite erősödni fog azáltal, amit majd látnak. Ezért örül, hogy nem volt beteg barátja mellett. Késlekedésének oka az Isten dicsőségének megnyilvánulása, amely a halott feltámasztása és azok hite által történik, akik az eseményből kapják az ösztönzést a hitre.

Jézus azzal a természetfeletti tudással³⁹ beszélt Lázár elalvásáról, illetve haláláról,⁴⁰ ami a János szerinti evangéliumban kezdettől fogva

³³ SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 404-405.

³⁴ Vö. Jn 17,5

³⁵ Vö. Jn 17,2

³⁶ Természetesen nem Lázár betegségének és halálának örül Jézus, hanem annak, hogy ezáltal hitre szólító jelet tud adni az embereknek. SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 410. szerint Jézus „már előre tudja, mit fog tenni: feltámasztja Lázárt a halálból.” – FARKASFALVY, *op. cit.*, 135. szerint pedig „Jézus öröme” tovább magyarázza, hogy Lázár betegsége milyen értelemben fog Isten dicsőségére szolgálni. Mint minden „jel”-nek, Lázár feltámasztásának is a hit ébresztéséhez kell vezetnie. – HERBERT, *op. cit.*, 29. további magyarázattal is szolgál: Jézus nem ment el a beteg Lázárhoz, mert akkor „csak” gyógyítást vártak volna tőle. De „így most sokkal nagyobb jelet tud adni nekik, a feltámadás jelét, mely úgyszólván követeli az őbenne és a saját eljövendő feltámadásában való hitet.” – GÁL, *Beszélgések az evangéliumról*, 247-248. is így értelmezi: Jézus „nem vétett a szeretet ellen”, mert a halottfeltámasztással a tanítványok hitét jobban megerősítette, mint egy beteggyógyítással.

³⁷ Jn 11,11

³⁸ GÁL, *János evangéliuma*, 213.

³⁹ Vö. SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 409.

⁴⁰ Az alvás és felébredés fogalompár az Ószövetségben is sokszor a halálra és feltámadásra utal, ugyanígy az ókori vallásokban is. A kereszténység azonban új tartalommal töltötte meg Jézus feltámadása után. A temetők ókeresztény elnevezése is ezt jelzi: *koiméterion*, az elaludtak helye. – Vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 135.

jellemezi őt. Ugyanezzel a tudásával tudta azt is – s egyedül csak ő tudta –, hogy ez milyen halál volt. Szavait kettős értelemben fogalmazta meg, és vezetett a tanítványok félreértéséhez.

Ez a részlet megmutatja, hogy a testi halál nem jelent az ember életében végső katasztrófát, hanem csak „elalvást”, amiből Jézus fölkelti az övéit.⁴¹ Ő másképp látja a jövőt, mint az emberek. Ezért is mondhatta ebben a tanítványok számára szomorú helyzetben – akik megtudták tőle, hogy Lázár meghalt –, hogy örül. Az ő örömeiben már benne van a Húsvét öröme. A tanítványok a halottfeltámasztás jele révén felismerhetik, hogy ő a saját halálát is legyőzi, a világnak életet ad, és nekik is megadja a győzelmet életük szorongató körülményeiben.⁴²

3. A harmadik hely, ahol – az első után – ismét nyíltan megjelenik az Isten dicsőségére való hivatkozás a Mártával való párbeszédben található. Jézus Lázár sírja előtt azt parancsolja, mozdítsák el a sírt záró követ. Márta ekkor azt mondja, hogy a halottnak már szaga van,⁴³ mert negyednapos.⁴⁴ S Jézus erre válaszolja: „Nemde azt mondtam: ha hiszel, meglátod Isten dicsőségét?”⁴⁵

A történet végén most kerül tehát sor Isten dicsőségének meglátására, amire az egész esemény irányul.⁴⁶ Jézus visszaül arra, amit már előbb is mondott, hogy az esemény Isten dicsőségének kinyilvánítására

⁴¹ FARKASFALVY, *op. cit.*, 146. értelmezésében „itt a feltámasztás és feltámasztás témája egészen általános síkon merül fel”, mert Lázár halála mellett Jézus haláláról és a tanítványokról is szó esik.

⁴² Vö. SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 410.

⁴³ Mindenképpen fel kell figyelni arra, hogy ezt nem Jézus, hanem Márta mondja!

⁴⁴ A Jn 11,17 szerint is Lázár már négy napja a sírban volt. – GÁL, *János evangéliuma*, 215. szerint a népies zsidó felfogás alapján ez Lázár biztos halálát jelentette, mert eszeint a lélek három nap után végérvényesen a *sheolba*, a holtak hazájába költözik, a test pedig oszlásnak indul. – FARKASFALVY, *op. cit.*, 136. még azt is hozzáfűzi, hogy a zsidók felfogása szerint a vegetatív életet okozó „nefes” (lélek, pára) három nap múlva hagyja el a halottat, amikor a test oszlása elkezdődik. BROWN – FITZYER – MURPHY, *op. cit.*, 969. a következőket írja: Lázár „elég sok ideig volt halott ahhoz, hogy a rabbinikus hatóságok azt mondhassák, hogy a lélek elhagyta a test kötelékét és határozottan beállt a felbomlás”. Továbbá: „Mivel Lázár négy napra el volt temetve, senki sem kérdőjelezte meg a tényt, hogy »a halálból« tért vissza” (970).

⁴⁵ Jn 11,40

⁴⁶ A János szerinti evangéliumban minden jelnek ez a feladata, mert mindegyik azért megy végbe, hogy Isten dicsősége megnyilvánuljon. – Vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 147. – SCHNACKENBURG, *op. cit.*, 424. hasonlóképpen értelmezi ezt. A halottfeltámasztás a legnagyobb jele Isten üdvözítő tevékenységének, amely Jézusban jelenik meg. Jézus kinyilvánítja Isten dicsőségét, ám ez csak azok számára látható, akik hisznek, akik „lát-ni” tudnak.

szolgál.⁴⁷ Azonban kiemelkedően fontos az, hogy ezt a hívők láthatják meg. Jézus ott nem Lázár feltámasztására adott világos utalást, hanem minden hívő számára adott fontos ígéretet. Megerősítést nyer az, hogy az evangélistánál a testi feltámasztás csak jel⁴⁸ Jézus hatalmára vonatkozóan, ami a hívőknek az igazi, a halálon túli életet ajándékozza. A konkrét helyzetben arról van szó, hogy Istennek a halált legyőző hatalma mindjárt láthatóvá válik. Azonban ezen túlmenően arról is szó van itt, hogy Jézus Isten által viszi végbe a csodát. Lázár betegségének és halálának Isten dicsőségére kell szolgálnia, amely a Fiú tevékenysége révén jelenik meg. A feltámasztás a legnagyobb jelként igazolja a Jézusban jelenlévő Isten üdvözítő hatalmát.

2. Jézus „a feltámadás és az élet”

A történetben fontos szerepet kap a testi betegség és a testi halál gondviselészerű jellege. Elsősorban Lázár sorsáról van szó, de általában idetartozik minden, ami Jézus és az ő híveinek sorsát meghatározza. Két jelenetből is kitűnik ez.

1. Márta szavai a hitet és a gyászt együttesen fejezik ki: „Ha itt lettél volna, nem halt volna meg testvérem. De most is tudom, hogy bármit kérsz az Istentől, megadja neked”.⁴⁹ A keresztény ember megosztott érzelmei válnak ebből nyilvánvalóvá.⁵⁰ Márta hisz, de még nem látja Isten tervének egészét, amelyhez a halál is hozzátartozik. Még nem látja azt sem, hogy maga Jézus is meg fog halni, hogy áldozatul adja magát az emberekért. S amikor Jézus megmondja neki, hogy fel fog támadni a bátyja, még akkor sem érti a mondanivaló egészét. Számára még csak a végső feltámadás létezik, ami most még – a gyászbán – nem elegendő neki, hiszen a távozás és elszakadás, a végesség és az elmúlás tragédiáját enyhíti ugyan, de nem oldja meg teljesen.

Jézus ekkor mindent elárasztó kijelentést tesz: „Én vagyok a feltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghal is, élni fog”.⁵¹ Ünne-

⁴⁷ Vö. Jn 11,4

⁴⁸ „Amellyel Jézus igazolja a beléje vetett hitet, és felbátorítja a hívőt a bizalomra.” Lázár betegsége és halála arra való volt, hogy Isten dicsősége megnyilatkozzék és kiváltsa a hitet. – Vö. GÁL, *János evangéliuma*, 220.

⁴⁹ Jn 11,21-22

⁵⁰ Vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 146.

⁵¹ Jn 11,25

pélyes és erőteljes kijelentés ez,⁵² amelyben benne van az Újszövetség egész újdonsága és természetfelettsége: Jézus az, aki legyőzi a halált és megadja az élet teljességét. Azért lehet a feltámadás szerzője, mert ő az élet. Szavaival azt mondja, hogy a hozzá kapcsolódó, a vele hitben egyesülő ember számára a testi halál, mint esemény, másodrangúvá válik, mert nem képes Krisztustól elszakítani, hiszen aki meghalt, élni fog, aki pedig él, nem hal meg sosem. Ezt majd csak az apostolok értik meg, akik felismerik, hogy a csoda Mesterük küldetését világította meg. Ha képes meggyógyítani a betegeket és feltámasztani a halottakat, akkor ahhoz is joga van, hogy minden halottat feltámasszon, és megadja nekik az örök életet.⁵³

Itt ismét fontos szerepet kap a hit, amint Jézus meg is kérdezi erről Mártát. Ő minden keresztény ember képviselőjeként jelenik meg hitvallásával. A hit természetfeletti közösséget valósítja meg Krisztussal.⁵⁴ Aki hisz benne, aki a feltámadás és az élet, annak már nem a betegség vagy a gyógyulás, nem a halál és az élet, nem a jelen és a jövő fontos, hanem az, hogy Jézus itt és most feltámadásával és életével válik.

2. Mária esetében megismétlődik az előző gondolat, ám már egészen másként. Mária ugyanazokat a szavakat mondja, mint húga: „Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg testvérem”,⁵⁵ Mártának az isteni élet forrásaként válaszolt Jézus, most viszont az elébe boruló Máriához ő maga is lehajlik: „Mártának az isteni Szó kinyilatkoztatását adta; Mária előtt mint az emberré testesült, hozzánk hasonlónak lett isteni Barát nyilvánítja ki magát: megindul, megrendül, sírva fakad”.⁵⁶ Az egyházi igehirdetés meg akarta őrizni ezt a képet is, mert a reménységet szolgálja. Az Isten Fia emberként lett Megváltónk, és őt a szeretete és a részvétele is arra indítja, hogy mellettünk álljon és közbenjárónk legyen.⁵⁷

A két találkozásból így lesz egyetlen krisztológiai igazság. Jézus előbb elmondta, hogy a szenvedés és a halál nem számít, mert az Isten

⁵² Azért is, mert az Ószövetségben Jahve volt az élet kizárólagos birtokosa és osztogatója. Jézus itt az élet adományozását a legmagasabb fokban igéri meg. Ő nem csak kinyilatkoztatója az örök életnek, hanem adományozója is. Ennek feltétele a hit. – Vö. GÁL, *János evangéliuma*, 216.

⁵³ Vö. GÁL, *Beszélgetések az evangéliumról*, 248.

⁵⁴ Vö. GÁL, *János evangéliuma*, 216.

⁵⁵ Jn 11,32

⁵⁶ FARKASFALVY, *op. cit.*, 147. – A szerző magyarázatában ezen a ponton lehet a legélesebb fogalmazást találni Lázár állapotára vonatkozóan: „Az Isten egyszülött Fia megrendülten gyászolja az oszlott testű szerencsétlen halottat, akinek keresztül kellett mennie az elmúlás minden kinján.”

⁵⁷ Vö. GÁL, *Beszélgetések az evangéliumról*, 249.

emberré lett, és akik benne hisznek, azoknak örök életet ad. Itt pedig ennek ellenpontjaként más megvilágítást ad tanításának: a halál gyötrelmét és gyászatát együtt siratja az emberrel, ő, aki a feltámadás és az élet. Ő az, aki a feltámadás és ő a gyászoló; ő az, aki életet ad és aki a halált elszenvedti; ő az, aki a könnyeket és a gyászt megosztja, aki azonosítja magát a gyászolókkal. Ő a valóságos Isten és a valóságos ember.⁵⁸

3. Lázár állapota

Lázár történetéből az evangéliumi szöveg elemzése alapján tehát kitűnik, hogy Jézus azért vitte végbe ezt a csodát – amely a jelenlévők számára egyértelműen a halott Lázár feltámasztása, az életbe való visszahívása volt –, hogy egyrészt kinyilvánuljon általa Isten dicsősége, másrészt bemutassa, hogy ő az élet és a halál ura. Ezekhez járul még az a fontos szempont – amint majd a liturgikus szövegekből kitűnik –, hogy ezzel saját feltámadását⁵⁹ és az általános feltámadást is előre jelezte.

Mint már jeleztük,⁶⁰ teológiai megoldandó problémát jelent Lázár halála, illetve az, hogy milyen állapotban volt a sírban. A főtebb vázolt kettős, illetve hármas gondolat fényében ezzel meglepően kevesen foglalkoznak. A következőkben Gál Ferenc és Farkasfalvy Dénes gondolatait kíséreljük meg szintetizálni.

A halál a földi élet lezárását, az ítéletet és az örök állapot megkezdését jelenti.⁶¹

1. Valóban lezárult Lázár számára a földi élet, amikor meghalt és a sírba helyezték? Nem lehet tudni, hogy mikor következik be véglegesen a halál: a külső tapasztalat szerint az életfunkciók megszűnésével-e, vagy amikor már a sejtekben is megszűnik az élet. „Mindenesetre Lázár nem ment át a teológiai értelemben vett halálon, amelyen a földi élet végleges lezárását értjük. Ő még erre az életre jött vissza.”⁶²

⁵⁸ FEDERICI, *op. cit.*, 940-943. hosszasan elemzi a barátját sirató Jézus állapotát, s a lényegét így fogalmazza meg: „Egy arianus vagy monofizita Isten szenvedélymentes, változhatatlan, érinthetetlen lenne. Ez viszont a mi Urunk és a mi Istenünk.”

⁵⁹ Bár Jézus feltámadása olyan egyedülálló esemény, amelynek nincs analógiája. Vö. FEINER – LÖHRER, *op. cit.*, vol. 6, III/2, 331. és a 23. jegyzet vonatkozó bibliográfiáját. – Lásd továbbá: KREMER, *Jézus halálának és feltámadásának evangéliuma*, 32-36. Jézus feltámadásának egyedülálló valóságáról szóló részt.

⁶⁰ Vö. 10. oldal.

⁶¹ Vö. GÁL, *Beszélgések az evangéliumról*, 250.

⁶² GÁL, *János evangéliuma*, 222; vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 148; BROWN – FITZYER – MURPHY, *op. cit.*, 969. csupán egy summás véleményt fogalmaz meg: „Lázár nem

2. Átment Lázár az ítéleten? Az egyház tanítása szerint az ítélet a halál után következik, és annak megfelelően az üdvösség vagy a kárhozat. A kinyilatkoztatás azt tanítja, hogy „az ítélet és az üdvösség vagy a kárhozat végérvényes állapot, azt Isten sem változtathatja meg, s onnan erre az életre nem jöhet vissza ember.”⁶³

3. Megkezdte Lázár – ha csak időlegesen is – az örök állapotot? Aki átment a túlvilágra, onnan már nem jöhet vissza a földi életbe, annak legfeljebb a végleges feltámadás lehet a sorsa, de ott már nem ezt az életet folytatja.⁶⁴ Lázár viszont – bár nem tudható, mennyi ideig – ebbe a földi életbe került vissza. Az az életadás, amiről János evangélista (különösen az ötödik fejezetben) beszél, nem visszatérést jelent ebbe az életbe, hanem testben-lélekben való bevonulást Isten dicsőségébe. „Lázár feltámasztása ugyan mindennél ékesszólóbban bizonyítja Jézus hatalmát a halál felett, de nem valósítja meg meg azt az életadást, amely majd Jézus feltámasztásában történik meg.”⁶⁵

Így érvényesül az, hogy nem Lázár a „holtak zsengeje”⁶⁶ és az „elsősülött a halottak közül”,⁶⁷ hanem Jézus Krisztus, aki a feltámadt világ alapítója, az új Jeruzsálem első polgára.

Azt kell tehát mondanunk, hogy Lázár ilyen értelemben nem ment át a túlvilágra, nem esett ítélet alá, és nem is onnan, az örök életből jött vissza.⁶⁸

II. A liturgia

A Lázárral kapcsolatos liturgikus szövegek – éppen úgy, mint a szentírási kommentárok – nem foglalkoznak azzal, hogy Lázár milyen állapotban volt a sírban. Ezek a szent szövegek is kettős értelemben akar-

kómában volt”.

⁶³ GÁL, *János evangéliuma*, 222.

⁶⁴ Vö. GÁL, *Beszélgetések az evangéliumról*, 250. – Lázár feltámasztását nem szabad úgy értelmeznünk, mintha Krisztus halál feletti diadala abban állna, hogy ebbe a földi életbe hívja vissza az ő szeretteit. Az itt megvalósuló jel végső értelme az ő saját feltámadása, amely majd átmenet lesz ebből az életből a másikba, az örök életbe. Ezzel magyarázható, hogy Lázár feltámasztása miért nem kapott nagyobb jelentőséget az újszövetségi hagyományban. – Vö. FARKASFALVY, *op. cit.*, 148.

⁶⁵ FARKASFALVY, *op. cit.*, 148.

⁶⁶ 1Kor 15,20

⁶⁷ Kol 1,18

⁶⁸ Vö. GÁL, *Beszélgetések az evangéliumról*, 250.

nak tanítani, amikor az evangélium alapján egyrészt bejelentik Krisztus kinszenvedéseinek előkészítését, másrészt kinyilvánítják az Úr dicsőségét és mindenhatóságát. „Mintha emelkedő mozgásnak, fokozódó drámai feszültségnek lennének tanúi, ami a keresztre feszítésben éri el csúcspontját és a feltámadás örömeiben oldódik fel.”⁶⁹ S mindez nyomon követhető az evangéliumi események liturgikus átköltésében az időrend pontos megtartásánál is.

A liturgikus szövegek alapján Lázár a feltámadt Krisztus előképe, de ugyanakkor a Krisztus dicsőséges sírjából feltámadó új teremtménynek is prototípusa. A titokzatos isteni üdvöngöztetésben Lázár prófétai szerepet kap. Igaz, hogy sem szavaival, sem cselekedeteivel nem követi a próféták tevékenységét, hanem csöndesen ráhagyatkozik Isten akaratára, aki személyét jellé és próféciaivá teszi.⁷⁰ Így az ünnepe „Krisztus feltámadásának prelúdiuma”.⁷¹ „Lázár a beteg, halott, romlott, rosszillatú emberiség prototípusa, de Jézus barátjának nevezi őt, s azt mondja: alszik... mert a húsvéti esemény már elkezdő átformálni a halált alvássá.”⁷²

A Lázárról szóló liturgikus szövegek két csoportra oszthatók. Egyik részük – a Lázár-szombat előtti napokon – kronológiailag követi az evangéliumi eseményeket Lázár megbetegedésétől haláláig. Ezek a szertartásokban folyamatosan jelentkeznek. Másik részük – magán az ünnepen – viszont már a feltámasztásáról szól.

1. Az előzmények

A *Triódion*⁷³ a Virágvasárnap előtti hétfőn reggel említi először Lázár nevét.⁷⁴ Az egész történet prelúdiumaként fogható ez fel, melyben azonban már jelen van a végkifejlet, valamint az örvendezés is, ami sokszor előfordul a további szövegekben: „Íme, közeledik Krisztus Betfáge városához! Örvendj, Lázár hazája, Betánia, mert nagy csodát mutat majd

⁶⁹ *Krisztus közöttünk. A keresztény Kelet liturgikus közössége átéli az üdvtörténetet*, Budapest 1984, 171.

⁷⁰ Vö. GALLO, M., *Liturgia orientale della Settimana Santa*, Roma 1974, vol. I, 27-29.

⁷¹ DONADEO, S. M., *L'anno liturgico bizantino*, Brescia 1991, 106.

⁷² GALLO, *op. cit.*, 29.

⁷³ [Orosz, A. (szerk. és kiad.)], *Nagyböjti énektár, vagyis a három ódás bűnbánati énekek könyve, amely a szent nagyböjtből végzendő összes szent szolgálatot tartalmazza*, Nyíregyháza 1998. (A továbbiakban: *Triódion*.)

⁷⁴ Azonban érdemes figyelni arra, hogy – mint a Nagyböjt folyamán többször is – a példabeszédbeli (Lk 16,19-31) koldus Lázár neve is jelen van a Lázár-szombatot környező szövegekben is.

neked, amikor feltámasztja Lázárt halottaiból!”⁷⁵ Látható tehát, hogy a liturgia időrendben kezdi az evangéliumi esemény interpretálását. Ez folytatódik a továbbiakban is, de már nagyobb teológiai mélységre irányultan: „Megnyílt Lázár életrekeltésének tornáca, s már jön is Krisztus, hogy a halálból, mint valami álomból felébressze az elhunytat, hogy ő, az élet, legyőzze a halált.”⁷⁶ Ugyanez a mélység található a következő utalásban is: „Támassz fel, mint hajdan Lázárt!”⁷⁷ Aztán ismét a kronológiára fordít figyelmet a szöveg: „Ma hozzák a Jordánon túl tartózkodó Jézusnak Lázár betegségének hírért, s ő jövendölésszerűen mondja: Ez a betegség most nem válik halálára.”⁷⁸

A hétfői alkonyati istentiszteletben csupán egyszer történik említés Lázárról, ám ez annál jelentősebb, mert az egyik fő témát – Isten dicsőségét – jelöli meg, mégpedig olyan erővel, hogy ez szinte az egész hét szövegeire érvényes: „Uram, testben a Jordánnál jártál, s előre megmondtad, hogy Lázár betegsége nem válik halálára, hanem miattad, Jézusom, Istenünk dicsőségére szolgál. Dicsőség a te nagy művednek! Dicsőség a te mindenhatóságodnak!”⁷⁹

A liturgikus szöveg kedden is folytatja az események időrendbeli költészeti megfogalmazását: „Tegnap és ma még beteg volt Lázár, akkor ezt rokonai sietve hozták Krisztusnak tudomására”.⁸⁰ Az öröm és a fájdalom ellenpólusa is sokszor megjelenik a szövegekben: „Sűrűn könnyeznek Lázár nővérei, amikor tudomásodra hozzák neked, a mindentudónak, fájdalmukat. Te viszont még helyben maradsz, hogy majd véghezvidd a csodat.”⁸¹ Az öröm különösen is sokszor megjelenik: „Most örömmel készülődj, Betánia, hogy vendégül lásd a mindenség Királyát, mert hozzád

⁷⁵ *Hétfői második kánon I. óda, Dicsőség neked... előversre, 1. hang, in Triódion, 546.* – Ezek a napokon is, mint ahogy a Nagyböjt folyamán végig, a második kánon Szent Tivadar szerzeménye, az első pedig József szerzetese.

⁷⁶ *Hétfői második kánon, VIII. óda, 1. vers, in Triódion, 547.*

⁷⁷ *Hétfői első kánon, IX. óda, 1. vers, 1. hang, in Triódion, 547.*

⁷⁸ *Hétfői második kánon, IX. óda, 1. vers, in Triódion, 548.*

⁷⁹ *Hétfői Uram, tehozzád... utáni 3. sztihira Szent Tivadartól, 5. hang, in Triódion, 550.* Egy másik erre való utalás: „Lázár megbetegszik, hogy te, Isten Fia, megdicsőülj ezáltal, s műveid szüntelenül magasztaljanak téged, az Urat!” – *Keddi második kánon, VIII. óda, 2. vers, 5. hang, in Triódion, 555.* Máshol rövidebben található: „Urunk, dicsőség néked!” – *Keddi és csütörtöki harmadik leülő ének Szent Tivadartól, 5. hang, és 6. hang, in Triódion, 553. és 568;* „Dicsőség a te erős hatalmadnak!” – *Szerdai harmadik leülő ének József szerzetestől, 3. hang, in Triódion, 560.*

⁸⁰ *Keddi harmadik leülő ének Szent Tivadartól, 5. hang, in Triódion, 553.*

⁸¹ *Keddi második kánon, II. óda, 2. vers, 5. hang, in Triódion, 554.*

jön, hogy Lázárt az enyészetből visszatérítse az életbe”.⁸² „Örvendj, Betánia, Lázár hazája, mert Krisztus nálad járva nagy dolgokat visz végbe: életre kelti Lázárt!”⁸³ „Betánia, örvendezz! Krisztus jön hozzád, hogy nagy és fenséges csodát műveljen... új életre támasztja a halott Lázárt”.⁸⁴ Érthető ez az örvendezés, mert már a beteljesedés fényében történik.

Eddig tartott az előkészület az események láncolatában, amíg Lázár meg nem halt. Az utolsó mozzanatot nagyon szemléletesen fogalmazza meg a szent szerző: „Készítsd már a halotti lepleket, bölcs Lázár, hiszen holnap elköltözől az életből, s meg fogsz halni. Nézd meg a sírt, amelyben lakni fogsz, mert ott majd Krisztus újra életre kelt, a negyedik napra feltámaszt.”⁸⁵

2. Lázár halála

A kronológiának megfelelően a liturgia is a Virágvasárnap előtti kedden este⁸⁶ tesz említést arról, hogy Lázár meghalt. Ugyanakkor megjelenik a másik fő téma is – az Isten dicsőségének megnyilvánulása mellett –, Krisztus feltámadásának meghirdetése: „Ma kilehelte lelkét Lázár, és Betánia őt siratja. Te azonban, Üdvözítőnk, feltámasztod a halálból, hogy a barátodon történtek alapján előre elhiggyék a te fenséges feltámadásodat, s az alvilág halálát és Ádám életre keltését.”⁸⁷

Egy újabb fontos szempont is erős hangsúlyt kezd kapni innentől kezdve, mégpedig Krisztus isteni mindent tudása: „Ma Lázár meghal és eltemetik, és rokonai a siratót éneklék. Te pedig, mindent előre tudó Isten... tanítványaidnak kinyilvánítottad: Lázár elszenderült, de most megyek, hogy feltámasszam teremtményemet.”⁸⁸ „Lázár halála nem került el a mindent látó Jézus figyelmét.”⁸⁹ „Barátaidnak jóindulattal kinyilvánítottad, mindent előre tudó Isten, barátod halálát, akit dicsőségedre fel fogsz támasztani negyednapos síri nyugalmából.”⁹⁰

A következő figyelemre méltó mozzanat annak hangsúlyozása,

⁸² *Uo.*, *Dicsőség neked... előversre*, in *Triódion*, 554.

⁸³ *Uo.*, *VIII. óda, 1. vers*, in *Triódion*, 555.

⁸⁴ *Uo.*, *IX. óda, 2. vers*, in *Triódion*, 556.

⁸⁵ *Uo.*, *1. vers*, in *Triódion*, 556.

⁸⁶ Ami a liturgikus rendnek megfelelően már szerdára vonatkozik, hiszen a bizánci egyház este kezdi az új liturgikus napot.

⁸⁷ *Keddi Uram, tehozzád... utáni 3. sztihira Szent Tivadartól, 3. hang*, in *Triódion*, 558.

⁸⁸ *Szerdai harmadik leülő ének, 3. hang*, in *Triódion*, 560.

⁸⁹ *Szerdai második kánon, III. óda, 1. vers, 3. hang*, in *Triódion*, 561.

⁹⁰ *Szerdai első kánon, VIII. óda, 2. vers, 2. hang*, in *Triódion*, 561.

hogy bár Lázár halála az emberek számára gyászos esemény, Jézus mégis örül, mert ezáltal is isteni hatalmát fogja kinyilvánítani és Istent megdicsőíteni: „Lázárt, Krisztus halott barátját ma eltemetik, s el is siratják őt... Krisztus azonban örömmel megy hozzá, hogy megmutassa minden embernek: Ő a mindenség élete.”⁹¹ „Halottsirató könnyeket ontanak Lázár nővérei, mert azt látták, hogy testvérük ma már a gyászos kő alatt van. Te meg, Krisztusom, éppen ezt hoztad apostolaid tudomására, s így szóltál hozzájuk: Örülök miattatok, hogy most nem vagyok ott.”⁹²

Ez a gondolat folytatódik még szerda este is: „Testben a Jordánon túl tartózkodva tanítványaidhoz, Jézus, így szóltál: Lázár barátunk már meghalt, és most éppen a sírba a helyezték. De én, barátaim, miattatok örülök, mert így meg fogjátok látni, hogy mint helyhez nem kötött Isten, tudok mindent, noha látható emberré lettem.”⁹³

A Lázár halála utáni történéseket megéneklő szövegek ismét hangsúlyozzák az időrendet: „Már két napja van Lázár a sírban s látja a kezdettől fogva elhunytakat. Ott kell szemlélnie a szörnyűségeket: az alvilágban lebilincseltek sokaságát.”⁹⁴ Ezzel a liturgikus szöveg olyan gondolatot vet fel, amely még többször ismétlődni fog: Lázár az alvilágba került, s ott hirdeti előre Krisztus feltámadását. De folytatódik a kronológikus megemlékezés, miközben felmerül az is, hogy Lázár feltámasztása Jézus feltámadásának előképe: „Megjövendölted Lázár halálát, akit nemsokára föl is támasztasz, hogy aztán majd saját szenvedésed előjeleként... fogadd a dicsőítést.”⁹⁵ „Ma már másodnapja halott Lázár.”⁹⁶ „Lázárt már eltemették, és most a Mártával együttlévő gyászolók ott siratják a sírnál, s azt kívánják, hogy bárcsak ott lennél.”⁹⁷

Az evangélium szövegét bővíti ki a liturgia: „Menjünk – mondtad barátaidnak –, Lázár barátom már elszenderült! Amikor majd őt felébresztem, a halál pusztulást okozó gonoszságát örökre elpusztítom.”⁹⁸ Ez ugyan már reménységet ad, sőt az ember számára a legnagyobb reményt adja meg, de a liturgikus szöveg még így folytatja: „Mária és Márta most siránkoznak, mert látják, hogy Lázár sírban fekszik,”⁹⁹ és „Ma már másod-

⁹¹ Szerdai második kánon, VIII. óda, 1. vers, in *Triódion*, 562.

⁹² Uo., IX. óda, 1. vers, in *Triódion*, 563.

⁹³ Szerdai Uram, tehozzád... utáni 3. szíhira József szerzetestől, 5. hang, in *Triódion*, 566.

⁹⁴ Uo., Szent Tivadartól, 5. szíhira, 6. hang, in *Triódion*, 566.

⁹⁵ Csütörtöki első kánon, IV. óda, 4. vers, 5. hang, in *Triódion*, 569.

⁹⁶ Csütörtöki harmadik leülő ének Szent Tivadartól, 6. hang, in *Triódion*, 568.

⁹⁷ Csütörtöki második kánon, IV. óda, 1. vers, 6. hang, in *Triódion*, 569.

⁹⁸ Csütörtöki első kánon, VIII. óda, 2. vers, 5. hang, in *Triódion*, 569.

⁹⁹ Csütörtöki második kánon, VIII. óda, 1. vers, 6. hang, in *Triódion*, 570.

napja sírban van Lázár, s ezért Mária és Márta őszintén könnyüket ontják. Krisztus azonban már érkezik... hogy igen nagy csodát vigyen végbe.”¹⁰⁰ Ez utóbbi gondolat ismét felkelti az öröm hangulatát is: „Már jön az Úr... fogadjátok a mindenség Királyát, a halál s az alvilág legyőzőjét, ki feltámasztja Lázárt!”¹⁰¹ Sőt ismételtelen megjelenik a kezdetben szereplő gondolat is, Jézus Krisztus fogadására: „Fogadd, Sion, a királyt, mert már szelíden érkezik, hogy feltámassza Lázárt és megtörje a halál kérlelhetetlen uralmát!”¹⁰²

A liturgia foglalkozik azzal a témával is, amely ugyan a kánoni evangéliumban nem kap helyet, de az apokrif evangélium¹⁰³ tárgyalja, a kontákion-költészetben¹⁰⁴ pedig egészen részletes kifejtésben van jelen. Eszerint Lázárt a Hádész alakjában megszemélyesített alvilág tartja fogságában, de Krisztus kiszabadítja karmai közül. „Az alvilág készüljön fel megsemmisülésére, mert jön már az Élet, hogy felébressze Lázárt!”¹⁰⁵ A liturgia szemléletes leírással adja a következő figyelmeztetést: „Mindent elemésztő halál, pusztulásodra várj, és őreid vigyázzanak a záradokra, mert Krisztus egy szavával összezúzza kapuidat, amikor majd föltámasztja Lázárt!”¹⁰⁶ De már tovább is tekint: „A halál meghal, mert előre érzi, hogy Lázár visszajön a holtak közül.”¹⁰⁷ Nem csak Lázárra vár szabadulás, hanem az egész emberiségre is, ezért „rettegni kezd a világot hatalmában tartó, mindent emésztő halál, mert Lázáron keresztül megfosztják az egész, zsákmányul ejtett emberi nemtől.”¹⁰⁸ Ezt a következő szép párhuzammal állítja az imádkozók elé: „Amikor elszenderültél a kereszten, Uralkodó Urunk, szendergessé változtattad a halált. De már előtte is így

¹⁰⁰ Csütörtöki második kánon, IX. óda, 1. vers, 6. hang, in *Triódion*, 571.

¹⁰¹ Csütörtöki második kánon, IX. óda, Dicsőség neked... előversre, 6. hang, in *Triódion*, 571.

¹⁰² Csütörtöki Uram, tehozzád... utáni 3. sztihira Szent Tivadartól, 8. hang, in *Triódion*, 573.

¹⁰³ Vö. „Nikodémus evangéliuma, vagy: Krisztus alvilágba való leszállása”, in Vanyó, L. (szerk.), *Apokrifek*, (Ókeresztény Írók 2), Budapest 1980, 274-282. Lásd különösen: 278. – „Vangelo di Nicodemo” Testo latino B III(XIX),3, in Craveri, M. (a cura di), *I Vangelii apocrifi*, Torino 1969, 372.

¹⁰⁴ A híres himnuszalköltő, Rómanosz Melódosz két, egyenként tizenhét versszakos kontákiót is írt Lázár feltámasztásáról. Vö. „La risurrezione di Lazaro” I-II, in Gharib, G. (a cura di), *Romano il Melode. Inni*, Roma 1981, 284-297.

¹⁰⁵ Csütörtöki második kánon, VIII. óda, 2. vers, 6. hang, in *Triódion*, 570.

¹⁰⁶ Csütörtöki második kánon, IX. óda, 2. vers, 6. hang, in *Triódion*, 571.

¹⁰⁷ Csütörtöki Uram, tehozzád... utáni 2. sztihira József szerzetestől, 4. hang, in *Triódion*, 573.

¹⁰⁸ Pénteki harmadik leülő ének Szent Tivadartól, 8. hang, in *Triódion*, 576.

szóltál: Lázár, az én barátom alszik, de most elmegyek, hogy felébresszem őt.”¹⁰⁹ És: „Ki akartad szabadítani a halálból barátodat, Isten-Ige, s éretünk testi halálba sietsz, és az embereket halhatatlanokká teszed, egyetlen halhatatlan.”¹¹⁰ Továbbá: „Életre kelti a jó barátot, s az ő feltámasztásával mindenkinek előre jelzi saját feltámasztását.”¹¹¹

Még visszatér az alvilággal való foglalkozás: „Ahogy Betfágéhoz érkezel, már érzi lábad dobbanását az ellenséges alvilág, és Lázár lábát megérintve ezt mondja: Ha az élet hívni akar téged, ne késlekedj, hanem menj! Én érzem gyors pusztulásomat!”¹¹² De ismét hangsúlyt kap az örvendezés: „Azt ajtó előtt van már Krisztus! Ne szomorkodj tovább, Betánia, hiszen ő gyászodat örömmre fordítja, sarjadat, Lázárt pedig a sírból feltámasztja!”¹¹³

Megjelenik a liturgikus szövegben az a gondolat is, amivel az evangéliumi történet lezárása történik: „Összejött Betániában a Jeruzsálemből érkező zsidók sokasága, s ők is együtt gyászolnak ma Lázár rokonságával. De amikor majd holnap megtudják, hogy az a sírból előlép, Krisztus megölését határozzák el.”¹¹⁴

A liturgia fontosnak tartja felhívni a figyelmet arra is, hogy Lázár feltámasztásának mintájára a hívőt Jézus Krisztus tudja feltámasztani a bűn halálából. Ezért jelennek meg benne a következő kérések: „Mint hajdan barátodat, Lázárt, fenséges megjelenéseddel feltámasztottad, úgy minket is újra kelts életre!”¹¹⁵ „Fenséges hatalmával támassza fel elménket, mint egy újabb halott Lázárt!”¹¹⁶ „Szabadíts meg engem a csalárd lélek barátságától, Uralkodó Krisztus, ki... feltámasztottad hű barátodat, Lázárt!”¹¹⁷

Végül az egész prelúdiumot gyönyörűen összefoglalja a következő ének: „Jön az Úr! Nyisd meg kapuidat, Betánia! Fogadd hittel az Uralkodót, mert az egyetlen Mindenható azért jön, hogy feltámassza a sírből Lázárt...”¹¹⁸

¹⁰⁹ Pénteki első kánon, V. óda, 1. vers, 4. hang, in *Triódion*, 576.

¹¹⁰ Pénteki első kánon, IX. óda, 2. vers, 4. hang, in *Triódion*, 578.

¹¹¹ Pénteki első kánon, VIII. óda, 1. vers, 4. hang, in *Triódion*, 577.

¹¹² Pénteki első kánon, VIII. óda, 3. vers, 4. hang, in *Triódion*, 577.

¹¹³ Pénteki második kánon, VIII. óda, 2. vers, 8. hang, in *Triódion*, 577.

¹¹⁴ Pénteki második kánon, V. óda, 2. vers, 8. hang, in *Triódion*, 576.

¹¹⁵ Szerdai Uram, tehozzád... utáni 4. sztihira József szerzetestől, 5. hang, in *Triódion*, 566.

¹¹⁶ Csütörtöki második leülő ének József szerzetestől, 5. hang, in *Triódion*, 568.

¹¹⁷ Csütörtök első kánon, IX. óda, 1. vers, 5. hang, in *Triódion*, 570.

¹¹⁸ Pénteki második kánon, IX. óda, 2. vers, 8. hang, in *Triódion*, 578.

3. Lázár feltámasztása: Lázár-szombat

1/ Az alkonyati istentisztelet

Ezzel a szertartással kezdődik a Lázár-szombat, s ennek a szövegekben már a fő eseményre, Lázár feltámasztására irányul a figyelem,¹¹⁹ az eseményekre való visszatekintést, vagy annak részletes követését mellőzve.

Az egyik fő gondolat azt emeli ki, hogy Lázár feltámasztása előkép. Így fogalmazza ezt meg a liturgikus szöveg: „Hatalmas igéd... fölkelte sírjából a negyedik napja halottat, és Lázár az újjászületés üdvös nyitánya lett”.¹²⁰ Ehhez járul a másik hasonlóan fontos téma: „Urunk, te azt akartad, hogy tanítványaid elhiggyék halálból való föltámaszódást”.¹²¹

Eme fő tanítások mellett helyet kap még ezekben a szövegekben is Jézus emberi természetének hangsúlyozása, valamint az alvilág kifosztása. Szinte minden énekben megtalálható az is, hogy Lázár „negyednapos halott”. A szövegek csupán ennyivel utalnak az állapotára, illetve az egyik sztihira álomhoz hasonlítja a halálát: „Megjelentél, Üdvözítőnk, Lázár sírjánál, és kihívtad onnét a halottat, mintegy álomból élesztve fel őt”.¹²²

2/ A kis esti zsolozsma

A kis esti zsolozsma meglepően hosszú kánonjának¹²³ tanítása két szálon fut. Egyrészt ez is sorra veszi az evangéliumi eseményeket, mint az előző szövegek, másrészt kidomborítja bennük a teológiai tanítást.¹²⁴ Ennek a kánonnak szinte minden versében előfordul Lázár neve,

¹¹⁹ SUTTNER, E. CHR., „Die Feier von Tod und Auferstehung Christi im byzantinischen Ritus”, in *Ostkirchliche Studien* 22,1 (1973) 3. és 6. „kis húsvéti ünnepnek” nevezi Lázár feltámasztását.

¹²⁰ *Pénteki Uram, tehozzád... utáni 5. sztihira* Bölc Leó császártól, 6. hang, in *Triódion*, 581.

¹²¹ *Pénteki Uram, tehozzád... utáni 6. sztihira* Bölc Leó császártól, 6. hang, in *Triódion*, 581. – Egyébként ez a tanítás jelenik meg, sokkal hangsúlyozottabban, az ünnepi tropárban is.

¹²² *Pénteki Uram, tehozzád... után, Dicsőség... 8. hang*, in *Triódion*, 582.

¹²³ Ez a kánon Krétoi Szent Andrástól származik, s mind a kilenc ódája megvan. Összesen nyolcvanhat versszakból áll.

¹²⁴ ANDRONIKOF, C., *Il senso della Pasqua nella liturgia bizantina*, (Liturgia e vita 6), Torino 1986, vol. I, 221-222. két másik témát emel ki elemzésében: a megtestesülés és a húsvéti misztérium gondolatát.

így a részletes elemzéstől hely hiányában el kell tekinteni; inkább a kiemelkedően fontos fő szempontokra érdemes a figyelmet irányítani.

Az események elbeszélésénél nem kell a kánonban szigorú kronológiai sorrendet keresni, mert a tanítás érdekében nem ezt követi a szerző. Már a kánon elején elmondja a lényegét: „A negyedik napja halott Lázárt feltámasztottad, Üdvözítőm, s magasságbeli kezeddel az enyészetből megszabadítottad, és megmutattad, Hatalmas, a te hatalmadat”.¹²⁵ Ez a hatalom olyan, amelyre „az alvilág keserves fájdalommal fohászokodva megremegett”,¹²⁶ amivel „a lelkét visszaadta a halottnak”.¹²⁷ Istenemberi hatalom ez: „Könnyeket ontottál Lázárért, Urunk, s így megmutattad azt, hogy üdvözítésünket testben valósítod meg, mert te, aki természetedre nézve Isten vagy, hozzánk hasonló természetű emberré lettél”.¹²⁸

Sokszor fordul elő a Jézus emberségére való hivatkozás is, aminek célja mindig annak bizonyítása, hogy ő valóságos ember is: „Könnyekkel megsirattad barátodat, és gondviselészerűen megmutattad, hogy a testtel, melyet közöttünk magadra vettél, valóságosan és nem csak látszólagosan egyesültél; de mint emberszerető Isten, azonnal előszólítottad és feltámasztottad őt”.¹²⁹ Ez ugyanakkor tovább is vezet, mert Jézus hathatós szavára is utal: „Emberként könnyekkel sirattad meg Lázárt, szavad erejével pedig feltámasztottad, mint Isten”.¹³⁰

Páratlan ereje van Jézus szavának, mondja a kánon: „mert mint a mindenség Alkotója, igéddelel megelevenítetted a halott Lázár csontjait és izmait”,¹³¹ vagy: „egyetlen szavaddal feltámasztottad a sírból barátodat, a negyedik napja halott Lázárt”.¹³² Olyan erejű szó ez, amelynek az alvilág sem tud ellenállni: „Pusztá parancsszavadat sem viselhette el... a sokakat befogadó alvilág, hanem megrendülve szavadra, a negyednapos Lázárt élve, és nem holtan adta vissza”.¹³³ Jézus szava ugyanaz a szó, ami Illésen

¹²⁵ I. óda, 2. vers, in *Triódion*, 584.

¹²⁶ I. óda, 3. vers, in *Triódion*, 584.

¹²⁷ I. óda, 5. vers, in *Triódion*, 584.

¹²⁸ I. óda, 4. vers, in *Triódion*, 584.

¹²⁹ III. óda, 5. vers, in *Triódion*, 586. Érdemes még idézni a következőket is: „Megsirattad barátodat, Üdvözítőm, meggyőzve bennünket, hogy a mi természetünket hordozod, aztán pedig feltámasztottad őt”. – II. óda, 5. vers. „Megkönnyezted a halottat, emberszerető Üdvözítőnk, s ezzel megmutattad minden népnek, hogy Isten létedre érettünk emberként jelentél meg.” – VII. óda, 2. vers.

¹³⁰ IV. óda, 5. vers, in *Triódion*, 586.

¹³¹ IX. óda, 8. vers, in *Triódion*, 590. Továbbá: „Meghallotta szavadat a lélek nélküli, s azonnal meglelkesült.” – II. óda 3. vers, in *Triódion*, 585.

¹³² II. óda, 2. vers, in *Triódion*, 585.

¹³³ V. óda, 3. vers, in *Triódion*, 587.

és Elizeuson keresztül is működött: „Ő az, aki hajdan is feltámasztotta a halottakat. Mert Illés is támasztott fel halottat, s Elizeus is, de általuk is csak ő szólt és ő cselekedett.”¹³⁴

A kánon szövegében az is sokszor szerepel – az evangéliumból átvéve –, hogy a negyednapja sírban fekvő Lázárnak „már szaga van”.¹³⁵ Ezzel valójában nem mond újat Lázár állapotáról, csupán azt ismétli, amit az evangéliumban Márta mondott Jézusnak.

Végül az egész esemény teológiai tartalma – ami az egész kánon eszmei tartalmának is tekinthető – így hangzik: „Lázárt előhívtad a sírból és feltámasztottad, Ige, hogy elhiggyék a te feltámasztásodat, és így megmutasd a népnek, hogy te valóban Isten és ember vagy együtt, és majd feltámasztod tested templomát mint Isten”.¹³⁶

3/ A reggeli istentisztelet

Az ünnepi tropár – a reggeli istentisztelet elején – Lázár feltámasztásán keresztül meghirdeti az emberiség általános feltámasztását. Emellett azonban az is jelentős kiemelést kap, hogy Lázár feltámasztása Jézus feltámasztásának is előképe. A legfontosabb erre vonatkozó szöveg: „Előre megmutattad a te harmadnapos feltámasztásod világgraszoló dicsőségét”.¹³⁷ És: „Lázárt megszabadítod az alvilágból, hogy előre igazold dicsőséges feltámasztásodat”.¹³⁸

Az eddigi témák hiánytalanul mind jelen vannak a reggeli istentisztelet szövegeiben, újabb szempontot nem tartalmaznak, ezért idézésük feleslegesnek tűnik.

Lázárra vonatkozóan viszont azt az újabb megállapítást lehet találni itt, hogy már hullaszagot árasztott és oszlásnak indult. Az előbbi tényként közli a liturgikus szöveg, nem pedig Márta szavaiként: „A ne-

¹³⁴ IX. óda, 7. vers, in *Triódion*, 590; vö. IV. óda, 7. vers, in *Triódion*, 586; V. óda, 6. vers, in *Triódion*, 587.

¹³⁵ II. óda, Dicsőség... in *Triódion*, 585; III. óda, 4. vers, in *Triódion*, 585; IV. óda, 7. vers, in *Triódion*, 586; VIII. óda, 2. vers, in *Triódion*, 589.

¹³⁶ IX. óda, 3. vers, in *Triódion*, 590.

¹³⁷ Lázár-szombati második kánon Kozma szerzetestől, IV. óda, 1. vers, in *Triódion*, 594.

¹³⁸ Lázár-szombati első (négy ódás) kánon Kozma szerzetestől, IX. óda, 3. vers, in *Triódion*, 599. Ehhez hasonló a következő is: „Feltámasztod, Krisztus, a sírból a negyednapos Lázárt, s így mindenkinek megmutatod harmadnapos feltámasztásod legHITELESEBB csodáját”. – Lázár-szombati második (négy ódás) kánon János szerzetestől, IX. óda, 2. vers, in *Triódion*, 599.

gyedik napja már hullaszagot árasztó halott Lázárt föltámasztottad”.¹³⁹ A másik pedig: „Feltámasztotta az enyészetnek indulót és szavával újra bevezette az életbe”.¹⁴⁰

4. A Lázár-szombat után

Mivel a liturgikus rendben a Virágvasárnap szorosan kötődik a Lázár-szombathoz,¹⁴¹ még ezen a napon is foglalkoznak a szövegei Lázárral is.

Itt a fő gondolatnak további elmélyítése található: Lázár halála és feltámasztása Jézus Krisztus halálának és feltámadásának előképe. „Drága föltámaszodat akartad nekünk előjelezni, parancsoddal negyednapos sírjából feltámasztottad, Jóságos, már oszlásnak indult barátodat, Lázárt.”¹⁴² Ezek a szövegek fontosnak tartják az időt is, amikor Lázár feltámasztása, illetve utána a jeruzsálemi bevonulás történt: „Húsvét előtt hat nappal eljőve Jézus Betániába”,¹⁴³ illetve: „Hat nappal Húsvét előtt eljött Betániába Jézus, hogy előhívja a negyedik napja halott Lázárt, s hogy meghirdesse a feltámadást”.¹⁴⁴ Azonban nem csak a kronológia fontos, hanem a teológiai tartalom is. Így ismét megjelenik az alvilággal való foglalkozás is: „A Húsvét ünnepe előtt hat nappal, a te szavad, Uram, hallatszott az alvilág mélyében, mialatt Lázárt is feltámasztottad negyednapos holtából.”¹⁴⁵ Talán a legjelentősebb a virágvasárnapi – Lázárra vonatkozó – szövegek között: „A remegő alvilág a te parancsodra elbocsátotta rengeteg halottja közül a negyedik napja halott Lázárt, mert a feltámadás és az élet te vagy, Krisztus, akin szilárdan nyugszik az egyház.”¹⁴⁶

¹³⁹ *Lázár-szombati első kánon* Teofánész szerzetestől, *V. óda, 3. vers*, in *Triódion*, 595.

¹⁴⁰ *Lázár-szombati első (négy ódás) kánon* Kozma szerzetestől, *VI. óda, 3. vers*, in *Triódion*, 596. „Az enyészetben levőt erőddel újjáalkottad”. – *Uo., VIII. óda, 2. vers*, in *Triódion*, 598.

¹⁴¹ Legvilágosabb példája éppen a tropárban található. Ugyanis itt nem csak az események összekapcsolása található, hanem az a tény is jelzi az összefüggést, hogy mind a két napnak egy és ugyanazon tropárja van.

¹⁴² *Szombati nagy alkonyati istentisztelet, Uram, tehozzád... utáni 4. sztihira, 6. hang*, in *Triódion*, 604.

¹⁴³ *Uo., 5. sztihira*, in *Triódion*, 605.

¹⁴⁴ *Uo., lítai sztihira, Dicsőség, Most és... 3. hang*, in *Triódion*, 607.

¹⁴⁵ *Uo., 3. lítai sztihira, 1. hang*, in *Triódion*, 606.

¹⁴⁶ *Virágvasárnapi kánon, III. óda, 2. vers, 4. hang*, in *Triódion*, 610.

Összefoglalás

A bizánci egyház tizenkét fő ünnepéhez szorosan csatlakozik – a Virágvasárnap révén – a Lázár-szombat.¹⁴⁷ Jelentősége önmagában is nagy. Ugyanis Lázár feltámasztásán keresztül Jézus Krisztus előre igazolja saját feltámadását és az egész emberiség feltámasztását.

A négy napig sírban lévő Lázár állapotával – amint igyekeztünk bemutatni – úgy az evangéliumi kommentárok, mint a liturgikus szövegek, meglehetősen keveset foglalkoznak. Az utóbbiaknak bizonyára nem is feladata részletekbe menő teológiai fejtegetés, inkább a szent szövegeken keresztül történő tanítás a lényeges, melyben a fenti két szempontot mélyíti el.

Végső megállapításként az szögezhető le, hogy Lázár teológiai értelemben nem lehetett halott, mert nem ő, hanem Jézus Krisztus a Megváltó, aki elsőként járta be az életből a halálba és az örök életbe vezető utat.

A témáról szóló kevés munkához igyekeztünk egy kis részt hozzátenni az evangélium vonatkozó fontos mozzanatainak és a liturgikus szövegeknek elemzésével.

¹⁴⁷ Vö. PASSARELLI, G., *L'icona della Resurrezione di Lazzaro*, (Iconostasi 17), Milano 1997, 3-6.

Xeravits Géza

**BIBLIKUS TÁRGYÚ KÖNYVEK
A SZENT ATANÁZ GÖRÖG KATOLIKUS HITTUDOMÁNYI
FŐISKOLA KÖNYVTÁRÁNAK ANTIQUA ANYAGÁBAN**

A magyarországi görög katolikus egyház papképzésének a második világháborút követően új kihívásokkal kellett szembesülnie. A hazai görög szertartású papnövendékek számára ugyanis nem volt az ország területén szeminárium. 1918 előtt a képzés két helyszínen, az eperjesi egyházmegye központjában működő szemináriumban, illetve a munkácsi görög katolikus egyházmegye területén fekvő Ungváron folyt.¹ Jóllehet a „Christifideles Graeci” címmel a hajdúdorogi egyházmegye felállításáról rendelkező pápai bulla előírta papnevelő intézet létesítését is,² az itteni kispapok képzésük idejére Ungvárra, illetve kisebb számban pedig a budapesti Központi Papnevelő Intézetbe kerültek. A trianoni békediktátum mindkét görög szertartású szemináriumot elcsatolta az anyaországtól, de – finansziális okokból – ekkor sem került sor papnevelő intézet alapítására, s a növendékek felkészítését a latin szertartású esztergomi szemináriumban végezték. A második világháborút követően azután 1950-ben az akkori püspök, Dudás Miklós létrehozta a papnevelő intézetet és hittudományi főiskolát Nyíregyházán.³

Ahhoz, hogy bármilyen szintű oktatást hatékonyan lehessen végezni, elengedhetetlen feltételnek számít az adott intézmény keretein belül könyvtár működtetése. Az alapító püspök ezért haladéktalanul megkezdte az ezirányú szervezőmunkát is. A könyvtárat elsősorban hagyatékokból, másrészt parókiális könyvtárakból, illetve a máriapócsi monostor gyűjteményéből alakították ki. Ez az anyag gyarapodott azután részben adományok, valamint a szűkös anyagi háttér engedte vásárlások révén mára egy kb. 25.000 kötetes szakgyűjteménnyé.

A könyvtár alapállományának legbecsesebb részét képezik az

¹ Itt négy egyházmegye – munkácsi, nagyvárad, lugosi, körösfői – növendékeit közösen képezték.

² 1912. június 8.

³ Ld. IVANCSÓ, I., „A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola és Papnevelő Intézet”, in *Jubileumi Évkönyv*, 116-118; PIRIGYI, I., *A görögkatolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1982, 158-159.

Antiqua jelzettel ellátott művek. Ezek 1850 előtti, elméleti teológiai, pasztorális, liturgikus jellegű művek, nagy részük cirill betűkkel, egyházi szláv nyelven íródott. Alapállományuk Máriapócsról származik, de 1981-től általános és célzatos gyűjtőmunka is folyt a parókiákon lappangó ilyen értékek Nyíregyházára szállítása érdekében.⁴ Az anyag szakszerű feldolgozását a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem munkatársai végezték el a nyolcvanas évek elején, s egy részét – a legértékesebbet – publikálták is.⁵

Jelen rövid cikkünkben egy eddig feldolgozatlan egységet, az *Antiqua* anyagban található, nyugati nyelveken vagy eredetiben fennmaradt Szentírásokat, továbbá a szentírástudományi tárgyú műveket kívánjuk bemutatni.

1. Szentírások

A gyűjteményben hat bibliakiadást találunk. Egy kisalakú tomos (24) egy Halléban kiadott görög Ószövetség – Septuaginta – első két kötetét (1759-1760) tartalmazza. A könyvek két részre osztása meglehetősen szokatlan: az első kötet a Pentateuchust, valamint Józsué, Bírák és Rút könyvét tartalmazza,⁶ míg a második az általunk Deuteronomisztikus Történeti Műként ismert iratsoport fennmaradó 4 könyvét, továbbá a Krónikás Történeti Művet, Esztert és Jóbot (!) hozza „Későbbi történeti könyvek” címmel.⁷ A mű elején Johann Georg *Kirchner* latin nyelvű előszava olvasható (iii-xiv).

Görög nyelvű Újszövetség 3 példányban van jelen (21-23). Mindhárom az 1700-as évek első felében nyomtatott. A 22-es jelzetűnek sérült a címlapja, így a kiadás pontos ideje nem állapítható meg – előszavát mindenesetre 1725-re keltezték. A 21-es jelzetű kétnyelvű (latin-görög), a szöveg közt két térképmelléklettel: a Szentföldről, illetve az ApCsel elején a Földközi-tenger medencéjének keleti feléről. A sérült címlapú kötet tartalmazza az evangélikus istentisztelet vasár- és ünnepnap

⁴ Vö. OJTOZI, E., „A Görögkatolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárának megalakulása és fejlődése (1950-1986)”, in *Jubileumi Évkönyv*, 139-142.

⁵ OJTOZI, E., *A máriapócsi baziliták cirillbetűs könyvei* (RTK 2), Debrecen 1982, IDEM, *Az Osztrogi Biblia két példánya a nyíregyházi Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárában*, Debrecen 1982, IDEM, *A Görög Katolikus Hittudományi Főiskola Könyvtárának szláv és román cirillbetűs könyvei* (RTK 4), Debrecen 1985.

⁶ *Pentateuchum et tres libros historicos priores Veteris Testamenti* címmel.

⁷ *Libros historicos posteriores Veteris Testamenti*.

lekcióinak listáját is,⁸ továbbá egy harmonizáló táblázatot az evangéliumok eseményeihez, és az ApCsel kronológiáját.

Három bibliafordításunk is van, közülük kettő katolikus. Az első (10048), Johann *Dietenberger* 1534-ben megjelent művének⁹ egy majd 250 évvel későbbi kiadása, a teljes Vulgata német fordítása. Tartalmazza a deuterokanonikus részeket, sőt két apokrifet is: Ezdrás 3. és 4. könyvét. A másik (30052) Thomas *Erhard* OSB 1722-es fordítása, egy latin-német bilingvis tomos keretében, bőséges személy és tárgymutatóval kísérve. A könyv utolsó harmadát részben tűz károsította. A harmadik kötet – melynek külön érdekessége, hogy Magyarország területén, Nagyszébenben (Hermannstadt) nyomtatták – Újszövetség és Zsoltárok könyve (43), *Luther* fordításában.

2. Kommentárok

A reformáció térhódítása Magyarországon is elengedhetetlenül szükségessé tette a katolikus alsópapság felkészültségének, és a morális mellett szellemi színvonalának az addiginál magasabb szintre fejlesztését.¹⁰ Ennek jegyében a töröktől való megszabadulás után az anyagi helyzet adta lehetőségek keretein belül megkezdődött az elpusztult szerzetesi könyvtárak újjászervezése, illetve a külföldön tanuló papok maguk is jelentősebb számú könyvvel térhettek haza, hogy tanulmányaik befejeztével megfelelő háttérrel kezdhessenek hozzá lelkipásztori teendőikhez.¹¹ A dogmatikai és pasztorális művek mellett leginkább bibliatudományi kötetek kerültek így az ország területére. Könyvtárunk gyűjteménye ezen művek közül a következőket tartalmazza:

Cornelius *a Lapide* (†1637) korának elismert vallóniai jezsuita bibliamagyarozója, először Leuvenben, majd Rómában volt professzor. A Zsoltárok és Jób kivételével Szentírás összes könyvét kommentálta, az eredeti nyelvek alapján. Spirituális exegézise erősen támaszkodik az egyházatyáktól örökölt hagyományokra.¹² A máriapócsi monostor könyvtára-

⁸ Ez megvan a 23-as jelű kötetben is, csak ott függelékként illesztették a könyv legvégéhez.

⁹ Ld. SIMON, H. – PRADO, J., *Praelectiones Biblicae. Propaedeutica Biblica sive Introductio in Universam Scripturam*, Torino – Madrid 1950, § 194.A.2.

¹⁰ A XVI. századi állapotokhoz vö. HERMANN E., *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig* (DHHE 1), München 1973, 212-229.

¹¹ Vö. pl. KARÁCSONYI, J., *Magyarország egyháztörténete főbb vonásaiban 970-től 1900-ig*, Nagyvárad 1915, 199-200; TÖRÖK, J., „Pázmány Péter és az egyetem alapítása (1635-1985)”, in *Teológia* 19 (1985) 131.

¹² SIMON – PRADO, § 345; BROWN, R. E. – SCHNEIDERS, S. M., „Hermeneutics”, in

ból műveinek 12 kötete került könyvtárunkba. Így az Ószövetségből a Pentateuchus (20155), a Krónikás Történeti Mű, Tóbiás, Judit, Eszter és Makkabeusok, a Deuteronomisztikus Történeti Mű és Rút – két mű egy kötetben (20148), Prédikátor, Énekek éneke, Bölcsesség – három mű egy kötetben (20138), a Példabeszédek könyve (30088), a négy nagypróféta (30091), a tizenkét kispróféta (30064). Az Újszövetségből a négy evangélium – két mű egy kötetben – négy kiadása (30078, 30087, 30090, 30092), Szent Pál levelei, *inkluzive* a Zsidókhoz írt levelet (30062), az Apostolok Cselekedetei, katolikus levelek (az ő szóhasználatában „kánoni levelek”) és Jelenések – három mű egy kötetben (30083).

Johannes *de Piñeda* (†1637) spanyol jezsuita magyarázta a Prédikátor könyvét és az Énekek énekét, továbbá 13 könyvben Jóbot. Ez utóbbi műve könyvtárunkban is megtalálható (30055). Írt továbbá Salamon dolgairól nyolc könyvet, és 14 biblikus bevezetőt, ezek azonban kiadatlanok maradtak.¹³

Igen híres szentírásmagyarázó volt a francia bencés Augustinus *Calmet* (†1757). Végigmagyarázta francia nyelven a teljes Bibliát, és szómagyarázatot is készített hozzá,¹⁴ ugyancsak anyanyelvén. Munkáját annyira értékelték kortársai, hogy igen hamar elkészült a teljes *oeuvre* latin fordítása is, Johannes D. *Mansi* által.¹⁵ Könyvtárunk a latin változat következő tomusait tartalmazza (ugyanazon jelzet alatt: 30036): I: Pentateuchus; II: a Deuteronomisztikus Történeti Mű és Rút; III: a Krónikás Történeti Mű, Tóbiás, Judit, Eszter, Jób és a Makkabeusok (Nehemiás könyve 2. Ezdrás cím alatt fut), egy összehasonlító táblázattal a héber és föníciai alefbét karaktereihez; IV: Zsoltárok (*inkluzive* a 151. zsoltárt is!) és Példabeszédek; V: Prédikátor, Énekek éneke, Bölcsesség, Sirák és Izajás; VI: Jeremiás, Báruk, Ezekiel, Dániel és a tizenkét kispróféta; VII: a négy evangélium és az Apostolok Cselekedetei; VIII: Pál levelei (*inkluzive* Zsidó, kánoni (katolikus) levelek, Jelenések).

Korának neves exegétája volt a németalföldi származású Guilelmus *Estius* (†1613). Utrechti és leuveni tanulmányai után mint professzor és mint szerző egyaránt jelentős munkát végzett.¹⁶ Könyvtárunk 1759-ben, három kötetbe gyűjtve kiadott összes műveit örzi (30047): kommentárját a páli levelekhez, a Zsidó levélhez és a katolikus levelek-

NJBC § 71.42.

¹³ SIMON – PRADO, § 342 és 345.

¹⁴ *Dictionnaire historique, critique, chronologique, géographique de la Bible*, Paris 1722.

¹⁵ SIMON – PRADO, § 192, 229 és 360.

¹⁶ Vö. SIMON – PRADO, § 344.

hez, továbbá megjegyzéseit az Ószövetség könyveihez, az evangéliumokhoz, az Apostolok Cselekedeteihez és a Jelenésekhez, és 19 teológiai előadását.

Könyvtárunk kötetei között jelen van egy kevésbé ismert barokk szentírásmagyarászó munkája: a perui Limában működött Didacus *de Avendano* SJ méreteit tekintve monumentális dogmatikai értekezése a 88. (TM 89.) zsoltár alapján (30076), továbbá egy címlap nélküli kötet, Pál leveleinek magyarázatával (20127), protestáns szerzők tollából,¹⁷ Heinrich *Bullinger* előszavaival. Betűtípusa alapján nyomtatását a XVI. századra teszem (a legkésőbbi előszó 1536. februárjára datált). Ugyancsak protestáns, és címlap nélküli az a mű, amely könyvtárunk katalógusa szerint 1614-ben nyomtatott Bázselben (10174), és az Ó- és Újszövetség tanúságát fejezetenként idézve, káté-szerűen, illetve szillogisztikusan bizonyítja a protestáns teológia álláspontját.

3. Bevezetések

Ami a megalapozó biblikus stúdiumokat illeti, egy címlapját vesztett kisalakú, latin nyelvű kötet (10173) – a felhasznált bibliográfiája alapján feltehetőleg a XIX. század elejéről – katolikus kiadású tudományos bevezetés az Ószövetség könyveihez. A szerző járatos volt nem csak a szent nyelvek területén, hanem egyéb sémi nyelveket is ismert, így arabot is citál olykor mondanivalójának megvilágítására. Jacobus *Salianus* 1688-ban kiadott munkájában (20137) egy sajátos, kronológiailag rendezett bibliai kortörténetet nyújt, a teremtés első napjától a 4086. évig, Krisztus kereszthalálának általa számított esztendejéig. A párizsi teológia doktora, a dominikánus Ignatius Hyacinthus *Graveson* pedig hat világhor-szakban mutatja be a szent történelmet a világ teremtésétől Krisztus születéséig (20136).¹⁸

¹⁷ Érdekes verbális lereagálását ld. az 1Kor előszavánál a 122. oldalon: „Videmus enim hodie, id quod maximo cum dolore refero, eximias Germaniae ecclesias inter sese hoc potissimum nomine dissidere, quod haec huius, illa vero istius Doctoris nomine inflatur inque alterius vesanum quodpiam rapitur odium: adeo ut iam nobis Lutheranorum et Zvinglianorum nomina non minus celebria vulgataque sint quam Corinthiis erant Cephistarum atque Paulianorum factiosa vocabula.”

¹⁸ A tanulmány során használt rövidítések: DHHE = Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae; *Jubileumi Évkönyv* = *A Hajdúdorogi Bizánci Katolikus Egyházmegye jubileumi évkönyve 1912-1987* (Timkó, I., kiad.), Nyíregyháza 1987; RTK = Régi Tiszántúli Könyvtárak, Debrecen.

1. Bibliák

- 24 Palaia Diathéké kata tous Ebdomékonta - Vetus testamentum... Halae 1759. 95 x 159. Pp. xiv + 442 + 118 + 536.
- 30052 Biblia Sacra Latino-Germanica oder Latein-Teutsche Bibel Grätz und Inspruck 1749. 229 x 370. Pp. 844 + 672.
- 10048 Biblia sacra das ist Heilige Schrift alten und neuen Testaments... Augsburg 1776. 134 x 209. Pp. 1280 + 344.
- 21 Hé Kainé Diathéké: Novum Testamentum Graecum... Amstedami 1717. 84 x 146. Pp. 674.
- 23 Hé Kainé Diathéké: Novum Testamentum Graecum... Hallae, 1756. 91 x 156. Pp. 308.
- 22 Hé Kainé Diathéké: Novum Testamentum Graecum... XXX. 103 x 168. Pp. 440.
- 43 Das Neue Testament, verteutscht von Martin Luther Hermannstadt 1825. 94 x 154. Pp. 693 + 168.

2. Kommentárok

- 20155 Cornelius a Lapide Commentaria in *Pentateuchum* Mosis Antverpiae 1659. 221 x 334. Pp. 1062.
- 20138 Cornelius a Lapide Commentarii in *Ecclesiasten* Commentarii in *Canticum Canticatorum* Commentarii in *Librum Sapientiae* Antverpiae 1657. 220 x 335. Pp. 360 + 376 + 336.
- 20148 Cornelius a Lapide Commentarius in *Esdras, Nehemia, Tobiam, Iudith, Esther et Machabaeos* Antverpiae 1645. Commentarius in *Iosue, Iudicum, Ruth, IV. Libros Regum et II. Paralipomenon* Antverpiae 1653. 221 x 342. Pp. 171 + 142 + 359 + 400.
- 30088 Cornelius a Lapide Commentaria in *Salomonis Proverbia* Antverpiae 1645. 221 x 346. Pp. 903.
- 30091 Cornelius a Lapide Commentaria in *4 Propheta Maiores* Antverpiae 1654. 218 x 338. Pp. 1412.
- 30064 Cornelius a Lapide Commentaria in duodecim *Prophetas Minores* Antverpiae 1646. 218 x 340. Pp. 848.
- 30078 Cornelius a Lapide Commentarius in *4 evangelia* Antverpiae 1649. 218 x 342. Pp. 620 + 557.
- 30087 Cornelius a Lapide Commentarii in *4 evangelia* in duo volumina divisi Lugduni 1681. 231 x 363. Pp. 610 + 554.
- 30090 Cornelius a Lapide Commentarii in *4 evangelia* in duo volumina divisi Augustae Vindelicorum 1747. 219 x 345. Pp. 620 + 557.
- 30092 Cornelius a Lapide Commentarii in *4 evangelia* in duo volumina divisi Augustae Vindelicorum 1767. 251 x 391. Pp. 657 + 585.
- 30062 Cornelius a Lapide Commentaria in omnes D. *Pauli Epistolas* Antverpiae 1621. 211 x 338. Pp. 1056.
- 30083 Cornelius a Lapide Commentaria in *Acta Apostolorum* Commentaria in *Epistolas Canonicas* Commentaria in *Apocalypsin S. Iohannis* Apostoli Antverpiae 1647. 223 x 340. Pp. 368 + 570 + 356.
- 30055 Johannes de Pineda Commentariorum in Job libri tredecim. In duos divisi Tomos... Venetiis 1705. 228 x 335. Pp. 380 + 652.

- 30036 Calmet, Augustinus Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomi primi pars prima et secunda Venetiis 1767-1768. 228 x 369. Pp. 512 + 398.
- Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomus secundus Venetiis 1769. 228 x 369. Pp. 691.
- Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomus tertius Venetiis 1770. 228 x 369. Pp. 698.
- Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomus quartus Venetiis 1771. 228 x 369. Pp. 612.
- Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomus quintus Venetiis 1772. 228 x 369. Pp. 607.
- Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomus sexus Venetiis 1773. 228 x 369. Pp. 708.
- Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomus septimus Venetiis 1774. 228 x 369. Pp. 794.
- Commentarius litteralis in omnes libros Veteris et Novi Testamenti. Tomus octavus Venetiis 1775. 228 x 369. Pp. 714.
- 30047 Estius, Guilelmus In Sacram Scripturam opera omnia tribus tomis distributa Venetiis 1759. Pp. 923 + 448 + xcvi.
- 30076 Avendano, Didacus de Amphiteatrum misericordiae expositio *psalmi* 88 Lugduni 1666. 219 x 349. Pp. 812.
- 20127 XXX Commentarii ad epistolas Sancti Pauli XXX 202 x 292. Pp. 731.

3. Bevezetések

- 10173 XXX Introductio ad *Vetus Testamentum* XXX 134 x 205. Pp. 382.
- 20137 Salianus, Jacobus Annalium... Veteris Testamenti Epitome... Coloniae Agrippinae 1688. 201 x 332. Pp. 1108.
- 20136 Graveson, Ignatius Hyacinthus Historia ecclesiastica Veteris Testamenti... Augustae Vindelicorum 1728. 199 x 341. Pp. 129 + 154 + 170.
- 10174 XXX Vindicatio Veteris et Novi Testamenti Basileae 1614. 178 x 236. Cols. 1896?.

Cselényi István Gábor

CSALÁDI KÖR KIALAKÍTÁSA AZ EGYHÁZKÖZSÉGBEN

I. Célcsoportok kialakítása

Rendszerelméleti alapok

A régebbi, törzsi és feudális közösségekben, társadalmi alakulatokban még egybeolvadtak, vagy alig-alig váltak külön az egyes funkciók. A család, a nemzetség, jobbára a falu is vérségi, gazdasági és politikai egység volt. Ma már csak a család alkot vérségi egységet, egyéb funkcióit a munkahelyi és földrajzi közösségek veszik át. A modern társadalmak átfogó, már-már élő szervezethez hasonlító szociológiai rendszerekké alakulnak, amelyekben belül az egyes 'életfunkcióknak' (gazdaság, politika, tudomány, művészet stb.) megfelelő rész-rendszerek, azokon belül további al-rendszerek fejlődnek ki (pl. a gazdaságon belül: földművelés, ipar, kereskedelem, közlekedés). Ezek a kisebb egységek lényegében a társadalom egy-egy problémájára (élelmezés, távolság legyőzése stb.) jelentenek megoldást; többnyire önálló közösségekben, az emberek jól körülhatárolható csoportjában öltenek testet (pl. vasutasok, postások). Az egyes részegységeknek sajátos közvetítő eszközeik vannak, pl. a gazdasági életben a pénz tölti be ezt a szerepet, a tudományokban a bizonyított igazság. A rész-rendszerek kötött interakció, kölcsönhatás is zajlik: a gyári munkás is jár színházi előadásra és a festőművész is bevásárol a piacon.

A vallás sajátos rész-rendszert jelent a társadalom életében. Az életprobléma, amire megoldást kínál, az ember végeessége. Célja, hogy összeköttetést létesítsen, evilág és túlvilág között. A 'kapcsolatteremtés' útja, a vallás 'közvetítő eszköze' a hit. A szociológiai közösségek, amelyekben megtestesül – az egyházak, felekezetek – egyúttal mind-mind sajátos szabályokkal rendelkező al-rendszerek a vallás funkciócsoportján belül. A vallási közösségek interakcióban állnak az evilági közösségekkel is, számos 'világi' rész-problémára is megoldást keresnek az elméleti és gyakorlati párbeszéd keretében. Hogy csak néhányat említsünk: a magány feloldódása, egymás közti kiengesztelődés, a munka értelmessé tételé, igazságosság keresése, csoportok, népek közötti megbékélés megte-

remtése.

Az elmondottak alapján katolikus egyházunkat olyan szociológiai egységnek tekinthetjük, amely területi szempontból is további kisebb egységekre osztható (érsekségek, egyházmegyék, esperesi kerületek, egyházközségek), s amelyben funkciók szempontjából is sajátos területek különíthetők el (egyházkormányzat, lelkipásztorkodás, napi életben való tanúságtétel). – Mind a hívek, mind a kívülállók számára a plébánia (parókia) az egyház ‘legláthatóbb’, leginkább hozzáférhető része. Teológiai-
lag szólva – a parókiában ölt testet az egyház, a Krisztus-közöség történelmiségének megfelelően. Vallásszociológiai-
pedig úgy tekinthetnők a plébániai közösséget, mint al-egységet a (katolikus) egyház nagyobb rendszerén belül, amely magában foglalja, de konkretizálja is az egyháznak mint egésznek főbb funkcióit.

A mai lelkipásztorkodás azt a kérdést veti fel: maradhat-e a ma és a jövő plébániája differenciálatlan, kaotikus egység, vagy további, belső differenciálódás felé kell továbbfejlesztenünk? A tapasztalat azt mutatja, hogy az általánosságokban mozgó tömegpasztoráció egyre kevésbé tudja betölteni hit-közvetítő szerepét. Nem tud pl. mit kezdeni az ifjúsággal, az értelmiségekkel, a betegekkel. Az egyházközségi lelkipásztorkodásban egyre inkább különálló probléma-körök alakulnak ki. Ezeknek megfelelően sajátos célcsoportokat kell kialakítanunk. Már nem is egyszerűen ‘bázisközösségeket’, hiszen azok még mindig csak a parókia egészének egy szűkebb rétegét foglalják magukba, hanem az egész parókiát minden rétegét figyelembe vevő csoportokat, amelyekben az egyes rész-funkciók, rész-célkitűzések ölthetnek testet.¹

Csoportlélektan

Mielőtt különválasztanók az egyes célcsoportokat, felmerülhet a kérdés: miért nem elég, ha a papban, a lelkipásztorban tudatosodnak az egyes problémaköröknek megfelelő célkitűzések, miért van szükség arra, hogy az eltérő célokat emberekből álló csoportok hordozzák, s az egyes célcsoportok valóban csoportokká, sőt mi több, közösségekké alakuljanak? – A kérdésre már a rendszertani megállapítások is feleletet jelenthettek: bármilyen kisebb vagy nagyobb szociológiai egységről van is szó,

¹ Áttekintésünkben a következő könyvet tartjuk szem előtt BERTSCH, L. – RENTMEISTER K.-H., *Zielgruppen*, Frankfurt am Main 1987. (A következőkben: ZG.) Ebben ír *Herbert Kaeler* a plébánián belüli differenciálódás kérdéséről, 35. kk.

csak egymással is kapcsolatban álló részegységek teszik a közösséget működőképes közösséggé. De csoportlélektani kutatások is alátámasztják, hogy nem a hívekkel való egyedi, pontszerű kapcsolatfelvétellel, hanem csoportok kialakítására kell törekednünk. – A csoport jelentőségét már a lekipásztorkodás kiváló bécsi klasszikusa, Ferdinand Klostermann is abban látta,² hogy csak ennek keretében szerezhetők olyan erények – párbeszéd-készség, tanulásra nyitottság, alkalmazkodási képesség, kritikát is magában foglaló engedelmesség, teremtő fantázia –, amelyek egyedi, függőleges pap-hívő kapcsolatban aligha. A csoport hozzásegít az elfogadottság tudatához, szorongások leépítéséhez, önmagunk helyes értékeléséhez – nem hiába fedezték fel a pszichoanalitikusok a csoport gyógyító, katartikus erejét (megbeszéléseiket ezért tartják ma már inkább csoportokban).

Vallásos csoportok ezen túlmenően hitbeli tapasztalatcserére is módot nyújtanak, ami szekularizált légkörben, különböző világnézetek egymás mellett élésének korábban mérhetetlen segítséget jelent a hit egzisztenciálissá tételében. Az egyház interakciója (kifelé való hatása) szempontjából is jelentősek lehetnek ezek a mikroszociális közösségek, hiszen tagjaikba mások iránti fogékonyságot oltanak. Ehhez járul az a már gyakorlatibb szempont, hogy a parókia feladatait csoportok összehasonlíthatatlanul könnyebben tudják megvalósítani, mintha egyes emberek bevonásáról, vagy a – rendszerint már átláthatatlan, amorf – nagyközösség aktivizálásáról lenne szó. Aktív együttműködés és állandó kontroll – egyszerűen: kommunikáció – csakis átlátható, elérhető, emberi, családi közösségen belül, kisebb csoportokon belül lehetséges. A plébániák mai formájukban túl nagyoknak tűnnek ahhoz, hogy bürokrácia nélkül mozgathatók lennének – hangoztatta Klostermann.

A csoportlélektan megállapításai tehát egyértelműen az egyházközségeken belüli kisebb közösségek, célcsoportok kialakítását sürgetik. Azt sem hallgathatjuk el azonban, hogy vannak a csoportképzésnek olyan járuléka is, amelyek veszélyeztethetik ezeket a felsorolt előnyöket. E veszélyek azonban – szintén csoportlélektani megfigyelések alapján, azok tudatos alkalmazásával – elkerülhetők. Mint ugyancsak Klostermann írja, a kisközösségekben gyakran elkülönülési szellem alakul ki, amelyben a csoport tagjai nem hajlandók elismerni kívülállóik értékeit, így képtelenek a párbeszédre (lásd „keresztény” szekták esetében is!). Elfeledkeznek arról, hogy az egyház nemcsak az ‘elit’, a ‘tiszták’, de a bűnösök egyháza

² KLOSTERMANN, F., „Basisgruppen und Gemeinden – eine Zielgruppe?“, in ZG 123. kk.

is, hittanulók egyháza, melyre ez a kettősség érvényes: 'Hiszek, Uram, segíts hitetlenségemen!' (Mk 9,23). Elit-szellem itt-ott a bázisközösségek hazai megjelenési formáiban is mutatkozott. Az egyházi kisközösség pedig – bárminő legyen is az – csak úgy őrizheti meg evangelizáló jellegét, ha önmagát is képes kérdőre vonni, képes megtérésre, a szolgálat vállalására 'kifelé' és 'felfelé' is. Ha a célcsoportok kialakításánál ezeket a szempontokat – az interakció szempontját is – figyelembe vesszük, hiánytalanul betölthetik közösségépítő funkciójukat.

A célcsoportok előkészítése – a 'gyakorlók' aktivizálása

A célcsoportok különválasztása előtt fontos feladat az ún. 'gyakorló vallásosak' *aktivizálása* és körüknek továbbszélesítése. Gyakorlók-kal való foglalkozás? – kérdi sok lelkipásztor. Miért van erre szükség? A buzgók 'úgyis jönnek', elég, ha szentségek tekintetében 'kiszolgáljuk' őket... – A zsinat szellemében azonban az egyházhoz való odatartozás nem egyenlő a passzív vallásossággal, a gyakori, akár rendszeres szentmise-hallgatással, hanem magában foglalja azt is, hogy az evangélium áthatja egész létünket. Az egyház csak úgy lesz mindenestől szentségi jel, ha tagjai életükben is felmutatják Krisztus 'proegzisztenciáját', másokértlétezését. A gyakorlókat ahhoz kell hozzásegítenünk, hogy a kereszténységet valóban gyakorlattá tegyék. – Wielhelm Breuning ide vonatkozó megállapításaival ellentétben³ a gyakorlókat még nem mondanók célcsoportnak, hiszen, ha a parókia egészén belül többé-kevésbé külön is választhatók, még mindig túl tág kört alkotnak ahhoz, hogy egyetlen közösségbe lehetne tömöríteni őket. De a velük való intenzív foglalkozás elengedhetetlen feltétele annak, hogy az egész parókia közösséggé váljék, s hogy azután – életkorok és plébánián belüli funkciók szerint – különválaszthassuk az egyes célcsoportokat.

Az alapot mindenképpen a vasárnapi-ünnepi szentmiséknek kell megteremteniük, hiszen ezeken részt vesz a parókia népességének zöme. A nyugati szertartásban zsinat óta mód van arra, hogy a pap a liturgia szövegébe minél több aktualitást, változatosságot vigyen bele. Ennek, mint látni fogjuk, szerepe lesz a célcsoportok életében is. De már itt, az 'alapozás' kérdésénél is említsük meg: a hívek aktivizálásának egyik leghathatósabb eszköze éppen a liturgia lesz, ha a résztvevők valóban bekapcsolódnak abba, s olyan indításokat kapnak a liturgia-szövegekből, ame-

³ BREUNING, W., „Die Praktizierenden – eine Zielgruppe für die Pastoral“, in ZG 93. kk.

lyek arra ösztönzik őket, hogy minél sokoldalúbban kapcsolódjanak bele a parókia életébe, sőt azon túlmenően is próbálják életre váltani az evangéliumot.

A közösség-építésnek igen fontos része az egész évi igehirdetői munka, amit jól egészíthetnek ki felnőtteknek szóló kurzusok, lelki gyakorlatok. A közösség-képzés súlypontja azonban a misén kívül van. Kihagyhatatlan része, hogy személyesen is megismerkedünk a templomba járókkal, otthonukban is felkeressük őket. Ennek során fokozatosan tágíthatjuk a gyakorlók körét, amellet lassan körvonalazódik bennünk, milyen rétegekből tevődik össze a parókiái közösség, kikből lehet és kikből érdemes különálló kiscsoportot alakítani. Mindenütt a helyi adottságokat kell kiindulásul vennünk. – A következőkben eltekintünk a foglalkozási ágak szerinti csoportosítástól. Elsősorban a korosztályok szerinti tagozódást vesszük alapul, de utalunk funkcióbeli csoportalakítási lehetőségekre is.

A gyermekek bevezetése az egyházközség életébe

Az iskolai és templomi hitoktatásról sok szó esett már katolikus folyóiratainkban; a gyermekek mindig is fontos területét jelentették a parókiái lelkipásztorkodásnak. Amikor most a gyermekek célcsoportjáról szólnak, nem kateketikai szempontból tekintjük korosztályukat, hanem azt keressük, hogyan avathatjuk őket a parókia közösségének élő tagjaivá.⁴ – A gyermek-pasztorációban – örvendetes módon – utat tört az az antropológiai meglátás, hogy a gyermek nem kis-felnőtt, akinek ugyanazt a szellemi táplálékot kell nyújtanunk, mint az idősebbeknek, csak kisebb adagokban, hanem – gyermek, akihez úgy kell közelítenünk, mint gyermekhez, az ő világából kiindulva, az ő látásmódjával, az ő tapasztalataira és élménykörére támaszkodva. Aminek fontos része az is, hogy élményszerűbben, személyhez kötődve fogad el igazságokat. A hitnek ‘hallomásból’ való eredése (2Tim 2,2), személyen keresztül történő továbbadása fokozott mértékben igaz a gyermekek esetében. Ez sokszorozza meg a papnak, hitoktatónak (akár hitoktatónőnek!) mint ‘vonatkozási személynek’ a jelentőségét. Ha azt akarjuk, hogy a gyermekek ne csak ‘tanulók’ legyenek a hittanon, hanem a parókia teljes értékű tagjai, akkor elsősorban személyes kapcsolatot, jóbarátságot kell kialakítanunk velük.

A gyermekek aktivizálásában – a katekézisen kívül – perdöntő

⁴ RENTMEISTER, K.-H., „Die Integration der Kinder in ein Gesamtkonzept der Gemeinde-seelsorge”, in ZG 155. kk.

szerepe van a liturgiának is. S itt ismét említenünk kell az érintettekhez való alkalmazkodás kérdését. Ha a fél kilences mise csak azért gyermek-mise vagy diák-mise, mert azon – mellesleg – gyerekek is részt vesznek, de sem a prédikáció, sem a liturgikus szövegek nem érintik őket – azaz kis-felnőtteknek tekintjük őket –, előbb-utóbb el fognak maradni. De ha a misén valóban otthon érzik magukat, az életük részévé válik.

A római rendelkezések ma már lehetővé teszik, latin rítusban, hogy a lelkipásztor ‘a római misekönyv imaszövegeit a gyermekek értéséhez alkalmazza’⁵, akár kommentár, akár parafrázis, akár éneketétek útján. Az olvasmányok, általános könyörgések felolvasásába is bevonhatók a gyermekek, s a ministrálást is minél változatosabban lehet alakítani. Jó lenne hasonló változatosságot görög rítusban is elérni, csak így hozhatnók közelebb a felnővekvőkhöz a liturgiát. – A gyermekek esetében paraliturgikus formák – bűnbánati szertartás, elmélkedési kör, imaórák –, evangélium-adaptációk, vallásos színdarabok, népi játékok előadása még szélesebb körű bekapcsolódásra adnak alkalmat. A gyerekek szívesen segítenek ünnepségek előkészítésében, templomdíszítésben: a parókiái közösség minden életmegnyilvánulásában lelkesen vesznek részt. A játékosabb formáktól észrevétlenül el lehet vezetni őket egészen a beteggondozás valóban felnőtt feladataiig.⁶

Az ifjúság célcsoportja

A korosztályok szerinti tagozódásban jelentős a fiatalok célcsoportja. Fiatalok nélkül illuzórikus a jövő egyházáról beszélni. S itt ismét nemcsak a hozzájuk szóló katekézisiről vagy prédikációkról van szó. Az igazi probléma az: hogyan lehet úgy aktivizálni a vallásos ifjúságot, hogy tevékenyen kapcsolódjanak be a parókia életébe. – Az ifjúsági munkára fokozottan érvényes, amit a gyakorlók kapesán mondtunk: a keresztény létezés és hit csak közösségen belül marad fenn és növekszik. A közösség az a hely, ahol Isten Lelke ki tudja fejteni a maga hatását.⁷

A krisztusi közösség lényegi elemei pedig ezek: igehirdetés, eukarisztia (szentségek), diakónia, az egyház egészébe való beágyazódás. Ezek – így főként a szentségi élet – nélkül tisztán klubjellegű maradna az ifjúsági hittanosok köre. Másik oldalról viszont: ha a prédikáció, a liturgia

⁵ FISCHER, B., „Eucharistiefeier mit Zielgruppen”, in *ZG* 133. kk.

⁶ WEBER, J., „Leitlinien kirchlicher Jugendarbeit”, in *Jugendpastoral* (1976) 90. kk.

⁷ *Uo.* 94; „A lelkiesség világi és közösségi dimenziója”, *Teológia* 1 (1982).

‘elszáll a fiatalok feje fölött’, nem hozzájuk szól, nem aktivizálja őket, csak ideig-óráig lesznek a parókia tagjai. – Ami a módszerbeli kérdéseket illeti, a személyes kapcsolat legalább olyan fontos a fiatalok esetében, mint a gyermekeknél. Kell valakinek lennie a parókián – ha lehet, a papnak – akinek mindig van ideje a fiatalok számára, akit példaképnek tekinthetnek, akivel – anélkül, hogy ‘haverkodás’ szintjére jutnának – baráti viszonyt alakíthatnak ki. – Legalább ilyen fontos, hogy az ifjúság egymás közt is összejöhessen, ne csak idősebbekkel együtt. A fiatalok ugyanis csak egymás előtt tárulkoznak ki igazán. Problémáikat, a hitbeliüket is, itt tudják igazán ‘kibeszélni’, s egymástól szívesebben fogadnak el útmutatást is. Egymás közt röstelkedés nélkül jutnak el közös, spontán imáig, ami pedig a ‘világi és közösségi lelkeség’ lényeges összetevője.

Kívánatos lenne, hogy a parókia miserendjében ne csak gyermekek, hanem fiatalok szentmiséje is szerepeljen, amelyen azután a legkülönfélébb formákban aktív résztvevőkké válhatnak (lásd alább a funkciók szerinti célcsoportokról). Mivel 8-12 fős csoport jelenti a legjobb megoldást kiscsoportok esetében,⁸ a fiatalok (de ugyanúgy más korosztályok) célcsoportját a konkrét helyzettől függően érdemes további egységekre bontani, ahol azután már a részfeladatok, a képzettség, hivatásbeli különbségek is tekintetbe jönnek. – A fiatalok célcsoportja(1)nak különválasztása nem jelentheti azt, hogy elhatárolódhatnak az egyházközség egészétől.

Alkalmat kell keríteni számukra a többi célcsoporttal való párbeszédre, sőt közös cselekvésre is. A többi nemzedékkel való szolidaritást az mélyítheti el, ha a fiatalok segítik a gyermekeknek a közösségbe való bekapcsolódását, beleízlnek a szülőknek tartott előadásokba, vitákba, s főleg: karitatív munkát vállalnak az öregek felé. Mint legrugalmasabb célcsoport, leginkább éppen az ifjúság tudja teljesíteni az interakció szempontját, a közösség többi rétege, de a ‘külvilág’ felé is. A fiatalok aktivizálása nem öncél. Célunk mindig az egyház egészének fellendítése, sőt az egyház szolgáló hivatásának továbbfejlesztése.

A szülők célcsoportja

A parókia felnőtt hívei közül csak a szülők célcsoportjával szeretnénk külön is foglalkozni, hiszen a (fiatalokat és felnőtteket egyaránt érintő) funkcióbeli csoportképzésről még lesz szó. A jövő nemzedék hite

⁸ SZENNAY, A. – TOMKA F., „Az egyházi kisközösségek”, lásd *Az evangelizáció* c. kötet 112.

nem kis részben a szülők hitének függvénye. Tekintettel arra, hogy a mai fiatal szülők (többségükben) hiányos vallási képzést kaptak, minden lehetőséget meg kell ragadnunk a vallásos családokkal való kapcsolatfelvételre, a vallásos szülők továbbképzésére. Az alkalmoszerű találkozásokat – mikor a szülők gyermekük keresztelését, bérnelvételét, hitoktatását kérik, s a családlátogatás lehetőségét – kell ebből a szempontból kihasználnunk, rendszeres találkozássá továbbépítenünk. Templomi oktatáson könnyen megvalósítható, hogy a gyermekeiket elkísérő szülők számára szünetben vagy óra végén didaktikai szempontokat adunk, de legalább időnként szülői értekezletre hívhatjuk őket. A szülők azután szívesen kapcsolódnak be templomi rendezvények, ünnepségek előkészítésébe is. A féloldalas kapcsolat akkor válik két-, sőt többoldalúvá, ha a szülőkből sikerül olyan csoportot alakítani, amely valóban közösséggé válik, akikkel nyílt fórumon meg lehet beszélni nevelési kérdéseket, családi gondokat, s amelynek tagjai azután az életben is egymás segítségére lesznek, nem maradnak előkelő idegenek egymás számára.

Öregek, betegek célcsoportja

Eddigiekben az egyházközség egészséges híveit tartottuk szem előtt. A korosztályok közül nem szóltunk még az öregekről, de velük együtt szeretnénk említeni a betegeket, akik – legyenek bár fiatalabbak vagy öregek – az egészségesek segítségére szorulnak. A parókiai lelkipásztorkodásnak rájuk is ki kell terjednie, a helyi közösségnek ugyanúgy eleven sejtjei, mint a többiek.⁹ – Talán illuzórikusnak tűnik célcsoportról, kisközösségről beszélni az öregek, betegek esetében, mikor egyikük-másikuk a templomba is alig tud elmenni. Öregek, betegek napjára, búcsújára még ennek a templomi együttlétnek is meg kell valósulnia. Legkisebb faluban is van ma már annyi autó, hogy egy-egy ilyen alkalomra – ha nagy fáradság árán is – össze lehet hozni egy ilyen liturgikus közösséget.

De nemcsak erre gondolunk, ha a segítségre szorultak célcsoportjáról beszélünk. A közösséghez tartozást erősíti minden látogatás, segítségadás. Öregeknek, betegeknek, elmagányosodottaknak segítség már az is, ha van, aki elbeszélget velük, közösség az is, ha vállaljuk őket, ha időnk számukra, ha együtt imádkozunk velük – nem is beszélve a szentsé-

⁹ HEMMERLE, K., „Grenzgänger der Transzendenz – eine Zielgruppe der Pastoral“, in ZG 141. kk.

gek házhoz viteléről. A teljesítményben és anyagi értékekben gondolkodó világ közepette már az is nagy dolog számukra, ha látják: számunkra az ő létezésük, szenvedésük is cselekvés, érték, az egymáshoz tartozás, a kommunió megélése, s így legalább olyan értékes tagjai a parókiának, mint az egészségesek. – Ez az a pont, ahol leginkább látjuk, mennyire egymásba nyílnak az egyes célcsoportok. Hiszen az öregek-betegek jelenléte szinte kiköveteli a karitászcsoport létrehívását, ennek tagjai viszont éppen amazokkal interakcióban élhetik meg küldetésüket. De mi, papok is sokszor tanulunk egy-egy beteg szenvedni tudásából, örökéletbe vetett hitéből. Azt mondják, csak az érik igazán pappá, aki látta már haldokló végtusáját. A transzcendens megtapasztalásában így ők, a ‘határmezsgyén állók’ is sokat segíthetnek nekünk, nemcsak ők kapnak tőlünk segítséget.

Az egyházközség életfunkcióinak célcsoportjai

Eddigiekben az egyes korosztályok főbb célcsoportjairól szoltunk. Röviden szeretnénk még összefoglalni azokat a további tagozódási lehetőségeket is, amelyek a parókia (mint szervezet) belső életfolyamatát erősíthetik, a világi apostolkodás zsinati eszményének értelmében. Ezeknek a funkció szerint tagozódó célcsoportoknak a tagjai (mint említettük) fiatalokból és felnőttekből kerülhetnek ki. Mivel a parókia krisztusi közösség, fontos élelalkító eleme a biblia-kör, hiszen az aktívvá vált hívek ebben tanulják meg a hit életre váltását. Ilyen értelemben ez a kiscsoport a többi előiskolája is. Az elmélkedő vagy bibliakör tagjai megtanulják, hogyan szembesítsék életüket Isten üzenetével, hogyan tudják a Krisztus-eseményt életük konkrét eseményeire alkalmazni, hogy aztán ennek alapján valóban keresztény módra tudjanak dönteni és főleg: cselekedni. Nemcsak ‘biblikus ismertekről’ van tehát szó, hanem – Chiara Lubich szellemében – arról, hogy ‘éljük az igét’. A Szentírásban járatossá váló fiatalok segíthetik a lelkipásztort a prédikáció hatásának lemérésében, sőt a beszéd előkészítésében, megtervezésében is.

A bibliakörhöz természetesen kapcsolódik az ima-kör. Sok helyütt még megmaradtak a régi imaegyletek (Rózsafüzér-társulat, oltár-egylet stb.) maradványai. Ezeket kell mai formában újjászerveznünk, fiatalokkal feltöltenünk, hiszen ezek a társulatok legtöbb helyen öregek gyülekezete.

A hazai gyakorlatban körvonalazódott egy további a parókia életfolyamata szempontjából jelentős kiscsoport, melyet hitbuzgalmi munka-

bizottságnak nevezhetünk.¹⁰ Ennek tagjai mind egy-egy lakóközteret tartanának szem elött, azon belül figyelemmel kísérik a vallásos családok ügyeit: hol kell gyereket kereszttettni, hol lesz elsőáldozó, bérmálkozó, kik állnak esküvő elött; tanácsot adnak szülőknek nevelési kérdésekben stb.

A következő célcsoport a katekézist segítők, akik szentségekre – keresztség, első gyónás-áldozás, bérmálás, házasság – való felkészítésben, jegyeseknek, házasoknak, szülőknek tartott fórumestéken a papnak, hitoktatónak segítségére vannak, pl. szavalatokkal, énekszámokkal, vitaindítóval, hozzászólással, élménybeszámolóval, egy-egy kérdésnek ‘világi’, esetleg szakmai megközelítésével (a házasságról orvos, pszichológus szemével). A katekézisben segédkezőket természetesen ismét csak csoportmunkával lehet legmegfelelőbben felkészíteni, hiszen így izlelhetik meg maguk a közreműködők is a csoportdinamika törvényszerűségeit, amelyeket azután maguk is alkalmazhatnak.

További célcsoport a liturgikus munkacsoport, amelynek tagjai a szentmiséken énekeket, zeneszámokat adnak elő, imádságokat olvasnak fel. Működésük ismét változatos liturgikus szövegeket tételez fel – a konkrét adottságok figyelembevételét. Több ország püspöki kara párbeszédés prédikációt is lehetővé tesz, az NSZK Püspöki Kara pl. még annak idején úgy döntött: ‘homília helyébe – a konkrét helyzetnek megfelelően – dialógus is léphet, úgy, hogy a mise papi előjárója vezetése alatt lelki beszélgetés folyik két személy, többek vagy akár mindenki részvételével’.¹¹ Balthasar Fischer ezt a ‘mindenkit’ úgy értelmezi: eleve csak kisebb csoport esetén jöhet szóba, hogy mindenki megszólaljon. Több száz fős tömegben, még ha minden résztvevő csak fél percet is kapna, akkor is órák hosszát tartana a mise. Kiscsoportok bensőséges liturgiáján viszont valóban mindenki hozzáadhat valamit az egész közösség vallási tapasztalásához.

Szólnunk kell még a karitás- vagy diakóniai célcsoportról is, amely a szociális otthon lakóinak és a kórházi betegeknek a látogatásától házi betegek ápolásáig, pótmamaszolgálatig, elmagányosodottak segítségéig és haldoklók felkészítéséig a legkevésbé látványos, de talán legkeresztényibb funkciót vállalja az egyházköztség életéből: a szeretetszolgálatot. Ez a kiscsoport tölt be az egész társadalom szempontjából is leghasznos-

¹⁰ CZAKÓ, I. – CSEPREGI, I., „Lelkipásztori tanácsok, egyházközségi képviselőtestületek”, *Az evangelizáció* c. kötet 96. kk.

¹¹ Idézi FISCHER, *op. cit.*

sabb, leginkább kézzelfogható szerepet. Ahhoz azonban, hogy a karitászcsoport nem kis fáradságot, türelmet igénylő munkáját el tudja végezni, bensőséges lelki képzéssel – szentírásolvasással, elmélkedéssel, együttimádkozással – kell ébren tartania magában az embertársak iránti fogékonyságot.

Lelkipásztori tanács

Bevezetőnkben élő szervezet működéséhez hasonlítottuk az egyházközség működését. A helyi közösség egyes rétegeinek, célcsoportjainak részfunkcióit a parókia központi célcsoportjának – ha úgy tetszik, agytrösztjének –, a Képviselő Testületnek kell összefognia, a plébános, parókus irányítása alatt (így a hierarchiával való egység is biztosítva lesz). Örvedetes jelenség, hogy legtöbb egyházmegyében nagy erőfeszítést tesznek hazánkban is az egyházközségi testületek megújításáért, aktivizálásáért –, azonban még mindig nagyon sok a formális, a tényleges munkát nem végző testület. Egyházunk életereje szempontjából döntő lenne tehát, hogy a képviselő testületek mindenütt megújuljanak: kapjanak benne helyet a különböző foglalkozási ágak képviselői, a kisebb (cél)csoportok vezetői, hogy – mint sokan szorgalmazzák – valóban lelkipásztori tanácsokká szerveződjenek,¹² amelyek nemcsak az anyagi ügyekért felelősek, hanem segítik az egyházközség adminisztratív munkáját, sőt a paplelkipásztornak valóban munkatársi gárdái, s így a parókia életfolyamatának tényleges szervezői, összefogói.

II. Családi kör kialakítása az egyházközségben

Új lehetőség a családpasszorációban

Az egyház végső soron keresztény családokban születik meg s azok tartják fenn, hiszen mindenki, még a nőtlen pap is, családból származik. A hit alapjait is a család, a szülők hagyományozzák át. Ezért elodázhatatlan feladatunk, hogy helyi közösségeink életét úgy alakítsuk: minden segítséget meg tudjon adni a családoknak a keresztény élet formálásához.

A hagyományos családpasszoráció a pap oldaláról közelített a kérdéshez: ki kell szolgáltatnia a szentségeket, kézbe kell vennie a gyere-

¹² CZAKÓ – CSEPREGI, *op. cit.*, 99.

keket, néha talán meg kell látogatnia a 'jobb' családokat. Újabban sok lelkipásztor eljutott a házásoknak tartott tanácsadás valamilyen formájáig. – Az élet azonban más, új utat kezdett törni. A 60-as 70-es években szerte a világon családcsoporthoz kezdtek kialakulni: vallásos családok rendszeresen összejártak, megvitattak vallási, erkölcsi kérdéseket. A teljesen spontán módon megindult kezdeményezés okát sokan abban látják, hogy a társadalmak belső szerkezetében változás következett be: a nagycsaládok felbomlottak, az ún. 'magcsalád' tagjai (szülők-gyermekek) izolálódtak, különösen a modern lakótelepen. Szükségét érezték ezért, hogy kapcsolatot teremtsenek hasonló gondolkodású házaspárokkal, így jutottak el – rendszerint templomi ismeretség révén – más vallásos családokig.¹³

Az új jelenségre végre a lelkipásztorkodás is felfigyelt. Ma már szervezeten, egyházközségi keretekben is egyre nagyobb hangsúlyt kap a családpsztoráció az új útja, a családi körök kialakítása, amely nemcsak passzív befogadást feltételez a hívek részéről, hanem az egyház életébe való aktív bekapcsolódást teszi lehetővé, ami megfelel a zsinat által körvonalazott egyházképnek is. – Néhány további szempont is indokolja a családi kör létrehozásának szükségességét. A hit nem csupán dogmatikai tételek elfogadását jelenti, hanem személyes döntést is, amelyet segít a többi hívő tanúságtétele. Ezt az 'együttes megerősítést' kitűnően szolgálják a hasonló állapotban levőkkel folytatott beszélgetések.

A csoport jelentőségét a lélektan is felfedezte. Olyan erők válnak benne hatékonnyá, melyek egyébként rejtve maradnának, s így szinte gyógyító erővel hatnak.¹⁴ – A családcsoporthoz egyszerre tesz eleget a kapcsolatteremtés utáni vágyak és annak az igénynek, hogy a házaspár megtudja őrizni különállását is. Ugyanígy feloldja azt a kettősséget, hogy bár ismeretszerzést is lehetővé tesz, de az nem marad elvont igazság; a tömegoktatásban az elmondottak rendszerint a 'levegőben lógnak'. A félígmeddig szabadon hömpölygő beszélgetés, vita lehetővé teszi, hogy a résztvevők egyéni problémákra is választ kapjanak. Az összejövetelek alkalmat adnak arra is, hogy a kör tagjai udvariasságot, kultúrált viselkedést sajátítsanak el, tanuljanak egymástól, egymás életviteléből.¹⁵

Ezek a jegyek túl, amelyek végül is minden kiscsoportra érvényesek lehetnek, a családcsoporthoz igényét húzza alá az is, hogy a – főleg fiatalabb – párok rendszerint tanácstalanok nevelési kérdésekben.

¹³ LISS, B., *Thema Ehe Familie*, Wien 1974. 60. kk.

¹⁴ LISS, *op. cit.*, 144.

¹⁵ TRÖNDLE, D. R., *Familie und Gemeinde*, Regensburg 1973. 88.

Ha jól belegondolunk, semmilyen intézmény sem nevel kifejezetten a családi életre vagy a szülő nevelői hivatására. Az ifjú szülők ugyanakkor még valóban fogékonyak, nincsenek becsontosodott elveik, szívesen fogadják el szakemberek és más hasonló problémákkal küzdő, de esetleg már tapasztaltabb szülők tanácsát, meglátását. A kívánatos természetesen az lenne, ha mindkét szülő, nemcsak az anya járna el a családi kör megbeszéléseire, rendszerint ugyanis a férfinál mutatkoznak nagyobb hiányosságok a nevelés készségében s a család otthoni munkájának segítésében.

A szervezés kérdései

A családcsoport előmunkálatait a hitoktatás és a jegyesoktatás jelenti. Előbbi kapcsán – akár iskolai, akár templomi oktatásról, akár első-áldozói, akár bérnálási kurzusról van szó – el tudunk jutni a szülőkhöz, lehetőségünk van szülői értekezletek megtartására; az utóbbi – és esetleg jegyeseknek tartott szeminárium – révén pedig kapcsolatot teremtünk a holnap házasával, szülőivel. A családi kör kialakításában fontos szerepe van a vasárnapi szentmiséknek is. Itt jegyezzük meg: ha vannak is szempontok, amelyek a felnőtt- és diákmisszió különválasztását javallják, érvek szólnak amellett is, hogy – legalább időnként – legyenek olyan szentmisék is, amelyek a családokhoz mint olyanokhoz szólnak, s melyek a család egységét erősíthetik.

A háttérben mindig ott kell állnia az egész egyházközségnek. Mint Bernhard Liss írja, az egyházközség csak akkor igazán jó, ha azt a benyomást kelti: itt egyetlen hívő család sincs magára hagyva, itt mindenki otthonra talál, mindenki számára van segítség.¹⁶ Különösen fontos lenne, hogy a képviselőtestületben legyen a családi kérdéseknek felelőse – legyen az orvos, pedagógus, sokgyermekes családanya –, aki szívén viseli a családok, így a családi kör ügyét is. Ha már vannak spontán összejövetelek, ezeket jól szervezettevé kell tenni, az egyházközség életébe ágyazni, hogy el tudják kerülni a klikk-képződés és az idő előtti széthullás veszélyét. Ha már több csoport létezik, sokat segít az ezek közötti tapasztalatcsere, a szempontok kölcsönös kiértékelése. Vigyáznunk kell azonban arra, nehogy agyonszervezzük azt, ami amúgy is elevenen növekszik, fejlődik.

Ami a családi körök találkozási formáit illeti, sok helyütt hetente, kéthetente, másutt havonta jönnek össze. Legalkalmasabbnak látszik a 3-7

¹⁶ LISS, *op. cit.*, 145.

házaspárból álló csoport. Van, ahol mindig más-más házaspárnál, van, ahol a plébánián jönnek össze. A témát érdemes előre megbeszélni, hogy a résztvevők fel tudjanak készülni; lehet a kérdésnek referense is. De adódhatnak spontán, aktuális témák is. Van, ahol egész hétvégét töltenek együtt a házaspárok, beleértve gyermekeiket is, s ezalatt kirándulásra, játékra is sor került. A megbeszélésekhez karitatív tevékenység – egymás segítése, betegápolás stb. – is természetesen járul.

Nevelővé nevelés

A családcsoporthoz munkájából mindenekelőtt azt a kérdést szeretném kiemelni, hogyan segítheti a családi kör a szülőknek nevelővé válását. Thomas Gordon érdekes képzési programot dolgozott ki, amelyet nemcsak Amerikában, de Európában is többfelé alkalmaztak, s amely jó indításokat jelenthet hazai családpszichológiánkban is. – A Gordon-elv lényege: a szülők helyes érzelmi magatartásának begyakorlása. A háttér: a szülők bizonytalansága, tájékozatlansága nevelési kérdésekben. A cél: képessé tenni őket, hogy eredményesen tudjanak nevelni, mégpedig a félelem – a megfélemlítés – fegyvere nélkül. Ami azt is jelenti: egyszer s mindenkorra le kell tudniuk mondani a büntetés alkalmazásáról (a testi fenyegetésről már nem is beszélve). – De vajon hogyan történhet meg ez? Hogyan válhatnak a ma és a holnap keresztény házaspárjai a nevelés szakembereivé?

Gordon elve forradalmasítja a családon belüli nevelést. A hagyományos felfogás azonosította a szülő által elvárt normákat a jóval, az általa nem helyeseltet a rosszal. Ebből szükségszerűen konfliktus adódott. A szülő és a gyermek összecsapásából egyik győztesként, másik vesztesként került ki, a család élete állandó hatalmi harc színtere volt. Csupán egyetlen példát erre. A gimnazista fiú teljes erővel bömbölteti a rádiót. Az apa fáradtan hazatér a munkából, bosszantja a zene. Kész a konfliktushelyzet. A nevelési beidegzéseknek megfelelően most vita kezdődik, a papa rákiabál a fiúra, az még erősebbre veszi a rádiót a hangerőt. Elcsattan egy pofon a szülő részéről. Ezután két eset lehetséges. Vagy az, hogy a fiú feladja ellenállását, kikapcsolja a rádiót, s dülva-fúlva elrohan hazulról, vagy az apa megbánja a durvaságot, megbocsát, s engedi, hogy a gyerek – kisebb hangerővel – továbbra is zúgassa a rádiót.

De vajon lehetséges-e más megoldás? Gordon szerint a jó és a rossz nem mindig azonos a szülő által elfogadottal vagy el nem fogadhatóval (sokszor ugyanis csak megszokott, beidegzett cselekvésmintáról,

esetleg egyéni vagy kényelmi szempontokról van szó). Szerinte is adódhatnak konfliktushelyzetek. Ezekben azonban a megoldást a 'családkonferenciában', magyarul: a párbeszédben, a kérdések átbeszélésében látja.¹⁷ Ennek keretében a szülő is, de a gyerek is elmondhatja a maga véleményét, nézőpontját. Az előbbi esetben például a szülő nemcsak azt mondja el, ami a felszínen van ('ö-üzenet'), nemcsak tekintélyelvi alapon érvel ('én vagyok az apád, tehát hallgassd el a rádiót...'), hanem elmondja 'én-üzenetét' is (szüksége lenne egy kis pihenésre), azaz érzelmileg is motiválja álláspontját. Ez elől – ha nem teljesen megromlott szülő gyermekkapcsolatról van szó – a fiú sem térhet ki. Kompromisszum alakul ki: a fiú fülhallgatót tesz fel, úgy hallgatja az ötórai teát, az apa pedig le tud dűlni egy kis sziesztára. Nincs győztes és vesztes, csak békés családtagok.

A demokratikusabb – s joggal mondhatjuk: keresztényibb – családmodellrel belül tehát a konfliktusok feloldása a következőképp történik: 1. a családtagok verbalizálják, szavakba öntik problémáikat; 2. elmondják sajátos szempontjaikat; 3. keresik a lehetséges megoldásokat, 4. kiválasztják ezek közül a legjobbat, a 'közös nevezőt' jelentőt; 5. majd megbeszéli a kivitelezés szempontjait; 6. később, egy idő után ismét visszatérnek a kérdésre, és okulnak a szerzett tapasztalatokból. – A Gordon-elv alkalmazhatóságát ma már számos felmérés, kísérlet mutatja. Vigyázni kell azonban, téves lenne merev, gépies alkalmazása. A békés családi légkör nem nevelési technika csupán, hanem emberi nyitottság kérdése is. Ennek begyakorlásában viszont valóban sokat segíthet a családkonferencia gyakorlata – nemcsak egy-egy családtag, hanem az egész család fóruma előtt is. – A családkonferenciák módszerének ismertetésében, begyakorlásában, továbbfejlesztésében mérhetetlenül nagy szerepe van az egyházközségi családi köröknek, ahol az egyes családok, házaspárok egymás tapasztalatait is egymáshoz mérhetik, így az – éppen a hazai televízióból, annak Családi kör c. adásából 'meleg, nem korlátozó' szülői típusként ismert – nyitott szülői magatartás terjedését egyházunk is hathatósabban tudná segíteni.

Indítások a beszélgetésekhez

A parókiái családi kör, szülőszeminárium munkája természetesen nem merülhet ki a családtagok közti viszonyok elemzésében, még kevésbé egyetlen – mégoly hathatós – módszer propagálásában. Nevelési kérdések

¹⁷ JUNK, J., „Familienkonferenz“, in *Katechetische Blätter*, 12 (1980) 915.

után sorra kell itt kerülnie a család életét és a hitet érintő egyéb kérdéseknek is. Itt kaphat jelentős szerepet a szervezethez. Az alkalmi beszélgetések rendszerint akkor válnak érdeklődésre, ha a résztvevők unos-untalan ismétlik a már számtalanszor elmondottakat. Témákra, indításokra van szükség, amit a plébániának, sőt az egyházmegye központi intézményeinek kellene kidolgozniuk. – Ami a beszélgetés lefolyását illeti, éppen abban kell különböznie a katekézis megszokott formáitól, hogy nem tudós-tudatlan, adó és vevő áll most szemben, hanem – ha valaki ismerteti is a témát – mindenki szabadon elmondhatja véleményét, bekapcsolódik a vitába, míg ‘kirázódik’ a közös vélemény, konkrét közös részletek kidolgozása. A résztvevőknek – akárcsak imént, a családi konferenciák esetében láttuk – végül is én-üzenetüket kell elmondaniuk, ehhez viszont a többiek részéről ‘aktív ráfigyelés’, ráhangolódás szükséges. Ez a nyitottság azután ‘odakint’, a család napi életében is kamatozódik. Így a beszélgetések segíthetik a házasságok, hogy helyüket valóban megtalálják, ‘több emberiségre’ jussanak.¹⁸

Anélkül, hogy minden szóba jöhető témát sorra vennénk, említsünk meg néhány fontosabb kérdéskört, amelyek biztosan érdeklődésre tarthatnak számot. Ott van mindenekelőtt a házaspár társi viszonyának leírása. Milyen volt a férj-feleség viszonya, helyzete, milyennek kell lennie ma, mennyiben társai valóban egymásnak? Ehhez kapcsolódik a házasság kérdése: anélkül, hogy a résztvevők ‘nyilvános gyónásba’ bocsátkoznak, elmondhatják, hol merülnek fel problémák, hogyan sikerült egyiküknek vagy másikuknak átjutniuk hullámvölgyeken. Szóba jöhet a házasság kríziseinek kérdése is: a válófélben levőket új irányba terelheti, ha a többiek elmondják, hogyan sikerült együtt élniük feszültségekkel, anélkül, hogy házasságuk zátonyra futott volna. – Téma lehet a házasságok közötti beszélgetés is: a szokványos hétköznapi érdeklődésen túl szoktak-e érdeklődni a másik gondjai, én-üzenete iránt is? Miben értenek egyet, hol húzódnak a véleménykülönbségek? Utóbbiak mennyiben vezethetők vissza nevelésbeli különbségekre, felfogásuk mennyiben tükrözi szüleik életvitelét? Hogy lehetne ezeket az öröklött beidegződéseket egymáshoz közelíteni?

A szülő-gyermek viszonyt már érintettük. Fiatal házasság körében még inkább a családtervezés kérdése áll előtérben, nagyobb gyermekes családoknál már a nevelési kérdések, ezen belül a hitre nevelés, a szexuális nevelés, később a házasságra való nevelés kérdése, hogyan segítheti a

¹⁸ Uo., 919.

szülő a fiatalok partnerválasztását, milyen hasznosítható modellt nyújthat jövőendő családi életük számára? – A családi életről természetesen mindig a hit erőterében kell szólnunk. Külön beszélgetések témája lehet a házasság szentsége is: mennyiben más a keresztény, szentségi házasság, mint a 'tisztán polgári'? Mennyiben jelent tanúságtételt az egész életre szóló kötelék példát a fiatalok, jelt a világ számára? Hol vannak a lelki életet élő házások számára többlet-erőforrások? Hogyan ágyazódik a házastársi és a szülői szeretet programjába, a keresztény élet egészébe?¹⁹

Összejövetelek tárgya lehet továbbá a családon belüli imádság, az imádság szerepe a gyermek fejlődésében, a keresztény ünnepek együttes alakítása, a családtagok közti kiengesztelődés, amely a gyónásra való tulajdonképpeni felkészülés, az eukarisztia kihatása a család mindennapjaira.²⁰ Évekre elegendő vita- és elmélkedési anyagot nyújtanak a hitigazságok is, amelyeket azonban a családi kör keretén belül már mindig felnőtt fejjel, egy kicsit a nevelés, a továbbadás szempontjából kell a résztvevőknek átbeszélniük.

A családi kör hatása

A családcsoporthoz sokhelyütt már a kísérlet stádiumából a több éves tapasztalatszerzésig jutottak el. Ezeknek felmérése alapján summázhatjuk a családi körök hatását. Ez az új vallásszociológiai képződmény természetesen elsősorban a beszélgetésben résztvevő házaspárokra van hatással. Még azoknak a csoportoknak a tagjai is, amelyek felbomlottak, érzékenyebbé válnak a hit, a nevelés kérdéseire, aktívabban kapcsolódnak be a parókia életébe. Sokan közülük újabb csoportot alakítanak, vallási továbbképzésen vesznek részt. A családi körök segítenek közös életvitel kialakításában, az élet dolgainak keresztény szemmel való szemlélésében. Fontos eredmény a családon belüli aszkézis újrafelfedezése is. A házások megtanulnak egymással is beszélgetni (sokan talán először teszik ezt meg életükben), okulnak a többi család sikereiből, de sikertelenségeiből is: 'más kárán tanul az okos'. A közös összejövetelek feloldják a családok különválását, belterjességét, fenntartják a vendégszeretet evangéliumi gyakorlatát. A családok megtanulják megosztani egymás közt idejüket, gondolataikat, adott esetben pénzüket egy részét is. Nem elhanyagolható 'mellékhatás' a szomszédokra gyakorolt hatás sem: a keresztény fele-

¹⁹ LISS, *op. cit.*, 226. kk.

²⁰ TELEKI, B., *A családi kör melege*, Bécs 1979.

lősségre ébredő családok könnyebben vállalnak karitatív munkát a környezetükben élőkért is.²¹

A családi körök hatása kiterjed a benne részt vevő házaspárok gyermekeire, kisebbekre és nagyobbakra is. Helyes, ha a gyermekek legalább időnként részt vesznek a beszélgetésekben, s mindenképp a közös programokon: kiránduláson, templomi ünnepségeken. A nagyobb fiatalok közös fórumot rendezhetnek a szülőkkel. Itt derülhet ki, hogy világfelfogásuk között nincs is 'ég és föld' távolság, nézeteik nagyon is közelíthetők, áthidalhatók.²² A családi kör munkájába belekóstoló fiatalok, ifjúsági hittanosok azután házasként is szívesen viszik tovább a szüleik által elkezdett beszélgetéseket, sőt fogékonyságuk, kapcsolatteremtő képességük révén még aktívabb szerepet vállalhatnak az egyházközségi lelkipásztorkodásból.

²¹ FINKEN, H., „Erfahrungen mit Familienkreisen in der Pfarrgemeinde einer Kleinstadt”, in *Katechetische Blätter*, 12 (1980) 922. kk.

²² J JUNK, J., „Familienbeziehungen verbessern”, in *Katechetische Blätter*, 1 (1980) 919.

Soltész János

AZ ERKÖLCSI TÖRVÉNY ÚJSZÖVETSÉGI ÉRTÉKELÉSE

A törvénnyel kapcsolatos kutatások az elmúlt 25 évben fellendültek és komoly szemléletváltozást eredményeztek.¹ Ez is mutatja, hogy mindig érdekes a kérdésfeltevés: mire szolgált a törvény a választott nép életében,² és mi a szerepe ma Isten népe életében. Hogyan értékelődik át az ószövetségi törvény,³ s mi az Újszövetség törvénye? Az Újszövetségben lehet-e egyáltalán törvényről beszélni? Ha a kérdést úgy tesszük fel, hogy mi a törvény szerepe a nép életében, akkor már talán nem is a törvényteológia a gondolkodás célja, hanem az a kérdés, hogy az Isten valójában mit akar az embertől, miért keresi az emberrel való közösséget.

A mai ember gondolkodásában számos fogalom átalakulóban van, megkérdőjeleződik, devalválódik esetleg semmitmondóvá válik. Ez a folyamat a törvény fogalmát is elérte. Sajnos, vagy talán természetes ez a krízis?

I. A törvény krízise

Krízisről a korai zsidóság életében is már beszélni lehet. Felmerül a probléma, hogy van, amit a törvény az ember számára nem tud teljesíteni. „Van igaz ember, aki igazvolta mellett is tönkremegy és van bűnös, aki gonoszsága mellett is sokáig él.”⁴ Ugyanakkor az is hangot kap, hogy vannak bűnösök, akiknek jól megy a soruk, mintha igazak lennének.⁵ Ezekből az következik, hogy:

– A törvény képes utat mutatni, az egyén és a nép megtalálhatja

¹ LIMBECK, M., *Das Gesetz im Alten und Neuen Testament*, Darmstadt 1997. alapján tekintem át a törvény-fogalom változásának biblikus szempontjait.

² Vö. RÓZSA, H., „Az ószövetségi törvény fogalma” (előadás) 1998. Biblikus Konferencia, I.

³ A biblikus szemléletmód a Törvény és az Evangélium fogalmát eddig leginkább az Ó- és Újszövetség szembeállításának fényében értékelte. A jelenlegi kutatás nem fogadja el a két üdvrend merev ellentétét, hanem szerves összefüggésüket keresi. Vö. RÓZSA, *op. cit.*, I.

⁴ Préd 7,15

⁵ Préd 8,14

általa a boldogságot,

– de nincs abban a helyzetben, hogy garantálja az útján járóknak a boldogságot, vagy hogy egy életen át tartó boldog állapothoz vezessen.

S még érdekesebb a következő tanács: „Ne akarj túlságosan igaz és a kelleténél bölcsőbb lenni, hogy balgává ne légy! Ne légy szerfelett gonosz és ne légy ostoba, hogy meg ne halj idő előtt! Jó, ha megőrzöd, amid van, de a többiről se vedd le kezedet, mert aki féli Istent, nem hanyagol el semmit.”⁶

Ha komolyan vennénk ezt a tanácsot, ez azt is tartalmazza, hogy fontos cél volt a boldog, teljes élet elérése. Eredetileg erre irányulnak a törvények is. De lehetséges, hogy épp e cél érdekében esetleg istenfélelemben maradva el kell térni a törvénytől?

A Kr. e. II. sz. első felétől viszont egy olyan helyzet állt elő, hogy voltak zsidók, akik rossz soruk miatt kifejezetten a törvényt tették felelőssé, s legalább Jeruzsálemben egy másfajta életstílust akartak bevezetni.⁷ Fennállt az a veszély, hogy egy új bölcsességnek, filozófiának súlyos befolyása alatt Jahve népe nem fogja tudni megőrizni életét. A zsidó tanítók ekkor különösen arra igyekeztek nevelni tanítványaikat, hogy idegektől tanulni elhibázott dolog lenne, s hogy a bölcsesség és Jahve ősidőktől összetartoznak,⁸ s hogy a régi bölcsességben a teremtés rendje felismerhető, s nincs más bölcsesség, melyben jobban felismerhető, mint a Tórában, mely a prófétai iratokkal együtt Istent személyes közelségbe tudta hozni, s Jahvét hűséges szabadítóként engedte megtapasztalni. Olyannyira, hogy a szövetség szakramentumává lett. Így minden krízis ellené-

⁶ Préd 7,16-18. A Prédikátor könyve a bűnösön nem egyszerűen a gonosztevért érti. Amint ezt SCHWIENHORST-SCHÖNBERGER, L. is megfogalmazza, hogy ti. abszurd lenne elfogadni, hogy a Prédikátor gonosz magatartásra buzdítana. Ez a megfogalmazás akkor hat idegenül, ha a Tóra megtartásának vagy elutasításának két ellentétes magatartása alapján értelmezzük, ami az 1. zsoltárban is megfogalmazódik. („Kohélet im Spannungsfeld jüdischer Weisheit und hellenistischer Philosophie”, in *HBSZ*, 1994.) Viszont a Prédikátor könyve sehol sem utal a mózesi törvényre. Vö. MARBÖCK, J., „Zum Verständnis des Gesetzes bei Jesus Ben Sira”, *BZ* 20 (1976) 1-21.

⁷ Vö. 1 Makk 1,11. Jázon főpap pogányságra akarta nevelni Izraelt. A zsidó nép akkori politikai helyzetéhez lásd SCHÄFER, P., *Geschichte Juden in der Antike*, Stuttgart-Neukirchen-Vluyn 1983.

⁸ Péld 8,22-31. Itt az író a bölcsesség világfeletti praexistenciáját dicséri, melyben a bölcsesség és a Tóra azonossága vagy legalább lényegi megfelelése jut kifejezésre. E gondolat háttérben áll az a nézet, hogy a bölcsesség teremtő elv, az emberi ismeret legfőbb célja, s azonos az isteni törvénnyel. Vö. Jób 28. A bölcsesség és a Tóra azonosságának folyamatában talán a lezárás a Sir 24, ahol a bölcsesség dicséretét, s az Isten igéjével szoros kapcsolatát olvashatjuk (vö. RÓZSA, *op. cit.*, 3.).

re a Tóra szerepe növekedett, erősödött, a ennek lényege az volt: Jahve és Izrael közelségét és közösségét megvalósítani és támogatni. Az egyetlen krízis, amelyből a törvény nem kerülhetett ki megerősödve: Jézus és mozgalmának megjelenése.

II. Jézus és a Tóra

Jézusnak és mozgalmának igen nagy hatása volt a Törvény szerepére, annak ellenére, hogy nem képezte ígihirdetésének témáját.⁹ Hallgatása mégsem enged arra következtetni, hogy korának törvényértelmezését osztotta volna. A Hegyi beszédben a régi parancsok átértelmezése ennek bizonyítéka,¹⁰ s annak is, hogy Jézus szerint a Tóra Isten akaratának döntő mozzanatait tartalmazta a nép számára. Ugyanakkor meg kell ismerni azt a hangsúlyeltolódást is, amit ígihirdetésében a törvény vonatkozásában érzékeltetett.

Ehhez Jézus istenképéből kellene kiindulni. Komolyan vitatni azt a tényt nemigen lehet, hogy Jézus Jánosnál a Jordánban megkeresztelkedett.¹¹ János, ha a jeruzsálemi templomkultusztól valamit remélt volna, keresztségét bizonyára nem hirdette volna meg úgy, mint az Isten haragjától való megmenekülés egyetlen lehetőségét. Ennek megfelelően valószínű, hogy Jézus is elveszítette a templomkultuszba vetett reményét, ha meggyőződéssel ment a Jordánhoz. Ez azt jelenti, hogy talán Jézusnak is ilyen keményen ítélő istenképpel kellett rendelkeznie ahhoz, hogy keresztsége és sivatagi tartózkodása után a közeljövő Isteni Uralomnak Evangéliumát hirdetni tudja.¹² Ugyanakkor Jézusnál komoly változás is következik az istenképben, melynek alapja lehet ez a logion: „Láttam a Sátánt,

⁹ LIMBECK, *op. cit.*, 97. Hatalmas mennyiségű irodalom foglalkozik Jézus Tórához való viszonyával. Összefoglaló és továbbmutató irodalmat találhatunk a következő művekben: Broer, I. (Hrsg.), *Jesus und das jüdische Gesetz*, Stuttgart 1992; GNILKA, J., *Jesus von Nazaret*, 213-226.; Kertelge, K. (Hrsg.), *Das Gesetz im Neuen Testament*, QD 108. Freiburg 1986; SANDERS, E. P., *Jesus and Judaism*, 245-269.; SNACKENBURG, R., *Die sittliche Botschaft*, Bd. I, 69-76.

¹⁰ Vö. TAEGER, J.-W., „Der grundsätzliche oder ungrundsätzliche Unterschied“, in: Broer, *op. cit.*, 13-16.; KOSCH, D., „Die eschatologische Tora des Menschensohnes: Untersuchungen zur Stellung Jesu zur Tora“, in: *Q: NTOA* 12. Freiburg i. Schw.-Göttingen 1989.

¹¹ GNILKA, J., „Jesus von Nazaret. Botschaft und Geschichte“, *HThK*. S III. Freiburg i. Br. 1990.

¹² LIMBECK, *op. cit.*, 98.

mint villámot az égből leesni”.¹³ Csak Lukácsnál fordul elő, egyedisége miatt nehéz megkérdőjelezni. Jézus e víziója nagyon fontos lehetett. Talán azért, mert a Sátánnal végleges dolog történt, vissza nem térhetett. S ha az emberek vádlója, a Sátán, leesett, akkor már nem vádolhatja Isten előtt az embereket. Jézusban most tudatosulhatott, hogy Isten nem engedi magát többé az emberek bűneitől befolyásolni.¹⁴

Jézus sajátos istenképe tehát ez: Isten fenntartás nélkül – mint a tékozló fiú atyjának viselkedése mutatja – közeledik az emberhez, s nem érdeke, hogy bárkinek bűnét felrója. S amint a zsidóság a Tóra, s a kultusz által felismerte Jahve királyságát realitásként a jelenben,¹⁵ s nemcsak a távoli jövőben, úgy Jézus is Isten uralmáról bizonyosodott meg. De gondolatai nem a Templom körül jártak, hanem nála az a döntő és újdonság, ami szemei előtt – Istennél – *máris* történt! Ezt csak ő tapasztalhatta így meg! Ezután megtehetette jó lelkiismerettel, hogy a szegényeket, sírókat boldognak mondja,¹⁶ mert Isten megengedte neki, hogy meglássa, milyen úton kell Izraelnek eljutni az üdvösségre. Számára Isten akarata és a Tóra más-más fénybe kerül.

Ezután feltehetjük a konkrét kérdést: Hogyan vélekedett Jézus a törvényről? Ehhez meg kellene vizsgálni a Tóra-parancsra vonatkozó helyeket:

- a Hegyi beszéd „antitéziseit” (Mt 5,21-48),
- a házasság kérdését (Mk 10,2-9; vö 1Kor 7,10-11),
- a Szabbat-vitát (Mk 2,27),
- a házasságtörő nőt (Jn 8,2-11),
- a levíratás-törvényt (Mk 7,1-15) és végül az örökösödést (Lk 12,13-14).

E szövegeknél sajnos nem lehet pontosan megállapítani Jézus szavait, hogy összehasonlíthassuk korának törvényértelmezésével.¹⁷ Fi-

¹³ Lk 10,18. A kommentárok nagy jelentőséget tulajdonítanak ezen jézusi szavaknak. Vö. GRUNDMANN, W., „Das Evangelium nach Lukas”, in *ThHK* 3 (1978); KOCSIS, I., *Lukács Evangéliuma*, Budapest 1995. Az viszont nyitott kérdés marad, hogy Jézus istenképének alakulásában mekkora szerepe van ennek a logionnak. Vö. MERKLEIN, H., „Jesu Botschaft von der Gottesherrschaft”, in *SBS* 111 (1989).

¹⁴ Vö. Oz 11,8b-9.

¹⁵ Vö. EGO, B., „Gottes Weltherrschaft und die Einzigkeit seines Namens”, in *WUNT* 55 (1991) 257-283.

¹⁶ Lk 6,20 k.; Mt 5,3-6; Vö. MERKLEIN, *op. cit.*, 45-51.

¹⁷ Ezeklen a helyeken nyitva marad a kérdés, vajon Jézus szavaival vagy közösségi megfogalmazásokkal állunk-e szemben? Jézus felfogásának megállapításához sokszor épp azok a helyek irányadóak, ahol konkrétan nem szerepel a törvény szó. Vö. KITTEL, R.,

gyeembe kell venni azt is, hogy Jézus korában komoly szociális feszültségek voltak. Tudta Jézus, hogy az antiszociális magatartás Isten előtt iszonyatosnak számít, mégse követelte egy helyen sem a jómódúaktól a társadalmi valóság aktív megváltoztatását.¹⁸

Meg kell gondolni azt is, hogy Jézus ismerte már keresztsége, fellépése előtt a Szabbat problémát a szentség és tisztaság kérdéseit, bár igehirdetésében ezeket nem kezeli különös érdeklődéssel.¹⁹ A törvény oktatásban a farizeusi szempontok is érvényesültek.

Jézus számít hallgatóságára nagy nyitottságára.²⁰ Sohasem kellett felszólítani őket az odafigyelésre. Így mindig egyértelműen beszélhetett arról, ami fontos volt. Nem mint törvénytánító, hanem mint új hírt hozó küldött, aki egy másfajta magatartáshoz toboroz híveket. (Még az antitézisek is ezt bizonyítják, ha mind nem is vezethető vissza Jézusra.) Ha feltesszük azt a kérdést, hogy mit akart Jézus elérni; pl. ellenséget szeretni, a házasságot respektálni... stb, akkor az antitézisek funkciójára kérdez rá. S nem válaszolhatunk egyértelműen, hogy a törvénynek ellent akart-e mondani vagy épp fel akarta azt emelni. Inkább úgy fogalmazhatunk, hogy Isten közeledő jóságára, megbocsátásárávaló rezonanciát akart elérni, amiben mi is nővér, testvér, anya lehetünk, mert akaratát tesszük.²¹ Jézus nem akart új eszkatologikus Sion-törvényt, bölcsességtanítást hozni,²² a törvény gyenge pontjaival sem foglalkozott, hanem az Istennel való kapcsolatra buzdítja az egzisztenciális problémákat hordozó embereket. Tegyük bázisukká itt és most életük jelen keretei között Isten közeledését. Ennek megvalósulásához a törvény csak eszköz lehet.

Jézus az isteni jóakarát számára teret akart létrehozni, ezért bizonyos pontokon provokálta az emberek gondolkodását. Ilyen vitapont volt a szombati gyógyítás, Isten és a bűnösök kapcsolata, a Templom és a kultusz problémája.

(Hrsg.), *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart 1942.

¹⁸ Vö. BÖSEN, W., *Galiläa als Lebensraum und Wirkungsfeld Jesu*, Freiburg 1985, 181.; GNILKA, *op. cit.*, 66-74.

¹⁹ Vö. Mk 7,14-15. Ez a hely az értelmezés szempontjából nagyon vitatott. Maga Jézus szinte sohasem hozza elő sem a szentség sem a tisztaság témáját. Az itt említett helyen is Jézustól kikövetelt válasszal találkozunk.

²⁰ Vö. Mk 2,1 k. 13; 4,1; 6,31b 33. k. Nehéz eldönteni, hogy lehet-e egy „Galileai tavaszról” vagy „krízisről” beszélni: MUSSNER, F., „Gab es eine »galiläische Krise«?”, in Hoffmann, P. (Hrsg.), *Orientierung an Jesus*, FS J. Schmid, Freiburg 1973, 238-252.

²¹ BURCHARD, CHR., „Jesus von Nazaret”, in Becker, J. u. a., *Die Anfänge des Christentums*, Stuttgart 1987, 12-58.

²² KOSCH, *op. cit.*, 372-377.

1. A Szabbat Jézus számára is különleges nap.²³ Lehetőség, hogy a dolgozó embereknek hirdesse evangéliumát. Talán egy ilyen alkalommal tudatosult benne, hogy gyógyíthat, s hogy Isten szombaton is tud gyógyítani.²⁴ Ez a gyógyítás a hagyományosan gondolkodó zsidónak váratlan, Jézus számára pedig annak igazolása, hogy ezt a hagyományos szemléletet Isten nem igazolta. A megtörtént eset pedig jobban kötelezhet, mint a formális parancs, mert azt az új Istenképet igazolja, hogy az Isten mindenkor és mindenkin segíthet, s ezt most az emberek konkrétan is megtapasztalhatták.²⁵ Ez a megtapasztalhatóság itt döntő mozzanat.

2. Másik vitapont a bűnösök és az Isten kapcsolata. Izraelben nem várták el az embertől a büntelenséget,²⁶ bűnösök betölthettek társadalmi pozíciókat.²⁷ Ugyanakkor nem kellett az embernek bűnben maradnia, volt lehetőség a megszabadulásra.²⁸ Önmagában véve a vámosok és bűnösök megtérése nem különleges dolog, buzdítottak erre a farizeusok és Keresztelő János is. Viszont Jézus nem a törvény módszereivel bocsát meg. Csak a megtérés után kapja meg az ember a bűnök bocsánatát.²⁹ Ugyanakkor Jézus közösséget vállalt a bűnösökkel, a törvény ellenfeleivel is, de nem azért, hogy a törvényt megfeddje, hanem, mert a törvény szerinti lehetőség korlátozta Isten jószágának a megtapasztalását. Jézus istenismeretéből következett, hogy a törvény nem maradhatott érintetlen.

3. Konfliktus a Templomban. A zarándokoknak, felmenve az ünnepre, a Templomban tisztulási folyamatban kellett részt venniük. Ezek maguktól értetődőek voltak, még ha nincsenek is megemlítve, s nem tud-

²³ Vö. SNACKENBURG, *op. cit.*, 73. k.; GNILKA, *op. cit.*, 221. k.; LOHSE, E., *Jesu Worte über den Sabbat*, in *Ders., Die Einheit des Neuen Testaments*, Göttingen 1973, 62-72.

²⁴ LIMBECK, *op. cit.*, 103.

²⁵ A szombaton történő gyógyítások teológiai jelentősége tehát abban áll, hogy a farizeusok a Törát ezen a ponton formálisan értelmezték, Jézus ezzel szemben etikailag, miszerint az ember érdekében tett szeretetcselekedet az előírások fölött áll. (LOHSE, *op. cit.*, 72. Itt nem két törvény, hanem kétféle istenismeret, istenkép ütközik egymással, s a pozitív az, mely az ember érdekeit hordozza, mert Jézus ennek megfelelően cselekedett. Jézus szemléletének megértéséhez a gyógyításoknak meg kellett történniük.

²⁶ Ter 8,21; Jób 14,4; 15,14k; Zsolt 51,7; 143,2

²⁷ LIMBECK, *op. cit.*, 105.

²⁸ Vö. Lev 5,21-26; 16; Iz 55,7; 2Kron 7,14; Sir 5,4-6. A lehetőségek jó összefoglalása található: BROER, I., *op. cit.*, 82-87.

²⁹ Vö. KOSCH, *op. cit.*, 436-439. Utalni lehet itt Lk 16,16-ra, ahol arról van szó, hogy Jánossal nem egyszerűen vége a törvénynek, hanem Isten országát kell hirdetni, ami nem a törvény kijátszásában valósul meg, hanem Isten akarata új fényben való értelmezésében.

hatjuk, hogy Jézus ezekben pontosan hogyan vett részt. „Jézus bement a templomba, mindent jól megnézett, s kiment Betániába.”³⁰ Ez nem spontán történés, mert magyarázza a későbbiek: „Bement a Templomba, és kezdte kiüzni azokat, akik adtak és vettek a Templomban... s nem engedte meg, hogy bármilyen edényt átvigyenek a Templomtéren.”³¹

Jézus perében döntő volt a Templom elleni fellépés.³² Ebben aktivitást hirdetett, még meg nem történt eseményre utal. De csak ekkor beszélt a Templom ellen. A végső Jeruzsálemi bevonuláskor történhetett. (Kérdés, pontosan hogyan hangozhatott el?)

A pénzváltók elleni fellépés az egyéni és közösségi áldozat és a napi bűnért való áldozat elleni fellépést is jelentette.³³ Ehhez tudni kell, hogy a Templom sohasem volt csak az imádság háza, ezért a Templom megtisztítása nem csak a külsődleges áldozatok elutasítását jelentette.

A Templom az a hely, ahol az Isten lakik. Ezért elpusztíthatatlan, amíg Ő benne lakik.³⁴ Jézus a Templom pusztulását meghirdetve³⁵ azt is kijelenti, hogy Isten nem egyenlő a Templommal, s az ott végzett istentisztelet sem felel meg elvárásainak. Jézus további lépéseket is tesz. Megtiltja, hogy edényt vigyenek keresztül a Templom területén.³⁶ Bár a szent eszközök megtekintésének szokása itt Márk ellen szólhat, de Jézus tette ettől függetlenül mindenképpen ellenállás, elutasítás. Talán őt magát is lázbahozta, hogy kimondja: ez a jámborkodás nem olyan, amit Isten elvár az emberektől.

A zsidóság bizonyára az egész templomi kultuszt a Tórára hivatkozva úgy tekintette, mint Isten akaratát. Itt viszont Jézus viselkedése rámutat, hogy Isten akarata nem egyszerűen az írások szintézisében rej-

³⁰ Mk 11,11

³¹ Vö. Mk 11,15-16. A két templomi esemény között érdemes felfigyelnünk a fügefával történetekre is. Jézus megátkozta, másnap elszárad. Amennyiben a „fügefá alatt ülni” kifejezés a törvény tanulmányozására vonatkozhat, úgy hangsúlyosabbá teszi, előkészíti a templom megtisztításának eseményét, az új szemléletű, gyümölcsöző jézusi utat.

³² Mt 14,58; Mt 26,61, s később a keresztre feszítésnél is Mk 15,29k; Mt 27,39. Vö. DAUTZENBERG, G., „Über die Eigenart des Konfliktes, der von jüdischer Seite im Prozess Jesu ausgetragen wurde”, in Broer, *op. cit.*, 147-172.; SANDERS, *op. cit.*, 71-76.

³³ Be kellett fizetni ugyanis a templomadót és a jövő évi bűnért való áldozatot azoknak, akik először léphettek a Templomba. LIMBECK, *op. cit.*, 110.

³⁴ Ez 10,18-27; 11,22k. és BROER, *op. cit.*, 173-213.

³⁵ Vö. Mk 14,58; Mt 27,40

³⁶ Mk 11,16. Az áldozattal kapcsolatos eszközök megtekintése a nép érdeklődésének felkeltésére is szolgált, ráhangolta az embereket az előttük álló eseményre.

lik.³⁷

Amennyiben az őskereszténység a gonosz szőlőmunkások példázatát Jézus példabeszédeinek csúcsára helyezte, s ezt Jézus hallgatóinak a Templomban mondta el, úgy világos, hogy Jeruzsálemben a gyümölcs betakarítása miatt jött, s ez életébe kerül.³⁸

Hogyan vélekedett Jézus a törvényről? Jézus számára nem volt „vége a törvénynek”.³⁹ A bélpoklosnak adott utasítás igazolásként elég lehetne. Az evangéliumi hagyományban nincs egyetlen hely sem, ahol Isten akaratára vonatkozó alapvető kérdésben más fórumhoz fordult – vagy fordulhatott – volna, mint a Tórához. De azt más fényben olvasta. Elsődleges szerepét abban látta, hogy általa Isten határtalan szeretetét akarja közölni az emberekkel.⁴⁰ Ami ezt nem fedte, azt nem emelte ki belőle, nehogy az embereket fals istenképhez vezesse. Tehát „Jézus számára volt egy kánon a kánonban”.⁴¹ Ezt azért tehette meg, mert az ő istenképe nem a Tórából származott, s istenismerete fényében, istenfiúsága tudatában az Atya akaratának kifejeződését kereste.

Tehát Jézusnál a törvény két funkcióját elveszítette: Egyrészt nem irányíthatta újra az emberek érdeklődését a Tórára, mintha csak benne találnák meg az emberek az Isten akaratát. Másrészt ő látva, tudva, hogy Isten uralma ellenállhatatlanul eljön, nem állíthatta, hogy az igazi bölcsesség csak a Tórában található meg, hanem, hogy a balgaság vagy a bölcsesség egyedül azon fog eldőlni, hogy tetteiben az ember megállhat-e Isten előtt. Legyen bár sok talentumos, vagy a tizenegyedik órában jövő szolga, a lényeg az, épített-e életében Isten segítőkészségére, mérce volt-e irgalma és jóakarata, hűségben maradt-e a testvérrel s nem vesztette-e el bizalmát.

Jézus nem a Tóra szövegéért, hanem Isten önzetlen jóakarataért küzdött.⁴²

³⁷ LIMBECK, *op. cit.*, 113.

³⁸ Valószínűsíthető, de vitatéma is, hogy a keresztordozás témája a Templommal való konfliktus miatt kerül előtérbe (Mt 10,38; Mk 8,34). Jézus tudatában volt annak, hogy tanítása miatt elveszitheti életét. A kereszt felvétele nehezen érthető hallgatói részéről. Arra gondolhattak, hogy az elítélt kivégzési helyére indul. A keresztre feszítés viszont római kivégzési mód. Viszont Jézus nézetei miatt a zsidóktól csak kiközösítésben részesült volna. Talán kiadják a rómaiaknak? Inkább arról lehet szó, hogy ha a Templom ellen fellép, akkor kerülhet összetűzésbe a rómaiakkal. A kereszt felvétele tehát a Templommal való konfliktusra utalhat. S akik követik őt, azoknak szintén esetleg számolniuk kell a kivégzéssel, életük feláldozásával is.

³⁹ Vö. KOSCH, *op. cit.*, 436-439.

⁴⁰ LIMBECK, *op. cit.*, 113.

⁴¹ *Ibid.*, 113.

⁴² *Ibid.*, 113.

III. Pál és a törvény

Ha Jézus és a törvény kapcsolatát hét teológus vizsgálta, akkor Pálét hetvenhét.⁴³ A törvényről tett kijelentéseivel ő tette a legnagyobb hatást az őskeresztény teológiára. Pál törvényről vallott felfogása ellentmondásos, szinte átláthatatlan.⁴⁴ Vajon Pál életében milyen szerepe volt a törvénynek?

1. A törvény szent⁴⁵

Pál a „törvényben követelt igazság szempontjából feddhetetlen volt”.⁴⁶ Következésképpen vigyázott a parancsok megtartására. Szerinte Isten a pogányok szívébe is beírta a törvényt.⁴⁷ Tehát nála a mózesi törvénytől tágabb fogalomról is szó van. E szívébe írt törvényről saját tapasztalatából tudta, hogy nem áll szemben az ember bensőjével, az emberi természettel, csak egyéni akarata kerül szembe vele. A törvény Pál életének értelme és gazdagsága is volt. Nem azért, mintha öngazolást keresett volna benne. Ez nem is volt tendenciája alapvetően a zsidó teológiának sem. A zsidó ember tudta, hogy a teljesített törvény Istennel szemben jogi igényt nem alapoz meg.⁴⁸ S ha a Tóra Isten akarata, akkor meg kell neki felelni, s

⁴³ LIMBECK, *op. cit.*, 115. A rendkívül széleskörű irodalom miatt a Ter 4,24-ben szereplő lámecki megfogalmazásra utalhatunk, mely mögött a páli törvényfogalom bonyolultsága, sokszor félreérthetősége is ott áll indokként.

⁴⁴ Néhány hely kivételével, melyeken a *nomosz* = törvény, rend, szabály, norma szerepel, vö. Róm 3,27; 7,20-25; 8,2; Gal 6,2 stb., leginkább a páli törvény Izrael szent hagyományát jelenti, melynek központja Mózes törvény, s hozzátartoznak a próféták és a zsoltárok is (vö. Róm 9,10-18; 1Kor 14,21/. Bár a törvény nincs nála kellőképpen lehatárolva. Vö. KITTEL, *op. cit.*, 1061-1063, de azt mégis megállapíthatjuk, hogy amikor a törvényt elítéli, akkor a Mózes által közvetített és írásban fixálódott isteni jogra gondolt. Vö. HOFIUS, Ó., „Das Gesetz des Mose und das Gesetz Christi”, in *ZThK* 80 (1983) 262-286. A Tórával „mint egésszel” nem volt problémája, mert ő is az isteni ígéretek hordozója volt (vö. Gal 3,6-8.15-18; Róm 4).

⁴⁵ Róm 7,12

⁴⁶ Fil 3,6 Ennek alapja a szülői ház, a benjamini származás, az Istenhez való hűség, szövettség, Isten jelenléte, tanúságtétel, mind kapcsolódott a törvényhez. Ilyen alapon logikus Pál túlzott buzgósága is.

⁴⁷ A Róm 2,14-15-ben beszél erről Pál, s ez lesz az alapja a természetes erkölcsi törvényről vallott újszövetségi értelmezésnek is az erkölcssteológiában.

⁴⁸ Bár a farizeusi magatartás nem állt ezzel mindig teljes harmóniában, s emiatt érthető, hogy egzegéták erre konkrétan is hivatkoznak, pl. GNILKA, *op. cit.*, 75-76; HÜBNER,

nincs fontosabb feladat.

Ugyanakkor beszél a törvény negatívumairól is, s majd ennek fényében érthető, hogy a „zsidóknak zsidó, a törvényen kívülieknek törvényen kívüli lettem...”,⁴⁹ hogy megnyerje a zsidókat és a pogányokat is. Nincs a törvény alatt, de a törvényen kívül sem, hanem Krisztus törvénye szerint él.

2. A törvény a halál és a bűn törvénye⁵⁰

Pál levelei kánoniak. Fontos ezt leszögeznünk, ha azt gondolnánk, hogy Pál esetleg félreértette a törvényt. Még akkor is, ha ilyen megfogalmazásokkal találkozunk: „a bűnt a törvény alapján ismertem meg... törvény nélkül ugyanis a bűn halott volna”.⁵¹ „Hiszen a törvény által meghaltam a törvénynek”,⁵² vagy „Krisztusért mindent elvettem, sőt szemétnek tekintettem”.⁵³ Sőt „mert ha a törvény útján igazzá válhat az ember, Krisztus hiába halt meg”.⁵⁴ Szenvedélyesen fogalmaz a zsidó néppel szemben,⁵⁵ s később még azt is elvitatja, hogy képesek megérteni az Írást: „Ott van a lepel rajtuk, s nincs levéve, mikor az Ószövetséget olvassák, mert az csak Krisztusban tűnik el.”⁵⁶ Nagyon fontos, hogy Pál a damaszuszi élmény⁵⁷ után ítélte ily módon a törvényről s a zsidókról. Ettől kezdve ugyanis eljött számára az Isten Országá. Ilyen alapon jogosan érzett feszültséget az isteni törvény és az ember általi alkalmazása között, valamint a népével való szolidaritás és az istennel való személyes kapcsolata

H., *Biblische Theologie des Neuen Testaments*, 2. Göttingen 1993. Mások pedig azt hangsúlyozzák, hogy a törvény teljesítése nem jogosított fel Istennel szembeni igények, követelések megfogalmazására. Így pl. MUSSNER, *op. cit.*, in Kertelge, *op. cit.*, 40-41.

⁴⁹ 1Kor 9,20

⁵⁰ Vö. Róm 8,2 Pálnál kiemelkedik az akarat és a tett szempontja, s amit bírál, azok a „törvény tettei” rabbinista értelemben. Vö. KITTEL, *op. cit.*, 1061.

⁵¹ Róm 7,7-9

⁵² Gal 2,19

⁵³ Fil 3,2-11

⁵⁴ Gal 2,21

⁵⁵ Vö. 1Tessz 2,15-16

⁵⁶ 2Kor 3,13-16 Nagyon fontos ez a páli hely, azon öntudatos keresztények számára is, akik a zsidó törvények bírálatát Krisztusra hivatkozva úgy fogalmazzák meg, hogy mintegy a szabadság leplével egyszerűen csak letakarják, s nem veszik észre, hogy a jézusi szemlélet milyen mély és szigorú követelményeket is tartalmaz. Ezért mindenféle törvényfogalmat el akarnak homályosítani, s ezzel a zsidóság szemellenzós látásmódjába esnek.

Vö. KESSLER, C., „Szent Pál – zsidó szemszögből”, in: *Mérleg* 1 (1998) 61.

⁵⁷ ApCsel 9,1-22

között. Ahogy mondja is az izraelitákért, „nagy a szomorúságom és szívemnek fájdalma szüntelen”.⁵⁸ Már nem érezte a parancsok örömét, mert akadállyá váltak számára. Hisz nem tagadhatjuk, hogy a Tóra az akarat és a tett, a nem akarás és mégis megtevés közti feszültséget már nem volt képes áthidalni.⁵⁹ Alkalmatlanná lett önmagában egy valóban igazságos emberi társadalom megalapozására, hisz ezt már Isten megpróbálta a választott nép életében. Így nyilván a jövőben sem lesz lehetséges az életet a Tóra segítségével megszervezni, mert az ösztönzést ad a bűnnek.⁶⁰ Ugyanakkor az írásbeli törvény képes a bűnt tudatosítani, s nem elhanyagolható, hogy nélküle sok igazságtalanság sem felismerhető, sem számonkérhető nem lenne.⁶¹

Pálnak ezen kijelentései elsősorban arra szólítanak fel, hogy a mindennapokat tekintve komolyan kell venni a törvényt. Ő is egy sajátos istenkép háttéréből fogalmazza meg a törvény bírálatát, melynek árnyékos oldala is van, amikor a bűn miatt az igazságszolgáltatás szempontját hangsúlyozza. Az isteni egész fényében azonban a törvény ott mindig pozitívum, amikor Krisztus arcának ragyogását villantja föl, amit ekkor már Krisztus törvényének nevez.

3. Krisztus törvénye⁶²

Pálnál Krisztus törvényének megfogalmazásához nem egyszerűen a pozitív törvényértelmezés szövegei a legfontosabbak, hanem amelyek a krisztusi életállapotot írják le.⁶³ Az egyik legpozitívabb megfogalmazás ehhez a Filippi levélben található: „Egyik se tartsa a maga érdekét szem előtt, hanem a másokét is.” Arról beszél itt, hogy együttérző szeretet legyen az emberben.⁶⁴ Alátámasztja Krisztus önfeláldozásával, „aki szere-

⁵⁸ Róm 9,2

⁵⁹ LIMBECK, *op. cit.*, 123. Vö. Róm 7,14-24

⁶⁰ Róm 7,8

⁶¹ Róm 3,20b; 5,13

⁶² Vö. Gal 6,2; 1Kor 9,21

⁶³ Vö. LUZ, U. – (SMEND, R.), „Gesetz” in *Kohlhammer Taschenbücher – Biblische Konfrontationen* 1015. Stuttgart 1981. 107. Szerinte a „Krisztus törvénye” kifejezés Pálnál nem egy kidolgozott parancsa a szeretetnek, mint a főparancs, hanem inkább olyan fordulat, mely egy új magatartásformát jelöl meg normaként. Jézus Krisztus alázatával ugyanis szenvedése és halála mint öskép, a szeretet pedig mint az etika központja szerepel.

⁶⁴ Fil 2,1-8

tett és önmagát adta érettem”.⁶⁵ A Jézusban való élet alapja, törvénye tehát az odaadás másokért, vagyis a szeretet, mely értelmes és formaadó törvény lesz mindenki – különösen a megkeresztelt – számára. Pálnak bizonyítania is kellett, hogy az Isten a törvényben csak a szeretet cselekedeteit követeli, ezért hangoztatnia is kellett, hogy ami nem ennek a szeretetnek a kifejeződése, az a mózesi törvényből érvényét veszítette, s ezek nála „a törvény cselekedetei”.⁶⁶ Ilyen értelemben a régi törvénynek vége, s új született: „Hordozzátok egymás terhét, így teljesítitek Krisztus törvényét”.⁶⁷ Ennek nagyon jellemző közösségi dimenziója van azokkal is, akiket „bűnben érnek tetten”.⁶⁸ Az általános igehirdetés az egyházban ugyanis abból indult ki, hogy a botladozókat nem egyszerűen a parancsokra kell figyelmeztetni, hanem fel kell karolni őket.⁶⁹ „Egymás terhét hordozni” azt jelenti, hogy annak bűnét, szükségét észre kell venni, oda kell fordulni hozzá, terhét „saját teherré tenni”. Így megvalósul az is, hogy „ahol a bűn növekedett, túláradt a kegyelem”.⁷⁰ Krisztus minden gyenge testvérért meghalt, Isten mindenkiért odaadta őt, ezért nem gondolhat Krisztus tagja csak magára, hanem el kell fogadnia a másikat, akár terhével együtt.⁷¹ Ez a magatartás olyan belső változást követel, amit nem lehet törvényben tökéletesen kifejezni. Ugyanakkor a megkeresztelt embernek állandóan éreznie kell a felhívást, hogy ne váljon eggyé az éppen fennálló világgal, hanem az élő Isten végrendeletére figyelve hagyni, hogy a kegyelem átalakítsa őt, mert ez az igazi és okos istentisztelet.⁷²

Összefoglalva tehát a következőket mondhatjuk: ha megkísérelnénk Krisztus törvényét, mint törvényt betűkkel leírni, úgy az nem lenne lehetséges, mint ahogy a Sínait leírták. Ugyanakkor a megkeresztelteltekre is hat Isten haragja, amennyiben a krisztusi magatartás ellen vétének.⁷³

⁶⁵ Gal 1,4; 2,20

⁶⁶ Gal 3,1-5

⁶⁷ Gal 6,2

⁶⁸ Gal 6,1; Róm 8,9-11 – Az „életrekeltés” a testvér vonatkozásában ez utóbbi hely szerint a lelkiélet jellegzetessége, s meg kell nyilvánulnia tettekben.

⁶⁹ Természetesen volt eset, amikor a közösségnek ideiglenesen vagy állandóra el kellett határolódnia olyanoktól, akik bűneikkel kihívták Isten haragját (1Kor 5,4), de ez nem a közösség normális, általános reakciójának bizonyult, csak az esetleges extrém esetekre vonatkozott.

⁷⁰ Róm 5,20b

⁷¹ 1Kor 8,11; Róm 8,22; Fil 2,4

⁷² LIMBECK, *op. cit.*, 126-128. Vö. WILCKENS, U., *Der Brief an die Römer (12-16)*, (EKK VI/3), Neukirchen - Vluyn - Zürich 1989, 1-9.

⁷³ Vö. SCHRAGE, W., *Der erste Brief an die Korinther (1Kor 1,1-6,11)*, (EKK VII/1), 1991, 367-387.

Krisztus törvénye nem a leírás miatt tudna életet adni, s ebben nem különbözne a Sínai törvénytől. Nincs értelme tehát a két törvényt egymással szembeállítani, vagy egyiket a másik ellen kijátszani. A régi törvényben is az Isten akaratát akarták az emberek érdekében megfogalmazni, még akkor is, ha kortól függő mozzanatok is belekerültek.

Isten Jézus Krisztusban jóakarátának új, világosabb, intenzívebb fejlődési lehetőségét teremtette meg a világban,⁷⁴ s ezért szükségesek új szabályok, bár azok funkciója mit sem változott: az embereknek ezek segítségével kell Isten akaratával összhangban magukért és másokért megvalósítani életüket.

IV. Újszövetségi törvény szemlélet

A fenti elemzéseket is alapul véve most teológiai szempontból reflektálunk a következő kérdésekre. Kell-e az Újszövetségben törvény? Mi marad meg a régi törvényből? Mi az új törvény lényege?

1. Minden krízis ellenére igaz, hogy az Újszövetségben is szükség van törvényre, mivel az *embernek* van szüksége rá!⁷⁵ A törvény az ember irányítója, forrása és létrehozója pedig az Isten! Isten jót akar az emberrel azzal, hogy törvényt ad neki. A törvényadás kétféleképpen történhet:

a) egyrészt a teremtés által természeti törvényt hoz létre teremtényeiben, amit az ember esetében – mivel értelme által egyedül ő áldott meg erkölcsi érzékkel – természetes erkölcsi törvénynek nevezünk. Ez az, amit Pál „szívbe írt törvénynek” nevez,⁷⁶ általa minden ember Isten alá van rendelve, akár elismeri, akár nem, hisz ez lelkiismeretének magja,⁷⁷ mely benne működik, mely által a törvény is érvényre jut. Ez a természeti törvény az örök Értelemtől az emberi értelem számára adott fény,⁷⁸ mely-

⁷⁴ LIMBECK, *op. cit.*, 128.

⁷⁵ Az emberi normákat szükségessé teszi lelkiismeretének dialektikája és közösségi természetünk perspektívája. Vö. ANZENBACHER, A., *Bevezetés a filozófiába*, Budapest 1993, 318-319. Amennyiben ehhez hozzávesszük a transzcendentalitást, az Istennel való kapcsolat igényét, úgy a normán túl a törvényhozó tekintélyét is magában foglaló erkölcsi törvényt is megalapozottnak tekinthetjük.

⁷⁶ Róm 2,14-15; Vö. Zsid 8,10; Jer 31,33

⁷⁷ Az ősl lelkiismeret vagy alap lelkiismeret, melyre ráépül az erkölcsi tudat, gyakorlatilag a természetes erkölcsi törvényt jelenti, a szünderéziszt, mely a jóra, Istenre való alapbeállítottság. Vö. BÖCKLE, F., *A morálteológia alapfogalmai*, Bécs 1975, 64.

⁷⁸ A természeti törvény alapelve - a jót tenni és a rosszat kerülni kell – megalapozza és

ben felismerjük, mit kell tenni, és mit kerülni. A probléma az, hogy „a törvény érvényesítése változatos, nagy körütekintést igényel, hogy adott korban és adott körülmények között különböző élethelyzetekre hogyan alkalmazzuk.⁷⁹ Megfogalmazható szabályokban, ez a természetjog. A természetjog változatlan, a benne lévő szabályok lényegileg mindig érvényesek, segítik az erkölcs fejlődését.⁸⁰ Ez az alapja a polgári törvényhozásnak is.⁸¹ Mivel az emberiség a bűn utáni állapotban van, emiatt különösen szüksége van az isteni kegyelemre és a kinyilatkoztatásra azért, hogy a természeti törvényt könnyen és biztosan, tévedés nélkül felismerhesse.⁸²

b) A törvényadás másik formája a kinyilatkoztatás, melynek első lépése, fejezete az ószövetségi törvény. Számos természetes úton, józan ésszel is felismerhető igazságot tartalmaz, ezeket nem szünteti meg, hanem hitelesíti. Erkölcsi előírásait a Tízparancsolat foglalja össze.⁸³ Mindenki lelkiismerete számára fény. „Isten a törvény tábláira írta, amit az emberek nem tudtak kiolvasni a saját szívéből”,⁸⁴ illetve amit nem helyesen olvastak ki. E törvények lényege Isten útján járni, s ehhez szükséges eszköz a bűn kimutatása.⁸⁵ Még ha vannak is olyanok, akiken ez sem segít, vagy akiknek ez kevésbé szükséges. Az ószövetségi törvény tökéletesíti a természeti törvényt, ehhez képest kegyelmi többlete van, de még mindig nem a tökéletes törvény. Bonyolítja tárgyalásunkat, ha a Tízparancson kívüli törvényekre tekintünk. Örökérvényűséget azok is hordozhatnak, de egyre több a korszerűt, lehántani való róluk. Ezek örökérvényűsége a Tízparancsal és az Újszövetség nézőpontjából, Krisztussal való harmóniában ragadható meg.

A kinyilatkoztatásban Isten törvényadásának következő mozzanata az Újszövetség, a tökéletes törvény, vagyis Krisztus törvénye, mely a Szentlélek által munkált szeretet-törvény. Krisztus nem megszüntetni jött a törvényt, hanem beteljesíteni. Leginkább a Hegyi beszédben fogalmazó-

lehetővé teszi az ész működését, a jó belátását, a végtelen és örök értelem, Isten felismerését és elfogadását. Vö. AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologica*, I-II. q. 91a. 2; 94a. 2; 90a. 2; NYÍRI, T., *Alapvető etika*, Budapest 1988, 55.

⁷⁹ *A Katolikus Egyház Katekizmus*, Budapest 1994, 394. 1957. par. (A továbbiakban: *KEK*.)

⁸⁰ Vö. *GS* 10; *KEK*, 1958. par.

⁸¹ Sajátos foglalata az *Emberi és Polgári Jogok Gyűjteménye*. Harmóniában kell lennie a természetes erkölcsi törvénnyel, mint isteni törvénnyel.

⁸² XII. PIUS, „*Humani generis*” enciklika, in *DS* 3876.

⁸³ Vö. Kiv 20,1-17; MTörv 5,6-21 – Ennek alapján értékelni lehet a többi törvényt.

⁸⁴ AUGUSTINUS, A., *Vallomások*, in *KEK*, 394.

⁸⁵ Vö. Róm 3,20b; 5,13; 7; *KEK*, 1963. par.

dik ez meg.⁸⁶ Nem vonja vissza, s nem értékeli le a régi erkölcsi előírásokat, hanem kibontja a bennük levő lehetőségeket és új elvárásokra hívja fel a figyelmet.⁸⁷ De törvény ez is, mutatja a törvényhozó Istent, Krisztust, a törvény végecélját. Mivel Krisztus megváltói működése révén a kegyelem teljességét hozta el, nála magasabb törvény nem létezik. Az előző törvényeket felhasználva fejt ki működését a Lélek által.

2. Mi marad meg tehát?

Alapelv lehet itt is: *Gratia supponit naturam*.⁸⁸ A természeti törvény nem szűnik meg, mint ahogy természetes istenképiségünk is megmarad a bűn elkövetése ellenére, mert Isten szeretete nyilvánul meg benne.⁸⁹ Ez a szál Isten és ember között sohasem szakadt el. Az ószövetségi törvényből is megmarad minden, ami a természetes erkölcsi törvény kifejeződése, mert a szeretettel harmóniában van, megnyilvánulását nem gátolja. Ez bizonyosan vonatkozik a Tízparancsra, s minden olyan törvényre, ami bensődleges és semmire, ami csak külsődleges.⁹⁰ Az elbírálásban Jézus szava és példája a döntő, vagy annak kikövetkeztethető szelleme, az egyház megfogalmazásában, az oldó-kötő hatalom értelmében.⁹¹ Hangsúlyozva, hogy az Újszövetségben is épít a kegyelem a természetre, a testlélek adottságra, aminek értelmében még „a test a lélek temploma”, illetve „a test nem használ semmit” a kegyelmi állapot, illetve a kegyelem viszszaütésének jelképes kifejezésére szolgálhat.⁹²

3. Mi az új törvény lényege?

A szeretet új parancsolata, szeressük egymást, ahogy Jézus szeretett minket.⁹³ Új magatartás: a test-lélek vonalán, de a *gyakorlatban* megvalósuló vallásos cselekedet, tiszta szándékkal, az érzület és az eredmény harmóniájában. Végleges döntés a két út között.⁹⁴ Az aranyszabály szel-

⁸⁶ Mt 5,17-19

⁸⁷ Vö. KOCSIS I., *A Hegyi beszéd*, Budapest 1998, 69-70.

⁸⁸ AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologica* I-II. qq. 109-114.; HILBERATH, B. J., *Kegyelemtan*, in Schneider, Th. (szerk.), *A dogmatika kézikönyve*, Budapest 1997, 21-25.

⁸⁹ Vö. BÖCKLE, *op. cit.*, 18-23.

⁹⁰ Érdekes adalék a témához, hogy a rabbik között elterjedt az a vélemény, hogy a messiási korban nem lesz érvényben a „régii Tóra”, mert a rossz ösztönének nem lesz hatalma az emberen. E tan alapja az Ez 11,19 és a Joel 3. Valószínű, hogy a Miczwót Tórájára, a Halakhára vonatkozott ez a megszűnés, de ezen a ponton sokat vitatkoztak. Vö. KESSLER, *op. cit.*, 63.

⁹¹ Vö. Mt 18,15-18

⁹² 1Kor 6,19; Jn 6,63

⁹³ Vö. Jn 13,34; 15,12

⁹⁴ Mt 7,13-14

leme: „Amit akartok, hogy veletek tegyenek az emberek, ti is tegyétek velük. Ez a törvény és a próféták.”⁹⁵ Félelem helyett a szeretet ösztönzését követni. A kegyelem törvénye, melyet növelni kell magunkban a szentségek révén. A szabadság törvénye, mely a Krisztus mellett döntött, kegyelemmel átítatott szabadságot veszi alapul, mely a Szentlélek működése elől akar minden akadályt elhárítani, ezért benne a tökéletes szeretet motívációja megvalósulhat.⁹⁶

Ez a szabadság a régi törvényt is helyesen szemléli, s nem akarja a szabadságot az anómiával összekeverni.⁹⁷ Ez a szabadság a főparancs szellemében megfogalmazható szeretet csúcsa, mely eszményként áll előttünk Krisztusban.

Az embernek fejlődnie kell, hogy az új törvényre eljusson. A gyermeknek tej való, a felnőttnek szilárd étel, de minden ember először gyerek, s aztán válik felnőtté, s ez a folyamat nem változtatható meg.⁹⁸ Ezért minden törvény fokozatra – mivel ezek a kegyelem működésének fokozatai is – szükségünk van, mert emberek, fejlődésre képes lények vagyunk. Szükségünk van tehát a természeti törvényre, a bűnt mutató törvényre, s természetesen Krisztus törvényére is, s erre a legnagyobb törvényre kellene mindnyájunknak eljutni.⁹⁹ Nem könnyű, mert a bűn utáni állapotban vagyunk,¹⁰⁰ s szívünket metszi ketté a jóság és a gonoszság határvonala. Mégis bízunk kell Krisztusban, akiben az Atya mindnyájunkat magához akar vonzani, s aki segít, hogy ezt a közeledést felismerjük, elfogadjuk, s az ehhez segítő eszközöket – reálisan szemlélve – életünkbe beépítsük.

⁹⁵ Mt 7,12. Az ún. ezüstsabály negatív fogalmazza meg ezt. Vö. Tób 4,15

⁹⁶ Vö. BÖCKLE, *op. cit.*, 32-34.

⁹⁷ HÁRING, B., *Krisztus törvénye*, Pannonhalma-Róma 1997, 256-257.

⁹⁸ 1Kor 3,2; Zsid 5,12

⁹⁹ Vö. Ef 4,13; GS, 77.

¹⁰⁰ Vö. HILBERATH, *op. cit.*, 23.

Kruppa Tamás

A TESTBEN-LEVÉS KENOTIKUS MISZTÉRIUMA HANS URS VON BALTHASAR TEOLÓGIÁJÁBAN

*A megtestesülés kenózisa egy új, a szeretet fényében
tájékozódó gondolkodásra szólít fel bennünket Isten
létét illetően.¹*

Előjáróban

Hans Urs von Balthasar Szergej Bulgakov ajánlatát követve² a világ teremtését egyfajta második kenózisként értelmezi, amiben Isten kegyelmesen megosztja saját isteni szabadságát az emberi létezőkkel. A véges szabadság teremtésének lehetősége szerinte a Fiú Atyától való szentháromságon-belüli születésében bírja alapját, amit az isteni szeretet és szabadság ős-kenózisaként (*Ur-kenose*) is fel lehet fogni. Az emberi szabadság a Fiú szabadságában való analóg részesedés, ami konkrétan kinyilvánult Jézus Krisztusban. A második kenózis, vagyis a Teremtés alapja és célja tehát kezdettől fogva a harmadik kenózis, a Megtestesülés. A megtestesült Fiúban az isteni élet és szabadság legbensőbb világa nyílt meg az emberlét felé. A véges szabadság ebben és csakis ebben található meg azt a végtelen beteljesedést, amiért teremtett. Ez a *beteljesedés* tehát nem valami tartozás címén jár az embernek, vagy saját teljesítményének és vágyakozásának az eredménye, hanem mint teremtménynek *tisztán ajándék* a számára.³ Így, és csak így képes az elbukott, bűnös ember felgyógyulni sebeiből és igazi szabadságra, konkrétan az örök életet birtokába jutni.

Csak Isten nekünk címzett ajánlata – hogy az örök életet, mint emberlétünk teljességét az Ő szabadságának szféráján belül érvük el – képes felnyitni üres transzcendenciánkat; olyan szféra ez, amiben a beteljesedés pozitív reményeit valósíthatjuk meg; ezáltal vagyunk képesek úgy irányítani egyébként divergáló lehetőségeinket, hogy azok efelé a szféra

¹ O'DONNELL, Hans Urs von Balthasar, London, 1992, 46.

² Vö. BULGAKOV, S., *Le Verbe incarné: Agnus Dei*, Paris 1943, 189; 299; 305. kk.

³ BALTHASAR, H. U. von, *Theo-drama. Theological Dramatic Theory 2. Dramatis Personae: Man in God* (TD II/1), San Francisco 1990, 401.

felé konvergáljanak.⁴

Jelen munkánkban a véges és végtelen szabadság közötti kapcsolat Jézus Krisztus személyében és szolgálatában konkrétan kinyilvánult személyes üzenetére szeretnénk összpontosítani most a figyelmünket, nem célunk viszont annak kimerítő krisztológiai tárgyalása. Ezen a téren számos részletes tanulmány áll rendelkezésre.⁵ Mi most főként annak bemutatására törekszünk, hogy Balthasar szemlélete szerint milyen kölcsönösség mutatkozik a Szentlélek szerepét és Jézus Krisztus személyét és szolgálatát illetően, s hogy ezek a szempontok milyen segítséget nyújthatnak annak felismeréséhez, hogy a krisztológiai dimenzió jobb értelmezése, és a Szentlélek hívők életében betöltött szerepének tudatosulása mennyire elengedhetetlen feltétele a Balthasar által erőteljesen szorgalmazott hitelesebb keresztény lelkiismeretnek, aminek elősegítése végsősoron minden autentikus teológiai erőfeszítés alapvető célja.

1. A megtestesülés kenézisa – „Az Ige testté lett” (Jn 1,14)

Balthasar kiindulópontja az a felismerés, hogy Isten önátadó szeretete Jézus Krisztus isteni küldetésének abszolút engedelmisségében nyilvánult ki a világban. Az engedelmisség lényege pedig szerinte abban van, hogy a Fiú semmi más nem akar lenni, mint az Isten világban megjelenő szeretetének a megtestesülése. Sőt mi több, pontosan ez az engedelmisség, ez a tökéletes önzetlenség a Fiú örök készenlétének ökonómiai formája, hogy egész létét az Atyától kapja, és hogy létében nem „egyéb” és nem is akar más lenni, mint az Atya magából kiáradó szeretete. Balthasar krisztológiája erre való tekintettel kapta az „engedelmisség krisztológia” nevet,⁶ s ezt az utat követve vizsgáljuk a következőkben mi is elsősorban a küldetés, az engedelmisség és a Lélek egymáshoz való viszonyát Jézus Krisztus életében.

A Fiú megtestesülésében Isten szeretete szuverén szabadságában

⁴ BALTHASAR, H. U. von, *Theo-drama. Theological Dramatic Theory 3. Dramatis Personae: The Person in Christ* (TD II/2), San Francisco 1992, 20. & vö. 33-40.

⁵ Nagyon jó bibliográfia található ezekről: LOCHBRUNNER, M., *Analogia Caritatis. Darstellung und Deutung der Theologie Hans Urs von Balthasar*, Freiburg 1981; vö. OAKES, E. T., *The Theology of Hans Urs von Balthasar. Pattern of Redemption*, New York 1994; és MARCHESI, G., *La Christologia di Hans Urs von Balthasar. La figura di Gesù Cristo Espressione Visibile di Dio*, Roma 1977.

⁶ SACHS, J. R., *Spirit and Life, The Pneumatology and Christian Spirituality of Hans Urs von Balthasar*, Tübingen 1984, 133; vö. SCHILSON, A. – KASPER, W., *Christologie im Präsens. Kritische Sichtung neuer Entwürfe*, Freiburg 1977, 63; 66; 70.

egy negyedik kenózisban fejezte ki magát, ami a küldött Fiú emberiség bűneiért felajánlott megváltó szenvedésében és kereszthalálában tetőpontjára jutott.⁷ Balthasar szerint a Lélek a Fiú küldetésével kapcsolatosan páratlanul aktív szerepet játszik. Elgondolásának megfelelően a Szentlélek a Szentháromságban az Atya és Fiú közötti mindig-nagyobb szeretet produktumának vagy gyümölcének is tekinthető. Itt a Lélek személyiségére egyfajta passzivitás jellemző: mondván, hogy a Lélek semmi más, mint „személyekből való személy”, aki nem „hoz létre” további isteni személyeket. A megtestesüléssel kezdődően azonban a Fiúra való tekintettel a Szentlélek új szerepet ölt magára, amiben a Fiú küldetését bizonyos értelemben a Lélek produktumának is lehet tekinteni.

Balthasar megjegyzi, hogy a megtestesüléssel kapcsolatosan az ősi hitvallások is beszélnek a Lélek aktív szerepéről, miközben a Fiúról általában passzív értelemben nyilatkoznak: „... *in Jesum Christum, Filium Dei, qui natus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine*” (DS 10).⁸ Balthasar szerint a Szentlélek Fiúra vonatkozó új szerepe speciálisan a Szentháromság ökonómikus struktúrájának a kinyilatkoztatása.⁹ A Szentlélek aktív szerepére való utalást az üdvtörténeti Háromságban már Mária angyali üdvözlésének beszámolójában is fölfedezhetjük Lukácsnál. „Üdvözlégy kegyelemmel teljes, az Úr (Isten, az Atya; Izrael Istene) van teveled” (Lk 1,8). „Gyermekeket fogansz, Fiút szülsz, és Jézusnak fogod elnevezni. Fiad nagy lesz és a Magasságbeli *Fiának* fogják hívni” (Lk 1,31-31). „A *Szentlélek* száll rád, s a Magasságbeli ereje borít be árnyékával. Ezért a születendő Szentet is az Isten *Fiának* fogják hívni” (Lk 1,35).

Balthasar (későbbi, dogmatikai kibontakozása szellemében)¹⁰ ebből a szakaszból azt a következtetést vonja le, hogy a megtestesülés az isteni személyek közötti ökonómikus distinkciókat nyilatkoztatja ki.

Ebben a mozzanatban inkább az isteni személyek különbsége vá-

⁷ Bulgakovot követve Balthasar úgy gondolja, hogy a megtestesülés már a teremtés kenózisában bennefoglaltatik. Vö. „Krisztus fogja hordozni a világ bűnét: az egész teremtésnek ez az elvi alapja.” In *Theo-drama 4. The Action*, (TD III), San Francisco 1994, 313.

⁸ BALTHASAR, H. U. von, *Creator Spirit*, (Exploration in Theology III.), San Francisco 1993, 118; *Theo-drama 3* (TD II/2), 183.

⁹ *Creator Spirit*, 118.

¹⁰ Tudatában kell lennünk, hogy nem minden egzegéta lát ebben a szakaszban egy szentháromságos-krisztológiai teológiai fejlődést, Balthasar értelmezését viszont ez komolyan meghatározza. Ennek a munkának azonban meghaladja célkitűzéseit Balthasar szentírás használatának elemzése és bírálata. Szükségszerű és bizonyára hasznos feladat lenne ennek elvégzése is.

lik érzékelhetővé, a küldés (missio) eseménye révén: az Atya küld, és ebben megbízást ad: ő az, aki irányít; a Fiú küldött, aláveti magát a megbízásnak: ő az, aki engedelmeskedik; mindez gyökerében világítja meg azt a tény, hogy az emberré válásban saját küldetését aktívan nem a Fiú alapozza meg és formálja, (...) hanem missziója érdekében inkább csak hagyja magát teljesen odaadni. De a Szentlélek sem működik a legcsekélyebb mértékben sem egyfajta reprezentatív Atyaként ebben az eseményben, hanem csak lehetővé teszi az egyetlen Atya Fiának emberré válását, noha mindezt természetesen a teremtésnek egy olyan kifürkészhetetlen aktusában, (dynamis, Lk 1,35; vö. Mt 1,18), ami igazolja az ő Spiritus Creator-i címét, az örök Igét pedig megtestesült Igévé teszi.¹¹

1.1. Passzivitás-e a Fiú küldötti engedelmissége? – „Más által küldetett, más által fogantatott és más által született”¹²

Az első dolog, amit Balthasarnak az említett lukácsi szövegre vonatkozó interpretációjával kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy szerinte már a megtestesülés is alapvetően a *küldetés* esemény része, és nemcsak annyit jelent, hogy a Fiú a világra jön, vagy hogy emberi testet vesz magára. Balthasar erősen hangsúlyozza, hogy a Fiú *küldetett* a világba, és a *Szentlélek* tevékenységéből kifolyólag lett emberré. Amennyiben passzív szerkezettel írjuk le, a Fiú szerepe háttérbe szorul a megtestesülésben. *Más által küldetett, más által fogantatott és más által született*. Miért fontos ez Balthasarnak? Mi van a biblikus nyelv passzív szerkezeté mögött?

Balthasar szerint a háromságos Isten kenotikus szeretetét Jézus Krisztus éppen mint megtestesült Fiú nyilvánítja ki a legmegfelelőbbben. Itt a hagyományos tomisztikus maximát követi, miszerint az ökonómiai Szentháromság valójában az immanens Szentháromság kinyilatkoztatása. Az immanens Szentháromságban a Fiú az Atya szeretetben megvalósuló tökéletes ön-kiáradása (processio) és semmi más, mint ez az önkifejezés. Ezért, amikor Isten szabadon „elhatározza”, hogy kijelenti magát a világ-

¹¹ *Creator Spirit*, 119; vö. BALTHASAR, H. U. von, „Le Mystère Pascal” in AA. VV., *Mysterium Salutis. Dogmatique de l’Histoire du Salut* 12, (Feiner, J. –Löhrer, M., ed.), Paris 1972, 207. köv: „A Szentháromság titkának döntő kinyilatkoztatása nem előzte meg a húsvéti misztériumot.” Vö. még a 88. lábjegyzet *ibid.*, 208.: A Szentháromság kinyilatkoztatásának megelőző datálása a Lukács evangélium 1,28.31 és 35-ben, egy húsvét utáni szerkesztést jelez.

¹² SACHS, *op. cit.*, 135.

ban, akkor az Atya az ő tökéletes önkifejezésének személyes megvalósulását, a Fiút küldi oda (missio), és mondjuk nem a Szentlelket. A Fiú világba küldetése tehát lényegében az ő Atyától való örök származásának kinyilvánítása az üdvösségtörténetben.

Azonban már az immanens Háromságban is érvényes állítás, hogy az örök Fiú nem önmagától ered, hanem az Atya önkifejezésekképpen. A Fiú mindazt, ami ő maga, az Atyától kapja, és ebben az értelemben egyfajta passzivitásról is beszélhetünk vele kapcsolatban. Sietve hozzá kell azonban tennünk, hogy ezt a passzivitást másfelől aktivitásként is lehet (sőt kell is) értelmezni rávonatkozóan, hiszen az ő abszolút készsége arra, hogy semmi más ne legyen, mint ami, vagyis az Atya szeretetének kifejezése, elképzelhetetlen az atyai ősmintának megfelelő szabadság és önkéntesség nélkül (*az ő hálaadása az egylényegűség isteni ajándékáért való örök Igen*).¹³ Balthasar szerint ezt a két nézőpontot nem lehet igazán elkülöníteni. Az olyan fogalmakat, mint „aktív” és „passzív”, nem szabad túlhangsúlyozni, amikor szentháromsági személyekre alkalmazzuk azokat. Azt viszont mégis kijelenthetjük, hogy a Fiú személyisége, túl az aktív-passzív szembenálláson azt jelenti: egy másik személy kifejeződésének lenni. Tevékenységének egésze sem saját magának, hanem az Atyának a kinyilatkoztatását akarja szolgálni.¹⁴

A Fiú személyisége készenlétet jelent az Atya szolgálatára. Örök vágya, hogy csakis az legyen, ami személyiségének lényege: az Atya szeretetének és akaratának kifejezése lenni.¹⁵ Az isteni és emberi szabadságról való tárgyalásában Balthasar nyomatékosan kiemeli azt a tényt, hogy a Fiú szentháromságon-belüli „engedelmessége”, vagyis az Atya felé megnyilvánuló feltétlen önátadása, valójában már „csak” az Atya ezt megelőző – és lehetővé tevő – önátadásának tökéletesen megfelelő képmási pozíció, ami lényegében a fiúságnak megfelelő isteni szabadság mikéntje. A Fiú nem kevésbé szabad attól, hogy szabadságát az Atyától kapja. Ezt a szabadságot éppen „a másik” kifejezéseként való létében nyilvánítja ki. A szerető engedelmesség konkrét formájában egzisztáló szentháromságon-belüli Atya és Fiú közötti kapcsolatot abszolút szabadság jellemzi. A Fiú megtestesülésének relatív „passzivitásában” ökonómiailag ugyanez tükröződik.

Jézus Krisztus emberségében is ugyanaz a Fiú, akinek egész

¹³ *Theo-drama*, 4 (TD III), 326.

¹⁴ *Ibid.*, 326; vö. BALTHASAR, H. U. von, *Christlicher Stand*, Einsiedeln 1977, 148.

¹⁵ *Theo-drama*, 3 (TD II/2), 518; *Christlicher Stand*, 59.

személye abban a készségben áll, hogy önmaga teljességét az Atyától fogadja, s hogy semmi más ne legyen, mint az Atya akaratának és szeretetének kifejezése. Következésképpen az az üdvtörténeti „magatartás” is a Fiú szentháromságon-belüli örök személyiségét nyilatkoztatja ki, amellyel a megtestesülés lelegejétől kezdve tökéletesen az Atya rendelkezésére áll.¹⁶

Balthasar szemlélete szerint a Jézus életét és küldetését jellemző engedelmességnek az inkarnáció a kezdete. Ez az engedelmisség a Fiú Atya felé való engedelmisségének ökonómiai formája. Az isteni szabadság a Fiú megtestesülésének engedelmissége által képes kifejezni magát, és ezt meg is teszi. Balthasar szerint az engedelmisség meghatározó jelentőségű az üdvtörténetben. Látni fogjuk, hogy a Fiú emberi szituációba való belépésének egyedüli reális lehetőségét az engedelmisség kínálja, és a megtestesült Fiú engedelmissége szótériológiai szempontból is csak annyiban lehet megváltó jellegű, amennyiben engedelmissége valóban az említett isteni szabadság kifejeződése. Ezenkívül a Szentlélek szerepének jelentősége is a megtestesült Fiú engedelmisségének fényében tűnik ki majd Balthasarnál. Ezzel rá is térhetünk a Fiú megtestesülés-engedelmisségben feltételezett, minden jel szerint a Szentlélek szerepében megvalósuló aktivitás részletesebb tárgyalására.

1.2. A Szentlélek aktív szerepéről – „Megtestesülés: ott a Lélek. Közösség Istennel: a Lélek által”¹⁷

Mi lehet annak az oka, hogy a Szentlélek új szerepet ölt itt magára? Balthasar nem azon spekulál, hogy a Szentlélek hogyan tette lehetővé a Fiú emberré válását. Ez ugyanis az isteni *dünamisz* által valósult meg, aminek felfoghatatlan misztériumnak kell maradnia a számunkra. Mindazonáltal az örömhírvétel lukácsi elbeszélése (1,34) világossá teszi Balthasar számára, hogy Szűz Mária megárnnyékolásában a Szentlélek (és nem az Atya, de a Szentlélek sem az Atyát helyettesítve) idézi elő a Fiú születését. Feltűnést keltő Balthasar „Spiritus Creator” fogalmának a Fiú születésére való alkalmazása a Lélek szerepét illetően.¹⁸ A Szűz megárnnyékolásán túl (a megtestesülésben) abban a tényben rejtőzik ennek a titulushoz a jelentősége, hogy habár a megtestesülés a Fiú ökonómikus küldetésének a kezdete, mégis a Lélek az, aki a megtestesült Fiú egész

¹⁶ Vö. SACHS, *Spirit and Life*, 136.

¹⁷ NAGY SZENT BAZIL, „De Spiritu Sancto”, XIX. 29, PG 32, 157 AB. (Az itt közölt felsorolás csak egy töredéke az eredetinek.)

¹⁸ Vö. *Creator Spirit*, 119.

küldetésben való életét megalapozza és megvilágosítja. A Szűztől született Fiút kezdettől fogva a Magasságbeli Fiának lehet nevezni. Ennek az elbírási döntő jelentőségű Balthasarnál, mivel szerinte a Fiú személye és küldetése *egybeesik*. Jézus küldetése nem pusztán egy terv, amit végre kell hajtania, vagy egy feladat, amit rá osztottak ki. Jézus mint személy: maga ez a küldetés. Ez az oka, hogy Balthasar szerint a Lélek nem csak valamikor később, például a keresztkedéskor kezd aktív szerepet játszani a Fiú életében, hanem már a megtestesülésnél is ezt teszi. Jézus számára a küldetésével megegyező személyazonosság azt jelenti, hogy az isteni önátadó szeretet konkretizálódása legyen a világban. Amint Lukács is írja, Jézus bizonyára azért hívatik a Magasságbeli Fiának, mert egyedülálló módon a Szentlélek erejéből született, amiből az is következik, hogy Jézus kezdettől fogva telve volt Szentlélekkel. Egyébként hogyan is lehetett volna az isteni szeretet személyes jelenléte a világban? A Szentlélek feladata, hogy az isteni szeretetet konkrét valósággá tegye a világban: először a Fiú megtestesülésében, aztán pedig őáltala a hívők életében.¹⁹ Úgy tűnhetne ezután, hogy a Szentléleknek a megtestesülésnél betöltött aktív szerepe, és földi életének első momentumától kezdve megvalósuló folyamatos jelenléte Krisztusban, Jézus istenségének a bizonyosságai.²⁰ A Lélek aktív szerepének jelentősége azonban Balthasar szerint valójában többet jelent mindennél. Azon túlmenően, hogy ereje és közreműködése által a Lélek jelen van a született Fiúban, Jézusban, és azon felül, hogy ő az, akit Jézus az Atyával való személyes egységének tekintetében birtokol, ugyanaz a Lélek Balthasar szerint Jézusnak mint küldöttnek egyszerre *fölötte* is áll. A megtestesült Ige személye és küldetése közötti látható azonosság értelmében Balthasar egyenesen Jézus küldetésben-levő-egzisztenciája *megformálójának* (*Schöpfer*) nevezi a Lelket.²¹

Szerzőnk szerint Jézus egész emberi élete (tanítása, tettei, szenvedése, halála és feltámadása) a Szentlélekben és a Szentlélekből való élet. Jézus emberi egzisztenciájának isteni személyazonosságát (Atyával való egységét) pontról pontra a benne lakó Szentlélek nyilvánítja ki. A fölötte álló Szentléleknek való engedelmissége által tud viszont Jézus földi léte eredendően emberi – és ilyen módon az isteni szeretet kinyilvánítója is – lenni a világban.

¹⁹ *Creator Spirit*, 43-66. (*A krisztusi alakról*)

²⁰ „A Jézus hatalmát vitató kérdés már életében azon fordult meg, hogy milyen Lélek lakik benne.” HILBERATH, B. J., „Pneumatológia”, in AA. VV., *A dogmatika kézikönyve*, (Schneider, T. szerk.), Budapest 1996, I. köt. 494.

²¹ *Creator Spirit*, 121.

Szeretnénk mindezt alaposabban szemügyre venni, különösen Jézus küldetésének természetére és jelentőségére, illetve az ő küldetésével szembeni engedelmességére vonatkozóan.

2. A Fiú küldetése mint önküiresítés – „Alávetette magát a törvénynek...” (Gal 4,4)

Balthasar úgy gondolja, hogy a megtestesülésnek a motivációját is és a beteljesedését is kezdettől fogva a kereszt-esemény jelenti.²² Fel-foghatatlan önküiresítést fejez ki a Fiúnak abba a világba való elküldése, amelyik a bűn engedetlenségén keresztül egyszerűen visszautasította Isten szeretetét.²³ Azonban ahogy Pál is írja a Filippieknek: „Ő mint Isten az Istennel való egyenlőséget nem tartotta olyan dolognak, amelyhez feltétlenül ragaszkodnia kell, hanem szolgálai alakot öltött, kiüresítette magát, és hasonló lett az emberekhez. Külsőjét tekintve olyan lett, mint egy ember. Megalázta magát és engedelmeskedett mindhalálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,6-8).

A megtestesülésben végbevitt lealacsonyodásban Isten jóval többet tesz a véges világba való egyszerű belépésnél. Balthasar Pállal összhangzóan hirdeti, hogy „Ő, aki Isten volt”, magára vette a bűn és a halál által foglyul ejtett „szolga alakját”, amit kifejezetten a bűn idézett elő. Eszerint a Fiú kenotikus küldetése nem pusztán az emberi természet felvételét, hanem az egész emberiség minden bűnének a felöltését, és azzal való bizonyos értelemben vett azonossá válást is jelent.²⁴ Ez az a pont, ahol a Fiú engedelmsége speciálisan ökonómiai és szótériológiai dimenziót vállal magára.²⁵

3. A Fiú engedelmségének szótériológiai jelentősége – „Egynek engedelmségéért megigazultak” (Róm 5,19)

Az Atya azzal a megbízással küldte Fiát a világba a megtestesülésben, hogy mindent kibékítsen önmagával. Annak érdekében viszont,

²² „Le Mystère Pascal”, 17-46; vö. BALTHASAR, H. U. von, *The Glory of the Lord: Theological Aesthetics 7. Theology: The New Covenant*, San Francisco 1989, 212, ahol Balthasar Nagy Szent Leóra hivatkozva állítja mindezt; vö. 3. lábjegyzet.

²³ Vö. *The Glory of the Lord* 7, 211-228.

²⁴ Vö. „Isten azt, aki bűnt nem ismert, »bűnné« tette értünk” (2Kor 5,21); és: „Krisztus megváltott minket a törvény átkától, amikor átokká lett értünk” (Gal 3,13).

²⁵ Vö. *The Glory of the Lord* 7, 298. köv., SCHILSON – KASPER, *op. cit.*, 67.

hogy a Fiú ezt a szerető Atya és bűnös emberiség közötti kiengesztelést végrehajthassa, az emberi szituáció bűnösségébe kellett belépnie, még-hozzá nemcsak külsődlegesen, hanem belülről, a bűn elidegenedettségében, az emberiséggel vállalt teljes szolidaritásban.²⁶

Viszont a Fiú, aki az Atya szeretetének *tökéletes* kifejezése, sohasem „választhatja” az Atya elhagyását a bűnben. Ezáltal azonban a bűnösökkel való azonosulása sem fakadhat az Atya bűnös visszautasításából, hanem egyedül csak annak való feltétlen engedelmességből, akit szeret, és aki őt is szeretetből adja oda az elbukott világ istennélküliségébe.

*Valójában nem lehet a Fiú akarata, hogy az Atya előtt a világban kimondott összes „Nem” teljességét hordozva jelenjen meg; az ő akarata csupán az, hogy az Atya akaratát, azaz saját végső sötétségbe való – küldetését – keresztül vigye.*²⁷

Engedelmes szeretetből a Fiú szabadon megy oda „ahova te nem akarsz menni” (Jn 21,18). Ennek az önátadó szeretetnek az Istentől elidegenedett világ isten-nélküliségében való tökéletes kifejezése: a keresztes elhagyatottságának sötétségében található meg. Istent keresni a teljes istentelenség világában, ahol természetéből fakadóan nem lehet jelen, a felülmúlhatatlan, „vak engedelmesség” aktusa.²⁸ A bűn reménytelenségében való ilyen mértékű szolidaritás az emberiséggel, egyszerre tárja fel a megtestesült Fiú valódi emberségének és Isten mélységes szeretetének az alapvető dimenzióit. Krisztus „halálig, mégpedig a kereszthalálig” (Fil 2,8) tartó engedelmissége, mint az általunk felfoghatónál mérhetetlenül nagyobb isteni szeretet kinyilatkoztatása kulcsfontosságú szempont Balthasar krisztológiájának értelmezésében.

*Ez az engedelmisség a krisztológia alapvető elemének mutatkozik most, mint ami lehetővé teszi a megtestesülés eseményét, Krisztus emberi egzisztenciáját, és ugyanakkor azt a döntő jelentőségű feladatot is, ami mindennek a tulajdonképpeni célja: ti. a Kereszt feladatát, ami a feltámadás tényében találja megerősítve magát.*²⁹

Szóltunk már Krisztusnak a bűnösökkel való szolidaritásáról és azonosulásáról, engedelmissége üdvözítő jelenségének egy távolabbi

²⁶ „Isten álláspontja mindig egyfajta szolidaritás az emberrel; amit kifejez Jézus együtt étkezésében a bűnösökkel stb., leghatározottabban pedig Jézus keresztségében.” in *Theo-drama* 3 (TD II/2), 240; „Isten irgalmából mindnyájunkért megízlelte a halált... Ezért nem szégyelli testvérek nevezni őket”; vö. *Theo-drama* 4 (TD III), 348.

²⁷ *Theo-drama* 4 (TD III), 335.

²⁸ *Creator Spirit*, 122; vö. *ibid.*, 373. kk; *Theo-drama* 4 (TD III), 335.

²⁹ *Creator Spirit*, 66.

dimenzióját azonban ki kell még emelnünk. Eszerint Krisztus belépése a bűnös világba, szolidaritása minden férfivel és nővel a bűnnel való azonosulásig (2Kor 5,21),³⁰ a kereszten éri el célját, ahol meghalt a *mi* büneinkért. Senki sem dönthet saját elhatározásából úgy, hogy valaki másnak a bűnét, vagy bűnösségét, aki méltó lett az Atya ítéletére, felveszi, mintha az isteni ítélet pusztán valami külsődleges, vért kívánó, mennyiségi jellegű büntetés volna, arra való tekintet nélkül, hogy tulajdonképpen kit ér el. Csak az Atyának van hatalma megengedni, hogy a Fiú halála a kereszten a világ összes bűnösének a reprezentatív ítélete lehessen. Ez pedig éppen azért van így, mert az az Atya akarata, hogy a Fiú *szabadon* vehesse magára a rá nehezedő bűnök terhét. Balthasar szerint ebből következően Krisztus halála csakis *engedelmességből* elszenvedve válhatott értünk, s a *mi* üdvösségünkért beszámított halállá.

*Jézus Krisztus egzisztenciájának alapvető tevékenysége a földön, az Atya irányába, szeretetből megnyilvánuló abszolút engedelmesség; ez teszi lehetővé az ő Atya felé megvalósuló tökéletes átlátszóságát, miszerint ténylegesen ő az Atya hamisítatlan Igéje, és képességét arra, hogy a világ összes bűnével megterhelt legyen.*³¹

Végül, mivel a Fiú bűnösökkel való szolidaritása tökéletes, azért megmentő is ránk nézve: a megtestesült Fiú helyettesítő módon váltja meg az emberiséget a bűn engedetlenségétől.

*Nem ismerjük a Szentháromságnak más üdvtörténeti formáját, mint ami belépett a történelembe, lényegéről pedig azt tudjuk, hogy van egy szótériológiai értelme: a Fiúnak, aki örökre az Atyától függ, mint embernek a »szzenvedésből kellett engedelmességet tanulnia« (Zsid 5,8), egy bűnösök érdekében vállalt engedelmességet, hogy megváltsa engedetlenségüket.*³²

4. A küldetésben levő élet megformálója – „Akiket Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai” (Róm 8,14)

Miután röviden ismertettük Krisztus engedelmességének szótériológiai jelentőségét az Atyától való küldetésben, közelebb kerülünk annak a megértéséhez is, amit Balthasar a Szentlélek aktív szerepének fontosságát illetően feltételez a megtestesült Fiú életében. A Szentlé-

³⁰ Ennek az azonosulásnak a természetéről, ami nem Isten tényleges visszautasításában jelent egyetértést az emberiséggel, lásd: *Theo-drama* 4 (TD III), 336; és 348. köv.

³¹ *Creator Spirit*, 373

³² *Theo-drama* 3 (TD II/2), 186. köv.

lek szerepe eszerint pontosan az, hogy Krisztus engedelmisségét kétféle módon is lehetővé tegye. Először *is* az ő közvetítésével képes a Fiú emberként is engedelmesen fogadni a maga Atyától való küldetését. A Szent Lélek itt a Fiú „*fölött*” áll. Másodszor pedig megvalósítani is csak a Lélek erejében tudja a Fiú ugyanezt a küldetést, vagyis üdvösséget hozó engedelmisségét. Ebben az esetben a Szentlélek a megtestesült Fiún „*belül*” fejt ki hatását. De mit jelent az, amit Balthasar állít, ti. hogy a Szentlélek egyidőben Jézuson *belül* és ugyanakkor *fölötte* is tevékenykedik?

Amikor az Atya a világba, végül pedig a bűn isten-nélküliségének végtelen mélységébe küldi a Fiút, kapcsolatuk Balthasar szerint egy új dimenziót vesz fel. A Fiú üdvtörténeti kapcsolatát az Atya felé összességében már nemcsak az örök Fiúnak az Atyához való közelsége jellemzi, hanem a bűnös ember Istentől való távolsága is. Ezáltal viszont annak ellenére, hogy a Szentlélek a maga személyében örökre az Atya és Fiú közötti felülmúlhatatlan egység tiszta aktualitása marad, ennek az új, Atya és Fiú közötti dimenzióknak az ő Fiúval való kapcsolatára vonatkozóan is vannak következményei.³³

*A benne és fölötte levő Lélek teszi ezt az engedelmisséget lehetővé oly módon, hogy saját ökonómiai formájában közvetíti az Atya akaratát a Fiú felé. Mindezen felül a Léleknek öröktől fogva kétoldali arca van: az Atya és Fiú egyetlen szeretetéből lehelődik mint az ő egyesült szabadságuk kifejezése – szubjektivitásuknak ő az objektív formája; de ugyanakkor egységben való különbségüknek, vagy különbözőségben való egységüknek az objektív tanúbizonysága is.*³⁴

Láthattuk, hogy a Szentlélek aktív, üdvtörténeti szerepe az Atya akaratának a Fiú felé való közvetítésén felül abban áll, hogy mindeközben a Fiú üdvösséghezó engedelmisségét is lehetővé tegye. A Szentlélek egyrészt Jézuson mint a Magasságbeli Fián *belül* működik, de az üdvösség ökonómiájában ugyanaz a Lélek annyiban *fölötte* is áll a Fiúnak, amennyiben az Atya mindazon akaratának konkretizálása is az ő szerepe, amit a Fiúnak minden áron teljesítenie kell. Balthasar ebben az összefüggésben a következőképpen értelmezi Jézus keresztelésének beszámolóját: a Szentlélek leszáll az égből és Jézuson (Jézus felett) marad. Ő az a Lélek, aki Jézust kiviszi a pusztába, és aki küldetésének minden további pillanatában is feltárja majd számára az Atya konkrét akaratát.³⁵

³³ Vö. *Christlicher Stand*, 150. köv.

³⁴ *Theo-drama* 3 (TD II/2), 187.

³⁵ Vö. *Christlicher Stand*, 208. köv.

A Fiú isteni kenőzisa fejeződik ki abban, hogy Jézus, habár megtestesült Fiúként korlátlanul birtokolja önmagában a Lelket, most mégis megengedi, hogy a Lélek – mint az Atya akaratának konkrét közvetítője – külsőleg, és felülről formálja az ő küldetésben való életét. Az isteni formájában levő Fiú eszerint éppen azáltal üresítette ki magát, hogy megengedte a Léleknek, hogy – világban való létezésének – objektív normája, illetve törvénye legyen.³⁶

4.1. A küldött-lét szentháromságos inverziója – „Engedelmeskedjete egymásnak” (Ef 5,21)

Balthasar szerint mindez egy szentháromságos-szótériológiai inverzió eredménye.³⁷

A legzavarbaejtőbb a Fiú és a Lélek közötti reláció üdvtörténeti megfordulása. Jóllehet immanens módon a Lélek ered az Atyától és Fiútól (vagy a Fiú által), küldetésében mégis a Fiú lesz a Lélek által emberré, és ugyanez a Lélek fogja vezetni is őt. És ő, mint olyan, aki istensége szerinti önküresítésében alá vetette magát az Atya akaratának, most megengedi, hogy az Atya által elérhetővé tett Lélek (aki szintén az Atyától származik) mint az Atya akaratának »szabálya« hatalmat gyakoroljon fölötte.³⁸

Mit ért vajon Balthasar inverzió? Azt látjuk, hogy szerzőnk szerint a Szentlélek az immanens Háromságban az Atya és Fiú közötti mindig nagyobb szeretet gyümölcse, azonban ezen szeretet abszolút szabadságának és teljességének is ugyanez a Lélek a kifejezése. A Szentlélek az Atyától és Fiútól származik, ezért kinyilatkoztatni is csak az Atya és Fiú szeretetben való örök egységét tudja. Mint szentháromságos személyek között az „utolsó” (harmadik), a Szentlélek a másik kettőtől különleges módon determinálva van. Ezenfelül a Szentlélek nem képez újabb szentháromsági személyeket sem. A megtestesüléssel a szentháromságos inverzió eredményeként azonban a Lélek nemcsak Jézuson, a megtestesült Fiún belül lesz jelen, hanem fölötte is áll. Itt és most a megtestesült Fiú személyisége a Szentlélek által meghatározott, aki az Atya akaratának közvetítőjeként benne, illetve fölötte tevékenykedik. Ez az elgondolás különleges sajátossággal bír. Balthasar szerint a Szentlélek a kormányzás olyan hatal-

³⁶ *Creator Spirit*, 120.

³⁷ Erről a kifejezésről olvashatunk: *Theo-drama 3* (TD II/2), 183-191; *Theo-drama 4* (TD III), 335. köv; BALTHASAR, H. U. von, *Spirit and Institution*, (Exploration in Theology I), San Francisco 1995, 231. kk.

³⁸ *Spirit and Institution*, 231. köv.

mát veszi fel a Fiú fölött, aminek minden áron engedelmességre kell. A Fiútól megkívánt engedelmség radikális természete jól kifejeződik a következő szövegben:

A Lélek... az Atya akaratának megtestesülése volt (Jézus) számára, akinek engedelmeskedik, aki számára a törvényt jelenti, (Mt 5,17; vö. Mk 3,35) és aki őt, aki láthatóan nem karizmatikusként viselkedik, hanem csendben alapítja meg Isten „igazságosságát” Ebed-dé, azaz „szolgává” teszi. Az Isten „rajta nyugvó Lelke által” (Mt 12,18-20 = Iz 42,1-4) megvalósuló erőszakmentes engedelmség ez... Az Atya Jézusban jelenlévő Lelke, számára az abszolút, hajlíthatatlan uralmat jelenti, ami (az Olajfák-hegyi kerti jelenetben világosan megmutatkozva) abszolút engedelmséget követel.³⁹

4.2. Jézus küldetés-engedelmességének szabadsága – „Magam adom oda” (Jn 10,18)

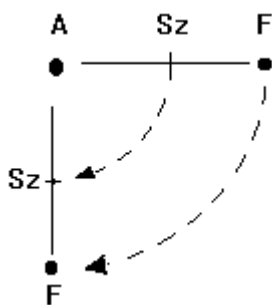
Mielőtt megmutatnánk, hogy miért fektet olyan nagy súlyt Balthasar Krisztus feltétlen engedelmségének hangsúlyozására, ajánlatosnak tűnik megelőznünk egy a szentháromságos inverzió fogalmával kapcsolatos félreértést. Szerzőnk kimutatja, hogy amit a megtestesült Fiú „küldetésben-levő-élete” alatt megvalósuló inverzióként emleget, az nem egy mitikus lényegi változás Istenben, hanem inkább az immanens Háromság ökonómiaiba való lefordítása. Jézus Atyának való engedelmsége a benne és fölötté levő közvetítő Lelken keresztül úgy értelmezhető, mint a Fiú szentháromságon-belüli engedelmségének ökonómiai artikulációja, ami az ő tökéletesen szabad, örök készenlétét jelenti arra, hogy más – mint az Atya szeretetének és akaratának tökéletes kifejezése (*Entsprechung*) – soha ne legyen.⁴⁰ Ennek a szemléltetésére Balthasar a következő vázlatot ajánlja:⁴¹

* Balthasar maga jegyzi meg ezzel kapcsolatosan a következőket: „Természetesen – amint Szent Pál is igyekszik azt kimutatni – ez nem egy szószentí, hanem egy pneumatikus jellegű uralom, a pneumatikus (szellemi természetű) uralom azonban olykor képes szigorúbb lenni a másikonál, és valójában keményebb megkötést jelenthet, mint a betű szentí.” Vö. 2. sz. lábjegyzet, in *Creator Spirit*, 120.

³⁹ *Creator Spirit*, 120.

⁴⁰ *Theo-drama 3* (TD II/2), 191.

⁴¹ *Ibid.*, 191.

Ez a diagram világossá teszi, hogy a Fiú ökonómikus engedelmissége az Atya felé való örök, szentháromságon-belüli engedelmisségében van megalapozva, ami viszont pontosan az isteni szabadság Fiúnak megfelelő módja. Ezért, amikor Balthasar hangsúlyozza, hogy a Fiú nem a saját akaratát teszi, hanem annak akaratát, aki küldte; és amikor úgy írja le ezt az engedelmisséget, mint egy hajlíthatatlan szabály vagy törvény végrehajtását, mindig szem előtt kell tartanunk, hogy az Atya akaratát nem egy heteronóm utasításként jelenik meg a Fiúval szemben, és a Fiú engedelmissége nem pusztán kifejezése ennek a szabadságnak. Nem foghatjuk fel a megtestesült Fiú Atyának való engedelmisségét úgy, mintha az eredetileg szemben állna az általa végbe viendő küldetéssel ill. kívánalommal, és csak később döntené el, hogy engedelmeskedik neki. A Fiú üdvhozó küldetése, és ennek a küldetésnek teljesen szabad elfogadása, már az idők kezdetét megelőzően teljesen egybe esnek, ahogy a Balthasar által nagyra becsült Maximosz hitvalló is mondja: Az „Isteni Örök Tanács” teremtést megelőző elengedhetetlen döntésének megfelelően küldetik el a Fiú.⁴²

A Fiú belépésének végső értelme egy olyan kezdet kinyilvánítása, ami semmilyen más módon nem válhatott ismertté; eszerint a Fiú földi engedelmisségének egésze nem emberi ego-jának egy spontán döntésén alapul, amiben egy rajta kívülről jövő küldetésre ajánlja fel önmagát, hanem egy előre meghozott döntés, amiből egész földi egzisztenciája források. Ő mindig is az, akiben „az Atya viszi végbe tetteit” (Jn 14,10).⁴³

⁴² MAXIMOSZ, „Questiones ad Thalassium” 60, PG, 90. col. 621 AB.

⁴³ Vö. *The Glory of the Lord* 7, 247.

Jézusnak a benne és fölötté levő Lélek felé való engedelmissége tehát nem egy tőle idegen akarat vagy küldetés kifejezése. A Lélek, aki a Fiú földi, küldetésben-levő-életének alakításában az Atya akaratát közvetíti, nem csupán egy külsődleges szempont az ő küldetésében. A Lélek ugyanis nemcsak az Atya Lelke, hanem az örök Fiú Lelke is. Ezenfelül, mivel a Fiú a nem szűken mért Lélekkel (Jn 3,34) eltelve van, az Atya akaratának közvetítése sem kívülről, hanem felülről és belülről, és nem heteronóm, hanem homonóm módon valósul meg.⁴⁴ Az Atya akarata valójában az emberiség bűntől és haláltól való üdvözítő megmentésére, és Isten örök szentháromságos életének az emberiséggel való kegyelmes megosztására vonatkozó örök isteni tervnek az ökonómiai kifejezése.

Az Atya Szentlélek által továbbított akarata a Fiú felé, de facto Isten örök szentháromságos döntése, ti. hogy kiengesztelődik a világgal... Ha odafigyelünk erre egy pillanatra, nyilvánvalóvá válik, hogy a Fiú Szentlélek általi inspirációja egyszerre két dolgot hoz magával: ökonómiailag az Atya világos és félreérthetetlen akaratát, de ezen belül rejtetten, valójában az ő saját szentháromságos akaratát is. Az Atya akarata, amit a Lélek folyamatosan mint »örök újat, örök most-ot« hoz a Fiúnak, így ellentéte mindannak, ami külsődleges, önkényuralmi, vagyis „más”, s ami olyan váratlanul érné a Fiút, mint egy rákényszerített feladat, vagy egy dionüszoszi mámor. Mindezzel ellentétben olyasvalamiről van itt szó, ami öröktől fogva, még az Atyától való ökonómikus távolságban is része a Fiú alkatának.⁴⁵

Az Atya akarata eszerint valójában a Fiú örök akarata is. Igaz, hogy a Fiú ökonómikus küldetésében ez a szempont elrejtőzik, de csak azért, hogy az ő teremtményi engedelmisségének teret biztosítson.

A Jézus „fölött” álló Lélek nincs ellentétben a Jézusban levő Lélekkel. Az a Lélek ugyanis, akinek mint az Atya akarata objektív kifejezésének a Fiú egész földi küldetésben-levő-életén át lépésről lépésre engedelmeskedik, megegyezik a benne lévő, és szolgálatában serénykedő „aktív” Lélekkel. A „binnen” mérték nélkül jelenlévő Lélek erejében tudja Jézus teljesen, és végső bizonyossággal engedelmisségben átadni magát a „fölötté” álló Léleknek.⁴⁶

⁴⁴ BALTHASAR, H. U. von, *Neue Klarstellungen*, Einsiedeln 1979, 131; BALTHASAR, H. U. von, *In Gottes Einsatz Leben*, Einsiedeln 1971, 84; BALTHASAR, H. U. von, *Theo-drama 1. Prolegomena* (TD I), San Francisco 1988, 646.

⁴⁵ Vö. *Spirit and Institution*, 62; vö. *Christlicher Stand*, 151; és LUBAC, H. de, *Isten útjain*, Budapest 1995, 45. 57.

⁴⁶ Vö. *Theo-drama 3* (TD II/2), 191.

*A Jézusban levő Lelket most teljesen a fölötte lévő Lélekre való odafigyelés foglalja le; Jézus örök harmonikus egyetértése az Atyával, az ő Szentlélek fölötti örök spontaneitásában és tekintélyében áll, s mindez szorosan összefügg a rá összpontosító atyai Léleknek való engedelmességgel...*⁴⁷

Meg kell itt jegyeznünk, hogy a Lélek kettős működésében Balthasar a hosszantartó *filioque* vita mindkét oldalának⁴⁸ relatív igazságát is fölfedezni véli. Balthasar szerint azt a Lelket, aki Jézus Krisztusban mint megtestesült Fiúban jelen van, működik a gyógyításaiban, s akinek az erejében az Atya akaratát tökéletesen végre tudja hajtani, minden emberi kapacitáson túl, a „*filioque*” – azaz a Fiútól is származó – Lélek üdvtörténeti formájának kell tartanunk. Ugyanakkor a Lélek, aki leszáll az égből és rajta marad, a pusztába viszi őt, majd pedig egész, kereszting tartó küldetésben-levő-életét (in)formálja, közvetlenül az Atyától ered (*a Patre procedit*).⁴⁹

Mindez azt jelenti azonban, hogy a rajta nyugvó Léleknek engedelmeskedő Jézus a legteljesebb mértékig ugyanaz a személy marad, aki korlátozás nélkül sajátjának mondhatja a Lelket. Jézus küldetésben-levő-életének megformálása által tehát a Lélek „csupán” az örök Fiú személyes identitásának, ill. legmélyebb és legigazibb valóságának ad üdvtörténeti formát. Mindezekből logikusan következik, hogy Jézus engedelmissége egy abszolút páratlan szabadság és szuverenitás kifejezése.⁵⁰

Balthasar a művészi *ihlet* „működésének” példáját felhasználva igyekszik fényt vetni a „szabadság” és a Lélek által megvalósult „vezérelt” létezés azonosságára:

*Egy művész sohasem szabadabb, mint amikor nem hezitálva többé a művészi lehetőségek között, egy őt önmagával véges formában megajándékozó valódi idea által mintegy rabul ejtve, annak a szuverén elvárásait követi.*⁵¹

Valódi ihlet alkalmával a művészeti tevékenység egyszerre tárja fel a „szükségserű” struktúra belső összetartozását, és a személyes géniusz illetve a teremtő „szabadság” jegyeit.⁵²

⁴⁷ *Theo-drama 3* (TD II/2), 521; *Theo-drama 3* (TD II/2), 191; *Cordula oder der Ernstfall*, 28.

⁴⁸ GUERRIERO, E., *Hans Urs von Balthasar*, Milano, 1993, 308. 331.

⁴⁹ *Theo-drama 3* (TD II/2), 521.

⁵⁰ *The Glory of the Lord 7*, 96; *Das betrachtende Gebet*, 165-6, *Neue Klarstellungen*, 144.

⁵¹ *Theo-drama 3* (TD II/2), 198.

⁵² *Ibid.*, 198,

Balthasar szerint a Szentlélek is ehhez hasonlóan inspirálja küldetésében Jézust. Jézus sem saját ötletei és tervei szerint alakítja életét, hanem a Szentléleknek engedelmességgel, aki az Atya akaratának megfelelően inspirálja őt. Ilyen módon a Szentlélek Jézust valójában a saját, legigazabb, kreatív szabadságához vezeti el. Jézus küldetése, személyes identitásának megfelelően élő és dinamikus, és semmiképp sem valami előre gyártott, s egyfajta mechanikus kivitelezésre passzívan várakozó küldetés, mint amikor egy gyermek, már megrajzolt betűket tanul átmásolni. Ellenkezőleg, a küldetésben-levő-életét informáló Léleknek való megfelelő engedelmesség kifejezetten igényli és feltételezi Jézus saját, kreatív szabadságát és felelősségét az Atya akaratának végrehajtásában.

Egy másik összefüggésben szerzőnk színházi hasonlattal élve sűgőhöz hasonlítja a Szentlelket, aki jelenetről jelenetre és szóról szóra akárcsak egy színházi „sűgő” suttogja a szereplő Fiúnak a szerepét.⁵³ Az a tény, hogy a Fiúnak az Atyától mint szerzőtől kapott szerep eljátszásában, amit pillanatról pillanatra a Lélek által sűg⁵⁴ neki, felelőssége van, önmagában még nem zárja ki az ő saját, színészi, értelmező szabadságát. Ellenkezőleg, éppen hogy feltételezi azt, sőt bizonyos szempontból a szerző csak anyagot szolgáltat egy olyan előadáshoz, amelyben a szereplő szabadsága, akárcsak a színészé konkretizálódhat. Ezáltal, habár a szerzőnek természetesen van egy határozott elsőbbsége⁵⁵ a színészre, a sűgóra vagy a rendezőre vonatkozóan, de ez semmiképp sem teremthet zsarnok-rabszolga kapcsolatot közöttük. A szerző jelenléte úgy folytatódik a darabban, hogy mindvégig ő teremti meg a szerep alkotó terét. A szerző valószínűleg szeretné befolyásolni a színészt és a rendezőt is, de eközben normálisan az ő kreatív aktivitásukat is folyamatosan lehetővé teszi. Ezenfelül Balthasar szerint a szóban forgó „darab”, a világ-dráma nem egy

⁵³ Vö. *Theo-drama* 1 (TD I), 268-305; *Theo-drama* 3 (TD II/2), 531-35. Lényeges itt Balthasar személy és szerep fogalma: *Theo-drama* 1 (TD I), 481-644. A személy és küldetés kapcsolatáról: Krisztusban: *Theo-drama* 3 (TD II/2), 149-59, a keresztényekben: *Theo-drama* 3 (TD II/2), 263-82.

⁵⁴ Vö. „Ne törjétek a fejeteket, hogy mit feleljetek, hanem mondjátok azt, amit akkor az Isten sugall. Mert nem ti fogtok beszélni, hanem a Szentlélek” (Mk 13,11). Jézus ajándata mögött bizonyára a saját biztos tapasztalata húzódik, ami alapján mindezeket kövendő példaként ajánlja a tanítványoknak. Vö.: „Hozzátok intézett szavaim Lélek és Élet” (Jn 6,63); „A tanítás, amelyet hallotok, nem az enyém, hanem az Atyáé, aki engem küldött... S a Vigasztaló, a Szentlélek, akit majd a nevemben küld az Atya, megtanít benneteket mindenre és eszetekbe juttat mindent, amit mondtam nektek” (Jn 14, 24b.26).

⁵⁵ *Theo-drama* 1 (TD I), 282. kk.

előre megírt szöveg-produkció, hanem mint az isteni és emberi szabadság Krisztusban megvalósuló élő kölcsönhatása egyszerre „szerződik” és „játszódik”. Ezért nem kapja meg az Atya akaratát, azaz saját szerepét a Fiú előre, hanem csak a felmerült lehetséges részleteknek megfelelően, pillanatról pillanatra és szóról szóra, az egyes felmerült új szituációknak megfelelően.⁵⁶ Ebben egyébként hasonlóság fedezhető fel a prófétai működéssel is, akik szintén nem előre, hanem a küldetésüket adó isteni szó (*Wort*) erejében és bölcsességében bízva tudnak nemcsak egy egyoldalú monológot előadni, hanem valódi bölcs, isteni válaszokat is megfogalmazni (*ant-worten*), a rajtuk nyugvó Lélek inspirációjának megfelelően. Balthasar tehát egyértelművé teszi, hogy Jézus engedelmissége valódi, isteni szabadság megjelenése és gyümölcse. Ő képes egyedül egyszerre Isten felénk kimondott szava (*Wort*) és az emberiség ennek megfelelő igaz válasza (*Antwort*) is lenni.⁵⁷ Végsősoron ezért üdvözítő jelentőségű a világ számára ez az engedelmisség. Jézus engedelmisségében az engedelmisség és a szabadság közötti bűnből fakadó feszültség túlhaladottá, tartalom nélkülivé, vagyis nem létezővé válik. A véges, emberi szabadság ilyen módon megváltásban, illetve a Jézus Krisztusban megjelent kegyelmes, isteni szabadságban részesül.⁵⁸

Amennyiben a Logosz megtestesüléséről mint az emberi egyéniség tökéletesítéséről gondolkodunk (ami semmiképp sem az emberi természetnek és az emberi szabadakaratnak egy számottevően isteni akarat általi elbódítása és saját céljaira való igénybevétele), akkor egyfelől kötelességünk elismerni két dolog egységét Jézus Krisztusban, ami példát is ad a keresztyéneknek: egyrészt a saját cselekedeteiért és magatartásáért való tökéletes és szabad felelősségvállalást; másfelől viszont az Atya akaratát által megjelenített és a Szentlélek által közvetített abszolút, isteni szabadság felé való tökéletes orientáltságot is megjeleníti. A Szentlélek nem ráerőlteti, hanem csupán elébe állítja az Atya akaratát; aztán pedig mint a Fiú saját Lelke az ő emberi szabadságán belül azért dolgozik, hogy a Fiú rendületlenül nyitva maradhasson Isten abszolút akaratára felé.⁵⁹

⁵⁶ Vö. BALTHASAR, H. U. von, *Theologie der Geschichte*, Einsiedeln 1950, 30. köv.

⁵⁷ Vö. O'DONNELL, *Hans Urs von Balthasar*, 49. köv.

⁵⁸ Vö. *Verbum Caro*, 33.

⁵⁹ *Theo-drama* 4 (TD III), 475. köv.

4.3. A szentháromságos inverzió üdvtörténeti jelentősége – „Az örök Lélek által saját magát adta” (Zsid 9,14)

A Fiú megtestesülését kezdte a benne és fölötté levő Lélekkel való kapcsolatában önmagát kinyilvánító ökonómiai szentháromságos-inverzió. Balthasar értelmezésének jobb megértésére törekedve láthattuk már, hogy szerzőnk felfogása szerint miért nem valamiféle mítikus vagy önkényes *változás* történik itt Istenben. A Lélek mint „mindig nagyobb gyümölcs”, és „az Atya és Fiú közötti objektív szeretet-kötélék vagy szeretet-szövetség” kettős perspektívájából nézve elfogadhatóvá tehető a Léleknek a Fiú földi, küldötti életében betöltött aktív, formaadó szerepe. A Fiú perspektívájából szemlélve azt is láthattuk, hogy milyen alapon tekinti Balthasar Jézus engedelmisségét az örök Fiú tökéletesen szabad szentháromságos engedelmisségének a kifejezéseként. A Jézus „fölött álló” Lelket nem lehet elkülöníteni a „binnen levő”-től. Jézus szabadsága egy soha nem látott szabadság kifejezése. A szövegösszefüggések egy variációjában láthattuk, hogy Balthasar mi módon hangsúlyozza az egyik dimenzió másik-fölöttiségét anélkül, hogy valaha is el akarná szigetelni azokat egymástól. Szerzőnk úgy beszélhet a Fiú engedelmisségének abszolút szabadságáról, mint ami teljesen ellentétes egy szolga rabszolgai engedelmisségével. Másfelől ki tudja emelni, hogy a Fiú egy szolga keresztalálígalig való engedelmisségének emberi alakjában nem saját magának, hanem az Atyának engedelmeskedik. Hogy miként tudja az örök Fiú hátrahagyni isteni alakját,⁶⁰ és igazán felölteni a szolga alakját; vagy más szavakkal: hogy képes az Istenember engedelmissége egyszerre isteni és szuverén, de ugyanakkor emberi és vak is lenni, az *mindvégig misztérium marad*. Nehéz itt végső következtetéseket levonni, mivel Balthasar ebben a témában bizonyos hagyományos kategóriákat és tárgyalásokat gyakran csak röviden és futólag említ. Sehol nem találunk például egy kiterjedt történeti áttekintést Krisztus isteni és emberi akaratának kapcsolatáról nála. Az azonban világosan megmutatkozik, hogy Balthasar feltételezi a két akarat dogmatikus definícióját Krisztusban; viszont az is látható, hogy nem érez vonzalmat az anyag tradicionális fogalmakkal való megközelítésére.⁶¹

Balthasarnak a Lélek aktív szerepéről (mint az Atya akaratának

⁶⁰ Vö. *Hinterlegung*: háttérbe/letétbe helyezés fogalma, in *Spirit and Institution*, 138; vö. *Theo-drama 3* (TD II/2), 228.

⁶¹ Vö. SACHS, *Spirit and Life*, 155.

objektív kifejezéséről), valamint a Fiú abszolút engedelmisségéről való felfogásában mint egészben nem könnyű határozott hangsúlyt fellelni. Ez esetben viszont fel kell tennünk a kérdést, hogy végső soron miben áll érdeklődésének különlegessége, amikor a Szentlélek szerepének leírásában olyan terminusokat használ, mint: „abszolút hajlíthatatlan uralom”, „törvény”, vagy „abszolút norma”. Mit ért pontosan azon, amikor a Fiú „némaságáról”, „abszolút engedelmisségéről” úgy beszél, mint egy szolga vagy rabszolga engedelmisségéről.⁶²

Nagy nyomatékot látszik helyezni Balthasar arra a tényre, hogy az Atya és a Fiú között, az emberiséget megmentő szentháromságos akarat örök egysége ellenére egy reális különbség – ha nem szembenállás – fedezhető fel. Pál és János egyaránt arról tanúskodnak, hogy Jézus nem a saját akaratát, hanem egyedül az Atya akaratát viszi végbe. Nem a saját belátása szerint engedelmeskedik vagy nem engedelmeskedik, és nem a saját „meggyőződése” szerint cselekszik. Tény az, hogy Krisztus „más” akaratát, méghozzá annak akaratát viszi végbe, aki őt küldte, és hogy ez a két akarat egy drámai konfrontációban jelenik meg az Olajfák-hegyén, a Getszemáni kertben: „Ne az én akaratom teljesüljön, hanem a tied” (Lk 22,42).⁶³

Ez a radikális, valójában Jézus konkrét emberségéből, ill. ember-ré levése üdvhozó céljából fakadó különbség – ami végső soron a bűn miatt „Istentől elhagyatva” élő (pontosabban haldokló) emberiséggel vállalt szabad, önküresítő szolidaritását is magában foglalja – világossá teszi, hogy Krisztus engedelmissége az Atya felé *elengedhetetlenül* szükséges.⁶⁴

⁶² Lásd följebb!

⁶³ *Spirit and Institution*, 143; vö. *Theo-drama* 4 (TD III), 334. köv.

⁶⁴ Vö. *Theo-drama* 3 (TD II/2), 517-18. Balthasar kiemeli a Szent Lélek egyedülálló aktivitását, és a megtestesült Fiú megfelelő engedelmisségét. Szerinte Jézusnak mint megtestesült Fiúnak az engedelmissége nem egyedül a „szentháromságos inverzió” miatt lehetséges. Mint azt már sokszor kimutattuk, Balthasar nagy hangsúlyt helyez arra, hogy az örök Fiú már a megtestesülésben is engedelmeskedik. Jézus küldetés-egzisztenciájának engedelmes volta nemcsak egyfajta alapját bírja az örök Fiúnak mint Fiúnak az Atya felé való engedelmisségében, hanem mint annak ökonómiai kifejezése azonos ezzel. Láttuk, hogy Balthasar úgy gondolkodik a Fiú Atyával való szentháromságon-belüli kapcsolatáról, mint engedelmisségről, abban az értelemben, hogy a Fiú nem más, mint az Atya ön-átadásának kifejezése, és nem akar más lenni, mint az Atya expressziója. A Fiúnak ez a szentháromságon-belüli, kizárólag az „Atyától” és az „Atyáért” való egzisztenciája már önmagában egyfajta engedelmisség. Balthasar szeretné elkerülni Jézus engedelmisségének egy pusztán funkcionális értelmezését, ugyanakkor egyértelműbbé teszi, hogy a szentháromsági személyek közül miért éppen a Fiú

Az Atya részéről megvalósuló „inspiráció” tehát... nem egyszerűen szeretetének belső lendületében áll, hanem a (küldetés) „ösztönző” (Lk 4,1.14) Szent Lelke uralmának és vezetésének való alávetésben is. A Fiú megaláztatásának ideje alatt az (öröktől fogva az Atyától és Fiútól eredő) Lélek elsőbbséget kap a Fiú fölött, aki neki (vagy őáltala az Atyának) engedelmeskedik; mindez annak a ténynek a megfogalmazása, hogy funkcionálisan és kenotikusan Jézus egész egzisztenciája a keresztre rendelt.⁶⁵

E nélkül a különbségtétel nélkül, amit – Balthasar szerint – a személyek szentháromságon-belüli megkülönböztetése vagy szembenállása tesz lehetővé, Krisztus emberi akarátának valósága, és így az Isten és a bűn közötti drámai konfrontáció realitása nem lenne komolyan vehető.⁶⁶

Ez a bűnösök Istentől való elidegenedésének mértékét felölelő »végtelen távolság«, az Atya és Fiú Szentlélekben (Isten örök létén belül) megvalósuló diasztázisának mindörökké a legnagyobb, ismert, világban való kinyilatkoztatása marad.⁶⁷

Balthasar felfogása az Atya akarátát abszolút törvényként és objektív normaként közvetítő Szentlélek aktív szerepéről Jézusban és Jézus felett, az ő erősen inkarnációs szerkezetű krisztológiájában nem tűnik csupán a monoteizmus elkerülésére tett kísérletnek.⁶⁸ Még jelentősebb viszont, hogy teológiájában – különösen szótériológiájában – Balthasar Jézus kereszten elszenvedett Isten-nélküliség tapasztalatát állítja a középpontba, ami szerinte az ő nagyszombati-élményében mutatkozott meg a maga teljes mélységében. Balthasar szerint a Lélek és a megtestesült Fiú közötti ilyen – egyszerre „benne és fölötte” – kapcsolat teszi lehetővé,

lett emberré. Ezt figyelembe véve nehéz megérteni Balthasar kritikáját Walter Kasperral szemben (vö. *Theo-drama* 3 (TD II/2), 185. köv.). Kasper kétségkívül nem kifejezetten vizsgálja a Szent Lélek szerepének pontos természetét Jézus küldetés-egzisztenciájának engedelmisségében. Az viszont világos, hogy Jézus engedelmisségének lehetősége és ténylegessége „a Szentlélekben” van (vö. KASPER, W., *Jézus a Krisztus*, Budapest 1996, 299.). Nyilvánvaló továbbá, hogy Kasper nem egy pusztán funkcionális értelemben gondolkodik Jézus engedelmisségéről. Jézus engedelmissége Istensége lényegének mint Fiúnak az egzisztenciális formája (*ibid.*, 195). Jézus az Atya megtestesült szerete, és a Fiú megtestesült engedelmissége (*ibid.*, 274), és nem egyszerűen a Fiú történeti engedelmisségét szolgáló „eszköz” (vö. *Theo-drama* 3 (TD II/2), 186). Kasper nyomatékosítja a „küldetés-krisztológia” és „lényeg-krisztológia” egységét (vö. *Jézus a Krisztus*, 193. kk; 208. kk.).

⁶⁵ „Le Mystère Pascal”, 84.

⁶⁶ *Theo-drama* 3 (TD II/2), 228; *Theo-drama* 4 (TD III), 325. köv., 333.

⁶⁷ *Theo-drama* 3 (TD II/2), 228.

⁶⁸ Vö. *Theo-drama* 4 (TD III), 252., ahol Balthasar Maximosz hitvallóra hivatkozik.

hogy a Fiú, küldetésének megvalósításában is teljes azonosságban éljen az Atyával; az Atya számára pedig, hogy amikor a Fiú megmentő küldetésének végrehajtása úgy kívánja, egységük ellenére egy bizonyos értelemben vett elrejtettségbe vonulhasson vissza. Végző soron ez teszi lehetővé, hogy a Fiú az egész emberiség képviselőjében valóságosan megtapasztalja az Istentől való elhagyatottságot a bűn miatti halálban.

Másszóval, míg aktuálisan az Atya sohasem hagyhatja el a Fiút (a kettejük egység-kapcsolatának azonosságát állandóan garantáló Lélek miatt), addig a Lélek mögött mint a saját akaratának objektív kifejezése mögött személyében mégis elrejtőzhet.⁶⁹

A szentháromságos inverzió jelentősége tehát Balthasar szerint egyrészt abban van, hogy megmagyarázza, hogyan képes az örök Fiú szolidaritásában nemcsak belépni ebbe a bűn miatt az Atyától teljesen elidegenedett teremtményi világba, hanem tökéletes, szerető engedelmesége által meg is szüntetni annak elidegenedtségét, másrészt viszont ezáltal válik világossá, hogy a Lélek milyen szervesen és belülről kapcsolódik az üdvtörténet isteni rendjéhez.⁷⁰

Összefoglalás

Balthasar szerint Jézus küldetésben-levő-élete dinamizmusának értelmezésében a Szentlélek jelenti a megoldás kulcsát. Önmagában az a tény, hogy az Atya jelenlétét és akaratát a Lélek közvetíti a Fiú felé, még nem áll ellentétben azzal, hogy a Fiú, az Atyától való közvetlen eredése következtében közvetlenül tőle magától kapja a küldetését. A Lélek közvetítő jelenléte ellenben *teret* biztosít annak, hogy a Fiú engedelmesen fogadhassa küldetését.⁷¹

Saját lehetőségeinek végtelen gazdagságában és tökéletes szabadságában a Léleknek minden lehetősége megvan arra, hogy ezt a közvetítést a Fiú küldetésének összes mozzanatával teljes összhangban valósítsa meg. Jézusban működő és fölötte álló Szent Léleken keresztül küldetésének összes fázisán keresztül el tudja kísérni Fiát az Atya. Gondolhatunk itt egyfelől hihetetlenül bizalmas viszonyuk azon momentumaira, amiket a Fiú imádságos életében, küldetése alapján pedig Atyjával való egyedülállóan bensőséges kapcsolatának öntudatosságában látunk gyakran kifeje-

⁶⁹ Vö. *Christlicher Stand*, 151. köv.

⁷⁰ Vö. LŐSER, W., „Jézus Krisztus Isten örök Fia”, in *Communio* 4 (1994) 25.

⁷¹ *Theo-drama* 3 (TD II/2), 522.

zöldni. Másfelől viszont ugyanaz a Lélek, az Atya akaratának objektív kifejezője és a Fiú küldetésben-levő-életének formálója is, aki oda vezeti őt, „ahová nem akar menni” (Jn 21,18), a bűn „Isten-nélküliségébe”, ahol Istennel való bensőséges kapcsolatáról már beszélni sem lehet.⁷²

Földi küldetését a Fiú egyszerre személyesebbnek és személytelenebbnek is tapasztalja. Azonosnak ismerve magát a küldetésével közvetlenebbül látja abban a szülő és küldő Atyát is; máskor viszont lefátyolozottabb, objektiválódott formában imádja őt és „hisz” neki, habár csak egy olyan egyedülálló értelemben, ami minden analógián túl megy. A Lélek jelenléti módjainak színepe ilyen módon: az Atya és Fiú közötti bizalmas kapcsolat különböző módozatainak az időbeli küldetés követelményeitől függő felvételét jelenti. A Szenvedésben döntő jelentőségű Jézus számára a bűnösök Istentől-elhagyatott szituációjának fölvétele; a közvetlenség viszont (ami önmagában mindig tényleges marad) ebben a szituációban a legnagyobb fokig lefátyolozottá válik.⁷³

Ez azt jelenti, hogy Jézus anélkül is át tudja érezni küldetése totalitását, hogy mindazt, ami abszolút engedelmességén „kívül” kívántatik majd meg tőle, pontosan tudná előre. Balthasar szerint az Újszövetség tanúsága alapján következtetni lehet és utalni is kell arra, hogy Jézus telve Szentlélekkel tudatában volt küldetése eszkatológikus és egyetemes dimenzióinak, amit az is megerősít, hogy igényelte azt a tekintélyt és hatalmat, amivel közvetíteni tudja az Istentől megígért részesedést az eszkatológikus üdvösségben.⁷⁴ Jézus tudatosan, közeledő „órájára” való szüntelen tekintettel élte életét, Balthasar szerint azonban az ő Lélek által közvetített kenotikus küldetésének lényegéhez tartozott, hogy mint valóságos ember anélkül adja át magát ennek a küldetésnek és ennek az „órának”, hogy pontosan tudná, hogy az, mit fog kívánni tőle, és mikor jön el. Jézus nem akarja előre tudni (mint a jót és rosszat annak idején Ádám), hanem azt „a napot és azt az órát” is az Atya döntésére bízta.⁷⁵

Jézus küldötti figyelmének középpontjában nem az emberek üdvösségének valamilyen örök terve vibrál, amit örök Fiúként ismernie kellene. Ő egyedül csak az őt küldő Atyára és küldetése megvalósítására

⁷² Vö. *Spirit and Institution*, 144.

⁷³ *Theo-drama 3* (TD II/2), 522.

⁷⁴ *Theo-drama 3* (TD II/2), 161; vö. GEISELMANN, R., *Die Frage nach dem historischen Jesus*, Munich 1965, 212.

⁷⁵ Vö. *Theo-drama 3* (TD II/2), 161; „The Life of Jesus and the »Hour«”, in *Theo-drama 4* (TD III), 231-240; „La conscience de »l’heure«” in „Le Mystère Pascal”, 84; vö. *Theologie der Geschichte*, 28. köv.

tekint, illetve arra, amit a Lélek lépésről-lépésre kinyilatkoztat minderről. A Lélek közvetítő szerepének realitása valóban lehetővé teszi számára, hogy küldetését valóságos emberségben, az Isten és a világ közötti valódi dráma konkrét realitásaiban élje meg.

Ebből a perspektívából az is kitetszik, hogy Balthasar elkerülni reméli a Jézus isteni és emberi öntudatának viszonyával kapcsolatosan felmerülő kérdést.⁷⁶ Valójában úgy tűnik, hogy Balthasar elutasítja Jézusban a „kettős öntudat” lehetőségét.⁷⁷ Jézus öntudata a Fiúnak a Szentlélek által aktívan és dinamikus alakított egyetlen öntudat.

A „Jézusban” és „Jézus felett” lévő Lélek fogalmában Balthasar a hűposztatikus unió fogalmából kísérel meg kifejezni valamit. Az Atya és a megtestesült Fiú közötti egység valósága a kettejük szentháromságonbelüli relációján alapszik, és ez semmilyen módon nem rendülhet meg. Tökéletes garanciát jelent erre a Lélek, akit Jézus teljesen birtokol. A Lélek viszont azt is lehetővé teszi, hogy ugyanez az unió egy látszólag lehetetlen módon is létezessen. Az Atyával való kapcsolatát a Lelken keresztül a Fiú képes valódi emberi létezőként is megélni és megtapasztalni.⁷⁸

Ez az a hely, ahol az immanens és az üdvtörténeti Szentháromság közötti megkülönböztetés szótériológiai jellemzői láthatóvá válnak. Balthasar egyrészt igyekszik elkerülni az immanens és az ökonómiai Háromság azonosítását – nehogy úgy tűnjön, mintha Istennek ki kellene lépnie ahhoz önmagából, hogy önmagához térhessen –, másrészt viszont világosan fenntartja állítását, hogy az ökonómiai Szentháromság valóban az immanens Háromság kinyilatkoztatása. Ha Jézus nem azonos az örök Fiúval, akkor engedelmissége nem lehet megváltó értékű az emberiség számára. Az immanens és az ökonómiai Háromság szimpla azonosítása viszont Balthasar szerint nem magyarázná meg Krisztus valódi engedelmisségét, és ezáltal meghíúsítaná az isteni és emberi szabadság közötti konfrontáció drámájának reális értékelését.

Jézus küldetésben-levő földi élete alatt a Szentlélek új szerepe és

⁷⁶ *Theo-drama* 3 (TD II/2), 172. köv.

⁷⁷ *Theo-drama* 3 (TD II/2), 227; Balthasar szerint ennek az egységnek a kulcsa egyszer éppen a „küldetés”, mint Jézus tudásának és szabadságának a mértéke. Vö. „A küldetés mint Jézus tudásának és szabadságának a mértéke”, in *Theo-drama* 3 (TD II/2), 191-202, másodszor pedig a *Lélek*, aki a küldetés formálója. Vö. *Theo-drama* 3 (TD II/2), 195; vö. Balthasar megjegyzéseit a K. Rahner és H. Riedlinger közötti vitáról, in *Theo-drama* 3 (TD II/2), 172.

⁷⁸ Vö. *Theo-drama* 3 (TD II/2), 513; *Theo-drama* 4 (TD III), 235.

a megtestesült Fiú ennek megfelelő engedelmessége először is megmutatja az isteni kenózis valódi radikalitását a megtestesülésben, másodsor jelzi az immanens és az üdvtörténeti Szentháromság közötti megfelelő distinkció szükségességét, végül pedig az isteni és emberi szabadság konfrontációjának valódi drámáját is lehetővé teszi.

Ivancsó István

LITURGIKUS IDÉZETEK PAPJAINK PRIMÍCIÁS KÉPEIRŐL

Bevezetés

Az egyházban kedves színfolt az újszentelt áldozópap ünnepélyesen végzett első Szent Liturgiája. Az elnevezésben egészen az Ószövetségig lehet visszamenni, ahol Izrael fiait a törvény kötelezte arra, hogy az első termést,¹ illetve a termés legjavát² Istenüknek ajánlják föl. A szokás azonban még ennél is régebbi, mert más népek körében is gyakorlat volt az aratásért való hálaadásként az első termést az istenségnek ajánlani.³

Az egyházban írásos nyom csak elég késői időből maradt fenn a primícia ünnepléséről. A VIII. század végén a római-frank szertartási könyv említi először.⁴ Itt még nem szerepel a primíciához kapcsolódó áldás, sem az a szokás, hogy az újszentelt és primíciát végző pap szentképet is oszt.

A nyugati egyház II. Vatikáni Zsinat előtti gyakorlatában részletes rendelkezések találhatóak az ünnepléssel kapcsolatban. Ekkor – mint-hogy még nem lehetett szó koncelebrálásról – a kézvezető csak asszisztált az új áldozópap első miséjén.⁵ Ezzel szemben a görög katolikus egyház arra ad rendelkezést, hogy a primíciát ünnepélyesen végezzék, több áldozópap és diakónusok közreműködésével.⁶

Ugyancsak rendelkeznek az előírások – éppúgy a keletiek, mint a nyugatiak – arról, hogy az újmiséis pap áldást oszt. Ez történhet egyenként vagy csoportosan,⁷ a fejre való kézfeltétellel vagy (papok esetében) vállra tett kézzel, csoportosan pedig kitért kézzel.⁸ A görög katolikus rendelke-

¹ MTörv 26,1-15; Kiv 23-28-29

² Kiv 23,19; Kiv 34,26; Ez 44,30

³ Vö.: HAAG, H., *Bibliai lexikon*, Budapest 1989, coll. 1955.

⁴ Vö.: VÁRNAGY, A., *Liturgika. Szertartástan. Az egyház nyilvános istentisztelete*, Abaliget 1993, 162.

⁵ Vö.: MIHÁLYFI, Á., *A nyilvános istentisztelet. Egyetemi előadások a lelképásztorkodástan köréből*, Budapest 1933, 535.

⁶ Vö.: *Görögkatolikus egyházi szerkönyv (Euchologion)*, Budapest 1964, 337. (A továbbiakban: *Szerkönyv*.)

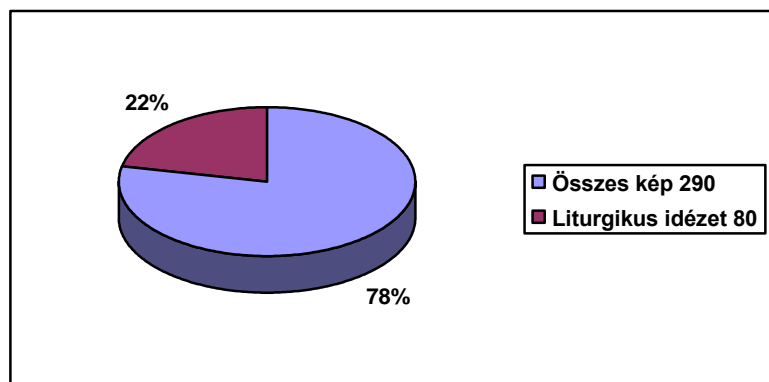
⁷ Vö.: MIHÁLYFI, *op. cit.*, 533-534.

⁸ Vö.: VÁRNAGY, *op. cit.*, 162.

zés még az áldás formáját is leírja, kétféle változatban: „Áldjon meg téged az Úr Sionból, az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Ámen.” – „Fejedre teszem kezemet, hogy egészséges légy.”⁹

Ezek a források nem említik azt, hogy az áldás mellé az új pap szentképet is oszt, amelyre primiciás jelmondatát is felírta mintegy papi „programként”. A gyakorlat ennek ellenére ezt tükrözi. A hajdúdorogi egyházmegyében is az alapítás,¹⁰ illetve az első papszentelések óta¹¹ vezetik a szentelési anyakönyvet, melynek alapján pontosan dokumentálva vannak a görög katolikus papszentelések. Emellett a primiciás képek gyűjteménye jelent – reméljük – egy szép dokumentum-tárat. Az első időkből még meglehetősen sok a hiányosság (a legelső kép 1915-ből való), de 1950-től kezdődően már csupán négy hézag van a gyűjteményben.

A jelen írásban a rendelkezésre álló 290 primiciás képből csupán azokat dolgozzuk fel, amelyeken liturgikus jellegű idézet szerepel. Összesen 80 ilyen idézet található a szentképeken, ez azonban csak 76 papot jelent, mert hatan (Gaál Gyula, Ivancsó István, Szabados János, Szarka János, Tarapcsák János és Vatamány Sándor) két-két liturgikus mondatot választott primiciás képére. További 9 pap második idézetként íratott liturgikus szöveget a szentképére, ők azonban természetesen a 76 görög katolikus pap közé tartoznak.

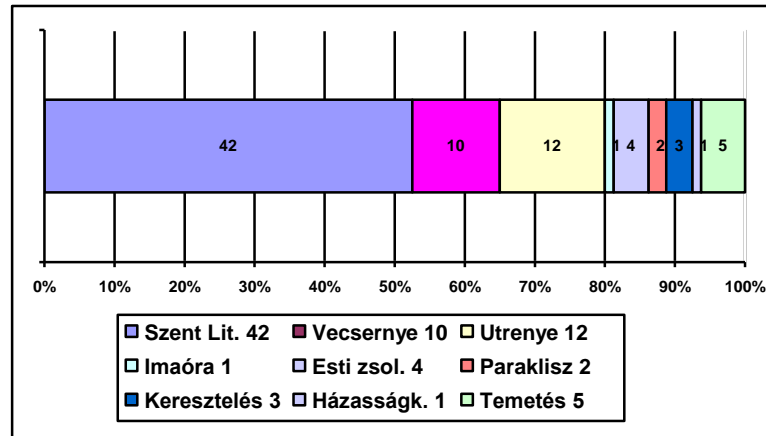

⁹ Szerkönyv, 337.

¹⁰ Az egyházmegye alapítása 1912. május 6-án történt, majd kanonizálása június 8-án a *Christifideles graeci* kezdetű bullával, melyet X. Piusz pápa adott ki.

¹¹ Az első papszentelések 1914-ben történtek, amikor Miklósy István megyéspüspök négy papot szentelt.

További érdekes megállapításokat lehet tenni a liturgikus idézetek származási helyének csoportosításával.

1. A Szent Liturgia

A legszentebb áldozat bemutatásának szövegéből 42 papunk választott primíciás idézetet, összesen 33 félélt. Heten pedig második idézetként írták rá szentkéjükre. A következőkben ezeket vesszük sorra.

Uram, küldd le kezedet szent hajlékod magasságából! Erősíts meg engem ezen szolgálatodra!

A Szent Liturgia végzésének távolabbi előkészületéhez tartozik a templomba belépő pap imádsága, melyek között ez is szerepel,¹² amit Fekete András választott idézetként. Meghajtott fővel mondja a pap ezt az imát, mielőtt bemegy a szentélybe.

Papjaid öltözzenek igazságba és a te szenteid örvendezzenek mindig

Ez a zsoltszöveg¹³ is a távolabbi előkészülethez tartozik. A Szent Liturgiához készülő pap a felon felvétele közben mondja ezt az

¹² A görög szertartású katolikus egyház Szent és isteni liturgiája a legszentebb áldozat bemutatását megelőző imákkal s isteni tisztelettel kiegészítve, Nyíregyháza 1920, 101. (A továbbiakban: *Liturgikon*.)

¹³ Zsolt 131,9

imát.¹⁴ Primíciás idézetként ketten is választották: Keresztes Ádám és Vatamány Albert.

Megtanítom utaidra a gonoszokat és az istentelenek hozzád térnek.

Miután a pap elvégezte a közelebbi (a tulajdonképpeni) előkészületet a Szent Liturgiához, a szentélyből kimenve megtömjénezi a templomot, miközben az 50. zsoltárt imádkozza.¹⁵ Ezt az idézetet¹⁶ Pregun Dezső írta a primíciás képére.

Uram, nyisd meg ajkaimat, és szám a te dicséretedet fogja hirdetni!

Ez a zsoltárvers is az 50. zsoltár részlete,¹⁷ de nem csak a tömjénezés alatt szerepel az egész zsoltárral együtt, hanem a Szent Liturgia közvetlen megkezdése előtt is, amikor a pap megcsókolja az oltárt.¹⁸ Összesen négyen választották ezt az idézetet: Verdes Miklós, Rozsán (Zengő) Mihály (második idézetként), idősebb Orosz Árpád, valamint Polyák Péter, aki közvetlenül a Szentírásból vette át a szöveget, nem a Liturgikonból.

Áldott az Atya és Fiú és Szentlélek országa most és mindenkor s örökkön-örökké.

A Szent Liturgia nyilvános megkezdésekor hangzik el a kezdő áldás, miközben a pap felemeli az evangéliumos könyvet és keresztet jelez vele.¹⁹ Ezt az Isten Országát hirdető mondatot nyomtatta primíciás képére Sivadó János 1989-ben.

Legszentebb, legtisztább, legáldottabb dicső királynénkat, az Istenszüdő és mindenkor szűz Máriát, minden szentekkel együtt említvén, önmagunkat, egymást s egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk.

A nagy ekténia végén az utolsó könyörgésként hangzik el a papi fennhang előtt ez az ima,²⁰ ami más ekténiákban is jelen van. Vatamány Sándor 1992-ben ezt a mondatot választotta a primíciás képére. Rövidített formájában ketten ugyanezt tették: „Önmagunkat, egymást, egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk”, Jaczkó György és Szemán László, majd Zolcsák Miklós még rövidebb formában és második idézetként al-

¹⁴ Liturgikon, 102.

¹⁵ Liturgikon, 107.

¹⁶ Zsolt 50,15

¹⁷ Zsolt 50,17

¹⁸ Liturgikon, 109.

¹⁹ Liturgikon, 109-110.

²⁰ Liturgikon, 111.

kalmazta: „Egész életünket Krisztus Istenünknek ajánljuk”.

Jó az Urat dicsérni, és éneket mondani a te nevednek, óh fölséges.

A Szent Liturgia szövegében előre haladva az antifónák következnek. A hétköznapi első antifóna²¹ első zsoltárversét²² választotta jelmondatként Ivancsó Sándor.

Az Istenszülő imái által, Üdvözítő, üdvözíts minket!

Az első antifóna karverse²³ minden Szent Liturgiában az Istenszülő köszöntésére szól. Szabados János ezt az idézetet választotta szentképére 1976-ban (a második helyen).

Hálát adok neked, Uram, teljes szívemből, elbeszélem minden csodádat.

A karácsonyi első antifóna²⁴ hálaadást tartalmazó első verse²⁵ is szerepel a primíciás képek felirataként, amely háromszor is előfordul: Kruppa Tamás, Magyar László és Zuró József esetében.

Könyörüljön rajtunk az Isten és áldjon meg minket, derítse föl reánk az ő orcáját és könyörüljön rajtunk!

A húsvéti második antifóna első zsoltárverse²⁶ – amely liturgikus gyakorlatunkban minden vasárnap is szerepel²⁷ – lett Kormos Illés primíciás idézete.

Dicsőség az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek!

A második antifóna után következő „Istennek egyszülött Fia” kezdetű, Jusztinánusz császár által a Szent Liturgiába bevezetett himnusz előverseként szerepel a „kis doxológia”, vagyis a Szentháromság dicsőítése, amit gyakran imádkozunk máskor is szertartásainkban és egyéni imádásainkban. Primíciás jelmondatként is ezt választotta Lakatos László.

Áldjad, lelkem, az Urat, és egész bensőm dicsérje szent nevét!

A húsvéti időszakon kívül eső vasárnapokon és jeles hétköznapokon vehetők azok az antifónák is a Szent Liturgiában, amelyeket énekeskönyvünk közöl.²⁸ Ezek közül az első antifóna második versét²⁹ alkalmaz-

²¹ *Liturgikon*, 112.

²² Zsolt 91,2

²³ *Liturgikon*, 112.

²⁴ *Dicséritek az Urat! Görögszertartású katolikus énekeskönyv. Vasár- és ünnepnapok szolgálatok és énekei*, Nyíregyháza 1994, 627. (A továbbiakban: *Énekeskönyv*.)

²⁵ Zsolt 110,1

²⁶ Zsolt 66,2

²⁷ *Liturgikon*, 113.

²⁸ *Énekeskönyv*, 71.

²⁹ Zsolt 102,1

ta Tarapcsák János (második) idézetként.

Ez a nap, melyet az Úr szerzett, örvendezzünk és vigadjunk azon!

Húsvétkor és a húsvéti időben számtalanszor elénekelteti egyházunk ezt a zsoltárverset³⁰ a húsvéti sztihirák közötti előversként, és szerepel a Szent Liturgia prokimenjeként is.³¹ Gaál Gyula primíciás képén is találkozhatunk vele.

Méltass minket kegyelmedre, hogy áldozatunk kedves legyen előtted!

A Szent Liturgia folyamán a „Teljesítsük” ekténia közben elmondott csendes papi imádságban szerepel ez a gondolat,³² amit Dudás Miklós, a későbbi második megyéspüspökünk választott primíciás jelmondatául.

Szeressük egymást, hogy egyetértőleg valljuk a Szentháromságot!

A „Hitvallás” előtt kerül sor erre a felszólításra, amit a diakónus vagy az áldozópap énekel. A nép válasza egészíti ki.³³ Szatmári Béla a kettőt egybevonva, de a Szentháromság személyeinek megnevezését kihagyva alkalmazta ezt a liturgikus idézetet jelmondatként.

Szeretlek téged, Uram, én erősségem, az Úr az én erősségem és oltalmam.

Az iméni párbeszédés formula nép által énekelt része alatt a pap megcsókolja a takarót a diszkosz, majd a kehely felett, végül az oltárt, miközben ezt a zsoltáridézetet³⁴ mondja.³⁵ Terdik Mihály primíciás jelmondata is ez az idézet lett 1962-ben. Ugyancsak ezt választották még ketten – Káplár István (második idézetként), valamint Szabó Sándor (1957-ben) –, de rövidebb formában: „Szeretlek téged, Uram, én erőm”.

A mi Urunk, Jézus Krisztus malasztja, az Atyaisten szeretete és a Szentlélek közöltetése legyen mindnyájatokkal!

A „Hitvallás” után a pap ünnepélyes áldást ad a népre, miközben Szent Pál köszöntési formuláját alkalmazza.³⁶ Ezt lett Fodor István jel-

³⁰ Zsolt 117,24

³¹ Énekeskönyv, 383.

³² Liturgikon, 128.

³³ Liturgikon, 130.

³⁴ Zsolt 17,2

³⁵ Liturgikon, 130.

³⁶ 2Kor 13,13

mondata, de nem a pontos liturgikus szöveggel:³⁷ „A mi Urunk, Jézus Krisztus kegyelme és Isten szeretete és a Szentlélek közössége legyen mindnyájatokkal!”

Emeljük föl szívünket! Fölemeljük az Úrhoz!

Az előbbi áldás után következik a Szent Liturgiában az anafóra bevezetése, amely a pap és a nép között párbeszédés formában zajlik. Ennek első részét³⁸ választotta primíciás képére Sereghy János 1982-ben. Hasonlóan tett Kabály János is, azonban csak a két papi felszólítást alkalmazva, a nép válaszát pedig elhagyva: „Emeljük föl szívünket! Adjunk hálát az Úrnak!”

Méltó és igazságos imádni az Atyát, a Fiút és a Szentlelket.

Az anafóra bevezetésének folytatása lett Grunda János jelmondata, amit a nép a pap második felszólítására – „Adjunk hálát az Úrnak!” – énekel.³⁹

Tieidet a tieidből néked ajánljuk föl.

Az alapítás krisztusi szavainak elismérlése után a pap a diszkoszt és kelyhet felemelve éneklő a felajánlás, illetve bemutatást szövegét,⁴⁰ amely két primíciás képen is megjelent, Kondás Sándor és Orosz-Tóth György esetében.

Hirdess a földnek nagy örömet, dicsérjétek, egek Isten dicsőségét!

Az átlényegülés után a Szent Liturgiában a megemlékezések következnek, melyek között kimagasló helyet foglal el az Istenszülőé. A nép ilyenkor általában a „Valóban méltó” éneket éneklő, az ünnepeknek azonban sajátos magasztaló énekük van. Március 25-én ez egészen különleges.⁴¹ Mosolygó Sándor ennek részletét nyomatta a szentképére.

Legyen meg a te akaratod!

A Szent Liturgiában mindig jelen van az Úr imádsága, a „Mi-atyánk”.⁴² Ennek egy mondatát⁴³ választotta Melles Tivadar a primíciás képére.

Az üdvösség kelyhét veszem, s az Úr nevét segítségül hívom.

A szentáldozás előtt a nép az áldozási verset éneklő a Szent Li-

³⁷ *Liturgikon*, 132.

³⁸ *Liturgikon*, 132.

³⁹ *Liturgikon*, 132.

⁴⁰ *Liturgikon*, 137.

⁴¹ *Énekeskönyv*, 733.

⁴² *Liturgikon*, 147.

⁴³ Mt 6,10

turgiában. Ez a zsoltárvers naponként és ünnepenként változó lehet. Vatamány Sándor (második idézetként) azt a zsoltárverset⁴⁴ választotta primíciás jelmondatként, amely szerdánként és általában az Istenszülő-ünnepeken szokott jelen lenni a Szent Liturgiában.⁴⁵

Ránk van jegyezve, Uram, orcád világossága, örömet adtál szívembe.

Ugyancsak egy áldozási vers, vagyis zsoltáridézet⁴⁶ lett Koncsik Endre primíciás idézete, mégpedig a pénteki a Szent Liturgiából.⁴⁷

Áldott legyen az Isten, ki meg nem vetette imádságomat, és el nem vette tőlem az ő irgalmát. Alleluja!

A hálaadás szándékára végzett Szent Liturgia külön áldozási verssel rendelkezik.⁴⁸ Ezt az idézetet alkalmazta Bodolóczki Emil a primíciás képére.

Áldott legyen az Úr neve!

A Szent Liturgia végéhez közeledve, az amboni ima után a nép hálaadásként énekl⁴⁹ – kibővítve – a próféta szavait.⁵⁰ Papp Szabolcs 1955-ben ezt a rövidebb formát – tehát a próféta idézetet – írta emlékképére.

Krisztus Istenünk... töltsd be örömmel és vígsággal szívünket!

Mialatt a nép az előbbi éneket énekl, a pap egy csöndes imát végez,⁵¹ amelynek szép szavaiból választotta Szabó István (második) jelmondatát az emlékképére.

Krisztus közöttünk!

A Szent Liturgia végén, ünnepélyes alkalmakkor, amikor lítiás ünnep van, a pap megkeni a megszentelt olajjal az egyenként eléje járuló hívek homlokát, miközben azokkal a szavakkal köszönti őket,⁵² amelyeket Zolcsák István (második) primíciás idézetként alkalmazott. Szabó Mihály viszont a teljes köszönési és válaszadási formulát is felhasználta jelmondatként: „Krisztus közöttünk! – Van és lesz!” – Egyes helyeken minden Szent Liturgia végén kiosztja a pap a proszfora megmaradt és összedarabolt részeit, miközben ugyanezzel a köszöntéssel köszönti őket.

⁴⁴ Zsolt 115,4

⁴⁵ Énekeskönyv, 94.

⁴⁶ Zsolt 4,7

⁴⁷ Énekeskönyv, 96.

⁴⁸ Énekeskönyv, 101.

⁴⁹ Liturgikon, 154.

⁵⁰ Jób 1,21

⁵¹ Liturgikon, 154.

⁵² Énekeskönyv, 947.

2. Alkonyati istentisztelet

Az alkonyati istentisztelet, vagyis vecsernye liturgikus szövegeiből is választott tíz papunk primíciás jelmondatot. A bevezető, teremtést dicsérő zsoltár különlegesen is kedves lehetett és lehet újszentelt papjaink számára, mert hatan is ebből választották primíciás képük feliratát. Ketten sztihirából vett részletet írtak a szentképükre, másik két pap pedig egy-egy zsoltár-idézetet, melyek egyike prokimenként szerepel az alkonyati istentiszteletben.

Mely igen fölségesek a te műveid, Uram, mindeneket bölcseséggel cselekedtél!

A teremtést dicsőítő zsoltár versét⁵³ írta Tóth András a primíciás képére.

Énekelni fogok az Úrnak életemben, dicséretet mondok az én Istenemnek, valamíg leszek.

Ezt a zsoltárverset⁵⁴ összesen négyen választották primíciás képükre: Gorcsa György, Kocsis István (1996-ban), Rojkovich Sándor és Sivadó Csaba.

Dicséretet mondok az én Istenemnek, valamíg leszek. Legyen kellemes neki az én beszédem; én pedig az Úrban fogok gyönyörködni.

Az előző zsoltárverset folytatva⁵⁵ alkalmazta Belme László az alkonyati istentisztelet zsoltárának részleteként a primíciás képén.

Jertek, ó, népek, énekeljünk és buzgón imádjuk Krisztust!

Az alkonyati istentisztelet „Uram, tehozzád” utáni sztihirái közül az első hangból a harmadik ének részletét⁵⁶ választotta Petrasevits Dénes jelmondatként.

A mi Istenünk a mennyben és a földön amit akar, mindent véghez visz.

Az előírás szerint prokimen is szokott szerepelni az alkonyati istentiszteletben, mégpedig a napoknak és az ünnepeknek megfelelően. Gaál Gyula ezek közül azt választotta primíciás képére, amelyik Húsvét hétfőn, a Mennybemenetel, az Úrszínváltozás, a Szent Kereszt és az Úrjelenés ünnepe van előírva.⁵⁷

⁵³ Zsolt 103,24

⁵⁴ Zsolt 103,33

⁵⁵ Zsolt 103,33-34

⁵⁶ Énekeskönyv, 121.

⁵⁷ Énekeskönyv, 114.

Ne vess meg engem, Üdvözítőm... emeld fel fejemet... s tégy engem is szőlőd munkásává!

A nagybőjti alkonyati istentiszteleten vasárnap este bűnbánati sztíhirák éneklését írja elő egyházunk az előverses sztíhirák gyanánt. Mosolygó Imre ezek közül a negyedik éneket választotta az első hangból az emlékképére.⁵⁸

Áldom az Urat minden időben, az ő dicsérete számban lesz mindenkoron.

A legnagyobb, lítiás ünnepek alkonyati istentiszteletének végén külön zsoltárt imádkoztat egyházunk.⁵⁹ Regős Dénes ennek a zsoltárnak részletét⁶⁰ tette primíciás képére.

3. Reggeli istentisztelet

A reggeli istentiszteletből, vagyis az utrenyéből is viszonylag sok idézet került a görög katolikus papok primíciás képeire. Az eddigi gyűjteményben 12 ilyen kép található. Nem csak az állandó részekből választottak, hanem a változóakból is, mint például a kánonokból. Az Istenszülő magasztaló énekét összesen öten használták forrásnak, a különböző kánonokból pedig négyen választottak idézetet. Itt tehát nem kapnak olyan nagy szerepet a zsoltárok, mint az alkonyati istentiszteletből származó idézetekben.

Isten az Úr és megvilágosít minket, áldott, ki az Úr nevében jó!

A reggeli istentisztelet első részében, a tropárokat bevezető részben⁶¹ szereplő zsoltár-részletet⁶² választotta Tálás Mihály primíciás jelmondatául.

Magasztalja az én lelkem az Urat és örvendez lelkem az én üdvözítő Istenemben.

A magasztaló énekek közül a reggeli istentiszteletben a legáltalánosabb⁶³ az a szentírási részlet, amely az evangéliumból származik, vagyis Szűz Mária magasztaló éneke. Ennek bevezető sorát⁶⁴ négyen is választották a primíciás képükre: Debely Leontin, Kaszinec Jozafát, Rojkovich

⁵⁸ Énekeskönyv, 134.

⁵⁹ Énekeskönyv, 120.

⁶⁰ Zsolt 33,1

⁶¹ Énekeskönyv, 25.

⁶² Zsolt 117,26-27

⁶³ Énekeskönyv, 34.

⁶⁴ Lk 1,47-48

István (1942-ben) és Sarkadi György.

Nagy dolgot cselekedett velem a Hatalmas, kinek szent az ő neve.

A szokásos magasztaló ének egy másik részlete⁶⁵ – a szentírási szöveg folytatása – is megjelent primíciás képen: Gulyás Attila íratta rá ezt az idézetet.

Mindenható Uralkodó, erősíts meg engem a te szeretettedben!

A reggeli istentiszteletben vasárnap a feltámadási kánon kap helyet. A harmadik hangú feltámadási kánon harmadik irmoszának utolsó mondatát alkalmazta Nagymihályi Géza (második idézetként) jelmondataként: „Mindenható Uralkodó, a te szeretettedben erősíts meg engem!”⁶⁶

Mi Máriát mint valóságos Istenanyát mindenek felett magasztaljuk.

Az előző, harmadik hangú kánon utolsó, kilencedik irmoszának utolsó mondatát⁶⁷ választotta Vatamány Sándor (1965-ben) primíciás idézetként.

Krisztus az én erőm, Uram és Istenem.

A reggeli istentisztelet hatodik hangú feltámadási kánonjának negyedik irmoszából a kezdő sor⁶⁸ lett Janka György második primíciás idézete (1963-ban).

Te vagy az én erősségem, Uram, te az én hatalmam, te vagy az én Istenem, te az én örömezőm.

A nyolcadik hangú feltámadási kánon negyedik irmoszából vette a kezdő sort⁶⁹ Szavicskó János primíciás idézetéül.

Taníts meg engem, hogy a te akaratodat cselekedjem, mert te vagy az én Istenem!

Az ünnepélyes reggeli istentiszteletben mindig helyet kap a „Nagy doxológia”. Ebből választotta Ivancsó István primíciás képére a jelmondatot.

Uram, a te kegyelmed örök, kezeid munkáját meg ne vesd!

Olykor „Olvasott doxológia” szerepel a reggeli istentiszteletben. Ebből választotta az egyik gondolatot⁷⁰ Szarka János a jelmondatát primíciájához.

⁶⁵ Lk 1,49

⁶⁶ Énekeskönyv, 153.

⁶⁷ Énekeskönyv, 155.

⁶⁸ Énekeskönyv, 196.

⁶⁹ Énekeskönyv, 224.

⁷⁰ Énekeskönyv, 41.

4. Paraklisz

Az Istenszülőhöz szóló kedves szertartásunkból, a Parakliszból is választott két papunk primíciás jelmondatot.

Hallám, Uram, gondviselésed titkát, megértem munkáidat és dicsőítem istenségedet.

A Paraklisz Istenszülőhöz szóló kánonjának negyedik irmoszából⁷¹ lett Telenkó Miklós primíciás idézete (1991-ben).

Ne hagyj el engem, legszentebb Királynőm, emberi védelemre... légy üdvöm eszközlője!

A Paraklisz evangéliumcsokolási sztihirák közül az utolsóból⁷² választotta primíciájának jelmondatául Kocsis István a második idézetet (1968-ban).

5. Esti zsoltosma

A bizánci egyház liturgikus napjának istentiszteletei között szerepel az esti zsoltosma is. Általában a kisebb változatát, nagybőjt böjti napjain és egyes más alkalmakkor viszont a nagyobb válfaját végezzük. Ebből a szertartásból is lett primíciás jelmondat, mégpedig négyen választottak belőle.

Velünk az Isten!

A Nagy esti zsoltosmában az izajási idézet⁷³ is helyet kap.⁷⁴ Ezt választotta Farkas Gyula primíciás képére jelmondatnak.

Bizodalmam az Atyaisten, menedékem a Fiúisten, védelmezőm a Szentlélekisten.

Az esti zsoltosmának mindkét változatában jelen van a Szentháromsághoz forduló imádság, amelyet a szertartás vége felé közeledve imádkozunk.⁷⁵ Ebből választott egy részletet – mert még a Szentháromság dicsőítésével folytatódik az imádság teljes szövege – Iski István a primíciás képére.

⁷¹ *Emeljük föl szívünket! Görögkatolikus imakönyv*, Nyíregyháza 1992, 311. (A továbbiakban: *Imakönyv*.)

⁷² *Imakönyv*, 314.

⁷³ Iz 8,10

⁷⁴ *Dicsérjétek az Úr nevét! Görögszertartású katolikus ima- és énekeskönyv*, Miskolc 1934, 410. (A továbbiakban: *Zsoltosmáskönyv*.)

⁷⁵ *Zsoltosmáskönyv*, 21.

Minden reményemet beléd helyezem, Istennek Anyja, őrizd meg engem a te oltalmad alatt!

Az előzőhöz hasonlóan az Istenszülőhöz forduló fohász is mindkét esti zsoltó végén helyet kap. Ketten is választották ezt a rövid imát⁷⁶ második primíciás jelmondatként: Ivancsó István és Tarapcsák János.

6. Imaóra

A bizánci egyház liturgikus napjában – ősi idők óta – négy imaóra kap helyet, melyeket nem csak úgynevezett „Királyi imaórákként” végzünk, hanem a napi istentiszteletek körében mindig jelen vannak. Ezek közül csak az egyikből – a hatodikból – került fel primíciás képre idézet.

Töltsd el lelkünket utánad való vágyakozással!

A hatodik imaóra záró imádságából⁷⁷ választotta Polyák Imre a primíciás képére az idézetet. Ez az ima – amint felirata igazolja – Nagy Szent Baziltól származik.

7. Keresztelés, bérmlás

Három primíciás kép idézete köthető a keresztelési és bérmlási szertartásunkhoz. Két idézetről van szó, mert az egyiket ketten is választották.

Az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében.

A Krisztus országába való belépés első mozzanatánál, a keresztelés szertartásában jelenik meg az a mondat,⁷⁸ ami aztán az egész keresztény egzisztenciát megjellegzi. Minden keresztvetésnél is elmondjuk.⁷⁹ Juhász Géza ezt a mondatot nyomtatta primíciás képére.

Az Úr világosságom és szabadulásom, kitől féljek?

A szentírási olvasmányok előtt szerepel a görög katolikus egyházban a kereszteléssel együtt végzett bérmlás kiszolgáltatásakor az a zoltárvers,⁸⁰ ami ilyenkor prokimenként hangzik el.⁸¹ Ezt az idézetet

⁷⁶ Zsolozsmáskönyv, 21.

⁷⁷ Zsolozsmáskönyv, 344.

⁷⁸ Szerkönyv, 3.

⁷⁹ Éppen ezért meglepő, hogy a legújabb kiadású *Imakönyvben* sehol nem szerepel ez az imaszöveg, noha a régebbiekből benne volt.

⁸⁰ Zsolt 26,1

⁸¹ Szerkönyv, 14.

ketten választották primíciás képükre jelmondatnak: Keresztes Szilárd és Obbágy István.

8. Házasságkötés

Bizonyára a boldogságról szóló rész miatt került sor arra, hogy a bizánci egyház házasságkötési zsoltárából is felkerült egy idézet legalább egy primíciás szentképre.

Boldogok mindnyájan, kik az Urat félik, kik az ő útjain járnak.

A bizánci egyház házasságkötési szertartásában a bevonulási zsoltárt éneklik, miközben a pap bevezeti a templomba a jegyeseket.⁸² Ennek a zsoltárnak első versét⁸³ választotta Szabados János primíciás jelmondatául (1976-ban).

9. Temetés

A görög katolikus egyház temetési szertartásából öten választottak idézetet a primíciás szentképükre. Viszont az öt papnál csupán két idézetről van szó, mert az egyiket ketten, a másikat hárman választották. Itt is a boldogságról szóló zsoltár-részlet jelenti a nagyobb számban való felhasználást.

Boldog az, kit kiválasztasz.

Temetéskor a temetőben vagy az udvaron éneklik a háromszoros alleluja után a zsoltárverset,⁸⁴ amellyel a tulajdonképpeni temetés kezdetét veszi.⁸⁵ Viszont ez a zsoltárvers szokott szerepelni a gyászliturgiákon áldozási versként is. Maklár Ákos az előbbi mintájára választott, Csobay András pedig az utóbbira tekintve alkalmazta primíciás képén az idézetet: „Boldog az, kit kiválasztasz és magadhoz fogadsz, Uram, és emléke nemzedékről nemzedékre. Alleluja.”⁸⁶

Tied vagyok én, üdvözíts engem!

A görög katolikus temetési szertartás hosszú zsoltára egy egész kathizmát foglal magába.⁸⁷ Ennek egyik részlete az az idézet,⁸⁸ amelyet

⁸² Szerkönyv, 30-31.

⁸³ Zsolt 127,1

⁸⁴ Zsolt 64,5

⁸⁵ Szerkönyv, 75.

⁸⁶ Imakönyv, 204.

⁸⁷ Szerkönyv, 77. – A mi gyakorlatunk szerint csak válogatott verseket szoktunk énekelni ebből, mégpedig úgy, hogy a pap, és a kántor vezetésével a nép, felváltva énekli azokat.

három papunk is primíciás jelmondatának választott. Mindhárman második idézetként nyomtatták szentképükre: Orosz Árpád, Sárga József és Sebődi Miklós.

Összegzés

Görög katolikus papságunk – amint primíciás képeinek idézetei is bizonyítják – komolyan veszik azt a gondolatot, hogy a bizánci egyház a liturgiájában él.

Az eddig összegyűjtött 290 primíciás képen lévő 80 liturgikus idézet is igazolja ezt. A gyűjtést folytatva bizonyára fognak még előkerülni olyan képek, amelyek szintén ilyen primíciás jelmondatokat tartalmaznak, így esetleg a 22 %-os arány még pozitív irányban változhat is, hiszen eddig összesen 421 magyar görög katolikus papot szenteltek püspökeink.

⁸⁸ Zsolt 118,94

Bohács Béla

DR. RUSZNÁK MIKLÓS AZ EPERJESI EGYHÁZMEGYE NAGY EGYÉNISÉGE

Az eperjesi bizánci szertartású katolikus egyházmegye az idén ünnepli fennállásának 180. évfordulóját (1818). Az egyházmegye jeles személyiségei közül, az idén emlékezik meg az egyházmegye életében nagy szerepet betöltött tudós papjának, ThDr. Rusznák Miklós professzornak 120. születésnapjáról is, illetve annak évfordulójáról.

Családja, születése, tanulmányai

Rusznák Miklós papi családból származott. Édesapja, Pál, bizánci szertartású katolikus pap volt. Édesanyja, Brinszky Jolán, szintén papi családnak volt a sarja. A kis Miklós még három testvérnek örülhetett.

Rusznák Miklós 1878. április 30-án Szopkócon (Sopkovce) született, ahol édesapja működött. Ugyanitt lett megkeresztelve 1878. május 7-én.

Az alapiskolát 1884/85-ben, hatéves korában Görgön (Ďurďoš) kezdte, ahová édesapja át lett helyezve, majd mint gimnazista folytatta Eperjesen a Magyar Királyi Gimnáziumban. Az érettségijét is itt szerezte 1896. június 13-án.

Az érettségi után dr. Vályi János eperjesi kispapnak veszi fel és a budapesti Királyi egyetem teológia tanszékére küldi tanulmányait végezni. A jövődöbéli pap lelki formációját a budapesti szemináriumban eltöltött évek határozzák meg. Budapesti tanulmányait 1896. október 2-án kezdi és 1900. június 11-én fejezi be abszolutóriummal. Püspöke, dr. Vályi János, 1900. augusztus 26-án szenteli áldozópappá. A cölibátust fogadott Rusznák Miklós első Szent Liturgiáját édesapja működési helyén, Görgön mutatja be szeptember 2-án.

Akadémiai fokozatok

Rusznák Miklós a budapesti egyetemre azzal a szándékkal lett kiküldve, hogy megszerezze a teológiai doktorátust. Az elvárásnak eleget tett, hiszen kitűnő diák volt. Huszonhárom évesen, 1901. április 20-án

ünnepélyesen a szent teológia doktorává avatják. A teológiai karon Rusznák Miklós volt az első, aki ilyen rövid idő alatt elvégezte az előírt vizsgákat és elnyerte a doktori fokozatot.

Kihasználva széleslátókörű tudását, dr. Vályi János eperjesi püspök az eperjesi papképző főiskolán a biblikum, majd az erkölcsstan és a pasztorálteológia tanárává nevezte ki. A hozzá közel álló tudományágazatot, a dogmatikát, 1902. augusztus 8-án kapja, amit Eperjesen 1950 áprilisáig az egyházmegye likvidálásáig tanított és Pozsonyban a teológiai fakultáson pedig 1948. október 1-ig.

Egy ideig a Keresztelő szent János gimnázium igazgatója is volt.

Ennyi megbízatás ellenére sem hanyagolta el tudományos munkásságát. Megírta a római pápa primátusáról szóló terjedelmes munkáját, a tisztítóhelyről, az epikléziszről, a papszentelésről, a bizánci szertartás szerint, valamint a keleti egyházjog hiányosságait is felvetette. Az „Egyházjog” című műve Eperjesen is megjelent 1915-ben.

Rusznák Miklós tudományos munkássága révén magára vonta a budapesti teológia vezetőségének figyelmét, amely elhatározta, hogy kitűnő tudományos munkássága elismerésére a „Doctor Collegiatus” kitüntető címet adományozza neki. 1917-ben lett tagja a Pázmány Péter irodalmi társulatnak.

Hasonló megtiszteltetésben volt része 1936-ban a lemergi Teológia-irodalmi társulat részéről. Az akadémiai fokozatok csúcsát 1936. augusztus 8-án érte el, amikor a Pozsonyi Egyetem teológia karának dogmatika professzorává nevezték ki. Megkapta hozzá a Szentszéktől kötelező „Nihil obstat” hozzájárulást és a püspöki missziót is. A teológiai fakultás élén az 1946/47. akadémiai évben, mint dekán állt. Pozsonyi munkásságát 1948. október 1-jén fejezte be.

Egyházi hivatalok, rangok

Rusznák Miklóst 1900. augusztus 26-án szentelték pappá Eperjesen. 1900. szeptember 4-től sósújfalusi káplánnak nevezték ki, majd egy évre rá Sajópetribe kapott kápláni kinevezést. Egy évig (1902-1903) a szeminárium vicerektora is volt, majd szintén egy évig a kispapok lelkipolitikus vezetője. Az egyházmegyei bíróság kötelékvédőjévé 1903-ban lett kinevezve és 1924-től 1940-ig volt bírósági helynök. Majd egymásután következtek a kinevezések:

1906-ban szentszéki tanácsos – assesor

1910-ben egyházmegyei tanfelügyelő
1916-ban canonicus scholasticus – iskola kanonok
1918-ban általános helynök
1926-ban éneklő kanonok
1928-ban olvasó kanonok. Ugyanebben az évben pápai prelátus
1947-ben nagyprépost lett, mitra viselési joggal
1948-ban pedig apostoli protonotárius lett.

Általános helynök

A felsorolt egyházi hivatalok közül a legfelelősebb megbízás az általános helynök hivatala volt. Általános helynökké dr. Novák István eperjesi püspök nevezte ki 1918. október 1-jén. Ő ugyanis a csehszlovák állam megalakulása után Budapestre költözött, ahol 1922-ben lemondott püspöki székéről, és itt is halt meg 1932-ben. Ugyanitt temették el.

Rusznák Miklós általános helynöki működését néhány főbb pontba lehet összevonni:

Bebiztosította a hívek és a papok lelki szükségleteit: a híveknek a parókiákon missziókat szervezett a papoknak pedig beindította a lelkipályakorlatokat.

Anyagi téren biztosította a kanonokok, professzorok és papok fizetéseit.

Működése tartama alatt határozottan betartotta az egyházi jog előírásait – megszünt a jogszabály kijátszása.

Az egyházi iskolákat nem adta ki a civil hatóságoknak.

Megfékezte a szakadárok támadásait – akik mint emigránsok jöttek át Oroszországból – buzgó papok és szerzetespapok kiküldésével a veszélyeztetett helyekre.

Meghonosította az egyházmegyében a keleti szertartású redemptoristákat és a bazilita nővéreket.

Az alapítványokat eredményesen kezelte, nem károsodtak a változások ellenére sem.

Dr. Rusznák Miklós csaknem kilenc évig működött mint általános helynök: 1918-tól 1922-ig önállóan vezette az egyházmegyét, és 1922-től 1927-ig az újonnan kinevezett apostoli kormányzó dr. Nyáradi Dénes, kőrösi püspök helynöke lett.

Az egyházmegyét 1927. február 20-án átvette az eperjesi apostoli kormányzó Gojdič Péter Pál. Rusznák Miklós ettől az időponttól fogva még több időt szentelt tudományos munkáinak.

A likvidáció

1950. április 28-a tragikus napja egyházmegyénknek. Ekkor lett likvidálva a kommunista hatalom által, legalábbis mint látható szervezet.

Ezen év május 18-án internálták dr. Rusznák Miklóst eperjesi házából a podolinci gyűjtőtáborba, majd a galgóci börtönbe, ahonnan Bácsra szállították. Itt kapott agyvérzést és a pozsonyi kórházban lépett át a földi hazából az örök létbe 1954. december 2-án.

Temetése is Pozsonyban volt a Mártoni temetőben, ahol teste várja a holtak feltámadását.

Tudományos tevékenysége

Rusznák Miklós műve 191 kötetet foglal magába. Kisebb része megjelent nyomtatásban is, nagyobb része mind a mai napig csak kézirat gyanánt található meg.

Első tudományos műve doktori disszertációja volt 1901-ben: *De processione Spiritu Sancti a Filioque*. Röviddel ezután kiadta második könyvét *Sacramentum Poenitentiae* címmel (1902).

Majd 1907-ben következik *Az alumneum története*, amely megjelent nyomtatásban is.

Bár első művei könyvek voltak, mégis első időszakára a tudományos cikkek a jellemzők. Ezeket különböző egyházi és világi folyóiratokban jelentetett meg. Ez összesen 61 tudományos cikk, amelyek 1908-tól jelentek meg. Tartalmilag hittanbeli, erkölcsi, jogi, liturgikus és szociális problémákat ölel fel.

Műve terjedelmét mégiscsak akkor tudjuk igazán értékelni, ha áttekintjük annak jegyzékét.

Műve felosztása

Rusznák Miklós nagy kiterjedésű művét a következőképpen lehet csoportosítani:

dogmatika
erkölcstan
egyházjog
szentírás

homiletika és pasztorálteológia
történelmi művek
aszketikus művek
nyelvtani művek
különböző művek

Röviden összefoglalunk minden csoportot:

1. Dogmatika művei – Húsz önálló titulust foglal magába, összesen huszonhat kötetben.

2. Hittanbeli művei szigorúan követik az Egyház tanítását. IX. Pius pápa *Rerum Orientalium studii* enciklikája révén műveiben magyarázza a szakadár Keletiek tanítását is, ami abban az időben „ökumenikus” hozzájárulás volt a dogmatika terén.

3. Erkölcsstani művei közé hét önálló mű tartozik. A második világháború alatt és utána dolgozta fel őket. Az említett időszak sürgette az isteni rend megerősítését az emberi szívekben, amihez az említett hét erkölcsstani mű is hozzájárult.

4. Jogi művei közé húsz kötet tartozik. Három önálló csoportot alkotnak. Az első csoportban található azok a művek, amelyekkel hozzájárult az 1917-es *CIC* kialakulásához. A második csoportot a *CIC* átmásolt példánya alkotja. A harmadik csoport pedig a Keleti egyházak kánon javaslatait kommentálja.

5. Szentírási-biblikus művei tizenöt titulust és kötetet alkotnak. A Biblia legismertebb fordításai az LXX és a Vulgáta arra ösztönözték, hogy összehasonlítsa ezeket a fordításokat az ószláv fordítású Szentírással, amelyet naponta használt. Ezt – mint ismert – Cirill és Metód a LXX-ből fordították ószláv nyelvre. Megelégedéssel ismerte el, hogy az ószláv szöveg hiteles fordítás és kifejezi az eredeti nyelvnek fogalomvilágát. A Bibliában való jobb eligazodás végett összeállított két kötetnyi bibliai címszót ószláv nyelven, ami kora papjainak nagy segítsége lett.

6. A homiletika és pasztorálteológia csoporthoz huszonkét új titulus és egyben kötet is tartozik. Nagy része kidolgozott szentbeszéddel, szám szerint 215. Két csoportra oszthatók:

- a) egyházi év
- b) dogmatikus beszédek.

Szentbeszédei 1913-ól 1943-ig vannak összegyűjtve.

7. Történelmi művei közé csak három művet lehet sorolni. Csak alkalmilag foglalkozott történelemmel. Az Eperjesről írt történelmi művek

nagy értéke, hogy olyan adatokat tartalmaznak, amiket máshol nem lehet megtalálni. Ugyanígy lehet jellemezni az *Alumneumról* írt könyvét, vagy dr. Vályi János eperjesi püspök életrajzát.

8. Aszketikus művei közé csak kettő sorolható, de bizonyítja, hogy a szerző semmilyen témától sem szabadkozott, ha a lelkek megszentelődéséről és üdvéről volt szó.

9. Nyelvtani művei közül főleg az ószláv nyelvtant kell kiemelni, de nem kevésbé értékes az *Orosz szavak a magyar nyelvben* vagy *A modern latin lyra* című műve. Az említett művek kiemelik a szerző időszerű témákkal való foglalkozási készségét.

10. A különböző írások negyven kötetben gyűltek össze. Az akkor időszerű kérdések érintik a társadalmi és egyházi élet minden síkját. Itt előkelő helyet foglal el a görög katolikusokról szóló háromkötetes műve. Hetilapot alapított „Felvidék” néven, amihez az a felismerés vezetett, hogy a nagy nyilvánosságra legmegfelelőbbben a tömegtájékoztatás révén lehet hatni.

A könnyebb áttekintés kedvéért összegezzük dr. Rusznák Miklós professzor munkáit kötetszám és titulusszám szerint.

Művei felosztása

	kötetszám szerint	titulusszám szerint
1. különböző művek	40	40
2. dogmatikus	26	20
3. homiletika, pasztorális	22	22
4. biblikus	20	15
5. jogi	20	11
6. erkölcsstani	7	7
7. nyelvtani	4	4
8. történelmi	3	3
9. aszketikus	2	2
Összesen	139	124

Az összegzett művek nem tartalmazzák a szerző liturgikus műveit, melyeknek – mint a szerző legkiemelkedőbb tudományos tevékenységének – önálló rész lesz szentelve.

Rusznák Miklós liturgikus művei

A szerző liturgikus műve nagyon széleskörű. 38 új címmel és 53 kötettel járult hozzá a liturgikus tudomány öregbítéséhez. Liturgikus műveinek nagy értéke, hogy mind a bizánci szertartással foglalkozik.

Liturgikus művei abból az okból keletkeztek, hogy nem volt sem a teológusok, sem az érdeklődők számára elég, néha semmilyen liturgikus kézikönyv. Így keletkezett és született meg Rusznák Miklós legértékesebb sorozata.

A liturgikus mű időszerűsége

A liturgikus műveknek arany-vezérfonalát néhány elvbe lehet összefoglalni, ami Rusznák Miklós szívügye és meggyőződése volt:

a. Mindazok, akik kapcsolatba kerülnek a liturgiával, ismerjék meg történelmi fejlődését is (a hívekre is vonatkozik).

b. A liturgia nem csak ceremóniák sorozata, hanem maga Krisztus.

c. Minden szertartást pontosan a liturgikus könyv előírása alapján kell végezni.

d. A liturgiát nem egyéni ízlés szerint kell végezni, mert a celebráló egyén nem ura, hanem szolgája a liturgiának.

A szerző mintegy megelőlegezte a II. Vatikáni Zsinat követelményét, amelyet a liturgikus konstitúcióban így határoz meg: „Krisztus állandóan jelen van egyházában, főleg annak liturgikus ténykedésében. A liturgiában csúcsonyul ki az Egyház ténykedése és ebből kapja minden erejét.” (SC, 10. p.).

Amikor Rusznák Miklós műveiben szorgalmazza a bizánci lelkületet, a pontos és teljes végzést és a deformációk kiküszöbölését akkor tulajdonképpen a II. Vatikáni Zsinat gondolatait váltja valóra, amelyeket így fejez ki: „Tudják meg az összes keletiek és legyenek bizonyosak felőle, hogy törvényes liturgiai szertartásaikat és fegyelmi rendjüket megtartják, sőt meg is kell tartaniuk. Csak a saját szerves fejlődésük érdekében változtassanak rajta. Mindezeket tehát maguknak a keletieknek kell hűségesen megtartaniuk. Nekik kell mindezeket a dolgokat napról napra jobban megismerniük és egyre jobban átvinniük a gyakorlatba. Ha pedig ezektől a korviszonyok miatt helytelenül eltértek, igyekezzenek visszatérni őseik hagyományaihoz.” (EO, 6. p. 1.).

Rusznák Miklós liturgikus művei eleget tettek a zsinat követelményeinek és éppen ezért leszámolva a korabeli megnyilvánulásokat, ma is ösztönzőek. Elég megemlíteni a *Martyrologium Orientalium* nyolckötetes művét, amelynek olvasása megerősíti a híveket a próbatétel idején és ellenállóbbá teszi a gonosz ellen. Eperjesi látogatása során II. János Pál pápa időszerűen ezt így fogalmazta meg: „A görög katolikus közösség ebből a próbatételből megújulva és megerősödve jött ki, hála a sok vérral bizonyított tanúságtételnek is.”

A liturgikus mű felosztása és áttekintése

Rusznák Miklós professzor liturgikus műve széles teret ölel fel. Az áttekinthetőség kedvéért hat csoportra osztjuk fel:

1. eucharisztikus
2. diszciplináris
- 3., a liturgikus év
4. liturgikus pasztoráció
5. liturgikus könyvek fordítása és összeállítása
6. más liturgikus témájú könyvek.

A szerző liturgikus művének jellemzése

Amint már említettük Rusznák Miklós liturgikus műve nagyon tág és széleskörű, hiszen 53 kötetet tesz ki.

Sok témakört érint, kezdve az epiklézissel, folytatva a három használatban lévő liturgiával. Lelkipásztori szemszöggel nézve a hívők szükségleteit több sorozatos beszédet mondott a liturgikus évről, a böjtről, a szent Negyvennap lelki tartalmáról. Tudományos módszerrel feldolgozta a liturgikus naptárt, sőt mi több, összehasonlította a latin szertartással, mellékelve a dátumot, hol található a latin szertartásban.

1. Az említett jellegzetességek elegendők ahhoz a megállapításhoz, hogy Rusznák Miklós liturgikus műve nagyon sokrétű.

2. Minden egyes művét jellemzi a Szentírás, az egyházatyák és a pápai körlevelek idézése, valamint a katolikus szerzők írásainak a bemutatása. Ilyen széleskörű és sokrétű anyag ellenére, műveiben mindenkit pontosan idéz. Tehát pontos úgy az idézést, mint a szakkifejezéseket illetően.

3. A szerző műve úgy, mint akkor, ma is a legnagyobb mértékben aktuális, amelyet világosan bizonyít az epiklézis problematika. Ma egyike

a komoly akadályoknak az ökumenikus párbeszéd előrehaladásában. Ugyanígy aktuális a Krisztus Király ünnepe a bizánci szertartásban. Bizonyára időszerű marad a *Martyrologium Orientalium*, míg csak ez a naptár lesz érvényes a bizánci szertartás számára. Az aktualitás is jellegzetes vonása az említett műveknek.

4. Műveit tudatosan úgy fogalmazta és írta, hogyha egy szakadár testvér olvassa, akkor a saját, torzítás nélküli vallási rendjét fedezze fel benne. Művének jellegzetessége tehát a tudatos ökumenikus szellem.

5. Amennyiben lehet, minden tárgyalt témát megvilágított a történelmi fejlődés oldaláról is. Így liturgikus tárgyú könyvei nagy történelmi (fejlődési) értéket hordoznak magukban.

6. Az előző rövid összefoglalók méltán bátorítanak arra, hogy szerzőnk művét méltán illessük a tudományos jelzővel. Hiszen szerzőnk a pozsonyi Komenszki Egyetem rendes professzora volt és csak természetes, hogy munkássága tudományos módszerekkel folyt. A bizonyítékok a párbeszédre való hajlam, a tárgyilagosság és a történelmi feltárása az összefüggéseknek, mind élő bizonyítékai, hogy a szerző széles látókörű tudós teológus.

A liturgikus mű egyedisége

A szerző bizánci szertartású katolikus pap volt. Aprólékosan ismerte a szertartási könyveket, a bennük lévő lelkiséget, a pontos utasításokat és a valóra váltásukat a szertartásokban. A szertartási könyvek tartalma tartósan ihlető hatással voltak rá, hogy gazdagságukat másoknak is továbbadja. A külső vizsgálódó vagy a szakember, aki csak az íróasztaltól adja megállapításait, sohasem tudja úgy és olyam szemszögből nézni, látni és értékelni, mint egy pap, aki az isteni titkokat végzi, és a híveknek kiszolgálja. Itt van az a minőségi különbség, ami Rusznák Miklós liturgikus művét igazán egyedivé emeli.

Nagy tudása és széles látóköre ellenére, vagy éppen ezért az isteni titkokat, főleg az eukharisztikus áldozatot, mindig nagy alázattal végezte. Hiszen bennük és általuk az örök Főpapot, Mesterét és Tanítványát ismerte meg mindjobban. S ezt a megismerést és tudást közvetítette nagyon magas tudományos szinten.

A liturgikus és a többi műve összehasonlítása

Szinte lehetetlen próbálkozás ilyen kicsi meghatározott téren. A

megfelelő elemzés külön tudományos munkát igényel. Ha mégis megpróbáljuk, akkor csak azért, hogy ez a szempont se maradjon ki.

A más tárgyú műveire is érvényes az, amit a liturgikus szakterületről állapítottunk meg: tudományosak, pontosak, időszerűek, széles látókörrel megírva, óriási áttekintés a helyes katolikus tanításról és a feltétel nélküli hűség műveiben e tanításhoz.

Ez a hűség az egyház tanítóhivatala iránt, főleg dogmatikai és liturgikus műveiben nyilatkozik meg. Dogmatikai műveiben még csak meg sem engedti azt a gondolatot, hogy lehetne talán másképp is, mint ahogy a tanítóhivatal javasolja vagy tanítja.

Teljes mértékben érvényes ez a magatartása a liturgikus műveire is. Nagyon határozottan állította, hogy akárhogyan is dönt Róma a liturgikus kérdésekben, minden huzavona nélkül végre kell hajtani.

Hol található határozott magatartásának a gyökere? Lehetősége volt megismerni az egyház munkamódszerét. Tudta, hogy az általános vagy a kétes kérdésekre, a pápa kikéri a püspökök véleményét. A részegyházak problematikájához a helyi hierarcha véleményét kéri. Ezen kívül véleményezi a szakban érdekelt szakembereket. Ő maga is nagymértékben véleményezte a keleti jogi javaslatokat.

A liturgia terén megelőzte korát. A kápláni beosztástól kezdve az általános helynökig, minden beosztásban volt. Tökéletesen ismerte a liturgikus nehézségeket, a naptárral járó helyzeteket, a nyelvi problémákat, főleg pedig a liturgikus pontatlanságot és „ügyességet”, amellyel egyesek rövidítették a szertartásokat és mások átvették a helytelen végzés módját.

A II. Vatikáni Zsinat mindezen törvénytelenséget a helyes irányba terelte a „Keleti egyházakról” szóló határozatával, és amit II. János Pál pápa az „Orientale lumen” apostoli levelében megismételt.

Az összehasonlítás színtere lehet, hogy Rusznák Miklós minden műve magas fokú tudományos szinten van, nagy pontossággal jeleskedik és hű az egyház tanításához.

A liturgikus műfajnak egésze pedig arra irányul, hogy a bizánci örökséget mint egészet őrizze meg és adja tovább. Ennek az egészben való látásnak köszönhető, hogy Rusznák Miklós Szűz Mária mennybevitelének a kihirdetéséhez az ünnep szövegeiből a legértékesebb javaslatot állította össze és küldte el püspöke Rómába, ahol a „pulcherissima” jelzővel illették (*Petitiones*, Tomus II.).

Szerzőnk előrelátását és helyes irányvonalát több összefüggésben megerősítette a Zsinat is:

a) a szentatyák és a tradícióhoz való hűségben;

b) ökumenikus szemszögből a pravoszláv egyházhoz, amely a teljes bizánci örökséget használja szertartásaiban;

c) felújítani a megcsontított szertartási elemeket.

A megemlített elemek olyan alkotórészei dr. Rusznák Miklós professzor liturgikus művében, amely tartós értéket jelent az egyetemes egyház részére is. A szerzőt és művét pedig úgy egyetemes, mint egyházmegyei szinten a nagy egyéniségek közé sorolja.

Megjegyzés: Az életrajzi adatok dr. Rusznák Miklós *Autobiographia* művéből lettek felhasználva. Minden egyéb más adat műve feldolgozásából származik, amelyet a szerző mint licenccélt dolgozatot védett meg.

SUMMARIA

„Die Auferstehung aller...“

– Die Auferweckung des Lazarus im Evangelium und in unseren liturgischen Texten (István Ivancsó)

Die byzantinische Kirche richtet besondere Aufmerksamkeit auf die Auferweckung des Lazarus, auf das Ereignis, das nur von Johannes uns überliefert ist. Das Ereignis ist in unserer Kirche ein selbständiges Fest und hat einen eigenen Namen bekommen am Tag vor dem Palmsonntag, der der Lazarus-Samstag heißt.

Die liturgischen Texte des Festes drehen sich darum, daß Jesus den schon seit vier Tagen toten Lazarus vom Tod auferweckt. Diese Hymnen schöpfen ihren Gehalt aus dem Text der Heiligen Schrift, wo der Evangelist Johannes – als Augenzeuge – den Beweis bringt, daß Lazarus wirklich tot war.

Weder die Heilige Schrift noch die Liturgie beschäftigen sich mit der theologischen Reflexion, in welchem Zustand Lazarus im Grab war; sie erachten ihn einfach für tot. Mit der Tatsache seiner Auferweckung aber möchten diese betonen, daß Jesus nicht nur über das Leben, sondern auch über den Tod Herr ist. Vor seinem freiwilligen Leiden und Opfer deutet Jesus mit dem Rückruf des Lazarus ins Leben seine eigene Auferstehung an, gleichzeitig spricht dieses Ereignis auch von der allgemeinen Auferstehung der Menschheit. Auch das wichtigste Lied am Lazarus-Samstag bezeugt dies: „Die Auferstehung aller vor deinem Leiden verbürgend, wecktest du Lazarus von den Toten auf, Christus, unser Gott“. Die Auferweckung des Lazarus ist ein Zeichen dafür.

Wir möchten zuerst den Sinn dieses Zeichens aus dem Text des Evangeliums auslegen, um dann zu überblicken, wie der Glaube der Kirche in seinen liturgischen Texten interpretiert wird. Anstelle der völligen Analyse und eines ausführlichen Kommentierens des johanneischen Textes betrachten wir nur zwei Gesichtspunkte. Einerseits: Wie sich die Herrlichkeit Gottes offenbart in den Umständen und in der Tatsache der Auf-

erweckung des Lazarus. Andererseits: Wie Jesus erscheint als der Herr des Lebens und des Todes.

Die mit Lazarus zusammenhängende liturgische Texte – ebenso wie die biblischen Kommentare – beschäftigen sich nicht mit der Tatsache, in welchem Zustand Lazarus im Grab war. Auch diese Texte möchten zweierlei lehren: Einerseits wann aufgrund des Evangeliums sich die Vorbereitungen des Leiden Christi mitteilen, andererseits manifestieren sich die Herrlichkeit und die Allmächtigkeit des Herren. „Als ob wir Zeugen wären einer aufsteigenden Bewegung, einer ansteigenden dramatischen Spannung, die in der Kreuzigung ihren Scheitelpunkt erreicht und die sich in der Freude der Auferstehung auflöst“. Man kann dieses alles auch betrachten in der liturgischen Bearbeitung der evangelischen Ereignisse bei der Befolgung der präzisen Zeitordnung.

Aufgrund der liturgischen Texte ist Lazarus das Urbild des auferstandenen Christus aber gleichzeitig auch der Prototypus des aus dem gloriosen Grab Christi auferstehenden Geschöpfes.

Die mit Lazarus sich beschäftigenden liturgischen Texte teilen sich in zwei Gruppen. Der eine Teil begleitet an den Tagen vor dem Lazarus-Samstag chronologisch die evangelischen Ereignisse von der Erkrankung des Lazarus bis zu seinem Tod, wie sie sich auch in der Liturgie präsentieren. Der andere Teil der Ereignisse am Fest selbst behandelt schon seine Auferweckung.

Der Lazarus-Samstag verbindet sich eng zu den zwölf Festen der byzantinischen Kirche durch den Palmsonntag. Seine Bedeutung auch in sich selbst ist groß. Nämlich durch die Auferweckung des Lazarus bezeugt Jesus Christus vorher seine eigene Auferstehung und die Auferweckung der ganzen Menschheit.

Mit dem Zustand des im Grab liegenden Lazarus beschäftigen sich weder die Evangeliumskommentare noch die liturgische Texte. Letztere halten es sicherlich nicht für ihre Aufgabe genaue theologische Erläuterungen zu geben, eher ist für sie wichtig, die Lehre durch die heiligen Texte in den vorher genannten zwei Gedenken zu vertiefen.

Schließlich kann man festhalten, daß Lazarus im theologischen Sinn nicht tot sein konnte, weil nicht er, sondern Jesus Christus der Erlöser ist, der als erster den Weg aus dem Leben in den Tod und ins ewige Leben durchwandert hat.

Wir möchten mit dieser Analyse der wichtigsten Momente des Evangeliums und der byzantinischen Texte einen kleinen Beitrag zu diesem Thema leisten, ein Thema, das in den Arbeiten wenig beachtet wird.

**Biblical Works in the Library of our Seminary.
A Preliminary Description**
(Géza Xeravits)

On the shelves of the Library of St. Athanase Greek Catholic Seminary there are a number of books which form a quite large and independent corpus, the so-called Antiqua-collection. Each of its items were printed before 1850, and this fact served as a basis for collecting them together. Man can find in this collection very different kind of books – theological, historical and philosophical writings as well. Originally, all of them belonged to various paroechial and monastical libraries – mainly that of the Convent of Basilite Monks at Máriapócs, Hungary. The aim of my short article is to give a preliminary sketch of a part of this corpus: those writings which deal with diverse branches of biblical studies, or editions of the Scripture, and which were equally written in western languages.

The content of the material I found at first sight is threefold: bibles, exegetical and isagogical works (their list is to be found at the appendix of the article). Here I would like to set off only several items with special interest. First of all a complet german translation of the Vulgate, made by Johann Dietenberger. Its raison d'etre was to produce a catholic vernacular counterpart of Luther's Bible (of which we also have a copy, printed in the 19th century at Nagyszeben, the center of Transsylvaniaian lutherans). Worth to mention also the complet oeuvre of two well reputed catholic exegetes from the 17th and 18th centuries: a vallonian jesuite Cornelius a Lapide and a french benedictine Augustinus Calmet (12 and 8 volumes). Last not least I would like to highlight a commentary of St. Paul's letters from the late 16th century, written by several early protestant exegetes, with some forewords of the famous swiss theologian Heinrich Bullinger.

Der Familienkreis in den Pfarren
(István Gábor Cselényi)

Die modernen Gesellschaften sind soziologische Systemen, in den sich Teilsystemen (z.B. Ökonomie, Pädagogie usw.) fungieren. Die Religion ist ein spezielles Teilsystem. Innerhalb dieses Systems die katholische Kirche ist eine soziologische Einheit, die auf kleinere Einheiten

(Diözese, Dekanat, Pfarre) geteilt ist. Die Frage der heutigen Pastoration so lautet: Die Massenpastoration kann seine Aufgabe in Übergeben des Glaubens vielleicht nicht erfüllen, Zielgruppen sollen ausgearbeitet werden. ä

Solche Zielgruppen sind auch aufgrund der Gruppenpsychologie nötig. Die religiöse Gruppen gewären tiefere religiösische Experimenten, als der individueller Kontakt. Aktive Zusammenarbeit, ständiger Kontroll sind nur in solchen familiarischen Gruppen möglich. Der erste Step ist die Aktivisierung der „Praktisanten“. Der Grund sind die Sonntag- und Festliturgien und die Sakramenten, wo die kristliche Familie greifbar ist. Dort sollen wir die Eltern ins Leben der Pfarre einlaufen lassen.

Die Zielgruppen haben zwei Formen: die Gruppen der Altersklassen und der Lebensfunktionen der Kirchlichkeit. Laut dem Alter ist die erste Zielgruppe die Kindergruppe an der Religionslehre. Die Kinder müssen nicht nur „gelehrt“ werden, sondern auch in die Liturgie und in die christliche Praxis eingezogen werden. Sehr wichtige ist die Zilegruppe der Jugendlichen. „Das Futur ist die Jugend“, also die Zukunft der Kirche hängt in grossem Mass von der Aktivisierung der Jüngeren ab. Aber die Zielgruppe der Eltern ist die wichtigste. Wenn die Eltern bringen seine Kinder zu die Sakramenten (Erstkommunion usw), sollen wir sie zu das Leben der Pfarre einladen und aus den Eltern eine Gruppen formen. Ebenso wichtige ist die Zielgruppe der Kranken und Alten.

Lauf Funktion könne wir über weitere Zielgruppen sprechen: dort ist der Bibelkreis, Gebetkreis, die Gruppe der Kathekese, der Pastoration, die Caritas (Gruppe der Diakonie) und ds Pastoralrats, der die Teilgruppe in eine Harmonie integriert. Aus der Zielgruppe der Eltern kann der Familienkreis ausgebildet sein aber ist ebenso auch eine funktionale Gruppe. Dieser Kreis ist eine neue Chance an der Familienpastoration.

Der Grund der Entstehung des Familienkreis ist die Jugendpastoration und die Unterricht der Verlobten. Aus mehrere Brautpaare oder Ehepaare ist der Kreis ausgebildet sein. Das Ziel des Kreises ist: die Eltern zu Pädagogen zu erziehen. Die Paare kommen vielmals zusammen und durchsprechen die Fragen der Erziehung und des Glaubens. Ein wichtiges Prinzip ist in dieser Arbeit das sog. Gordon-Prinzip: die Unterscheidung der „Ich- und er-Botschaft“, d.h. des tatsächlichen Affekts und eines Maskes, einer Rolle.

Die Lösung ist innerhalb der Familie und ebenso des Familienkreises die Familienkonferenz, wo auch eine Konfliktlösung möglich ist, dessen Prinzipien sind: die Problemen sind zu verbalisieren, die Lösung

ist zusammen zu suchen, nach einer Zeit zu das Problem zurückzukehren.

Wir können auch über ein Elternseminarium sprechen. Dort sind Themen nicht nur der Kontakt des Ehepaars, sondern die Fragen der Erziehung, des Glaubens, der Liturgie usw. Die Experimenten der Glieder können auch für die andere hilfreich sein. Die Familienkreise wirken sich nicht nur auf die Pfarre aus, sondern auch auf die Familien. Die Paare erlernen den Dialog, die Aszese innerhalb der Familie und diese Experimenten wirken auch auf die Kindern und Jugendlichen aus.

So die Tätigkeit des Familienkreises und der Zielgruppen bildet einen Kreis: sie integriert die Lebensfunktionen und Altersklassen der Pfarre und selbst der Kirche.

**Die Bewertung des sittlichen Gesetzes im Licht
des Neuen Testaments**
(János Soltész)

Die Bewertung des Gesetzes hat innerhalb der christlichen Theologie in den vergangenen Jahren einen erstaunlichen Wandel durchlaufen. Bei der Gesetzesfrage innerhalb des Alten und des Neuen Testaments nicht nur um das Gesetz geht, sondern um die Frage, was denn Gott vom Menschen in Wahrheit will, und wozu er die Gemeinschaft mit dem Menschen sucht.

Die biblischen Schriften lassen keinen Zweifel daran, dass alle Aussagen über das Gesetz und seine Funktion ganz wesentlich von dem Gottesbild des- oder derjenigen abhängig sind, die sich dieser Frage stellen. (Dies gilt gewiss auch von den folgenden Aussagen.) Da ihnen die Überzeugung zugrunde liegt, dass der Gott in der Person und im Werk Jesu von Nazaret in der Glaubensgeschichte seines auserwählten Volkes das klärende Wort sprach, setzen sie die Wahrheit von Jesu Gottesbild voraus. Unter dieser Voraussetzung lässt sich die Frage des Gesetzes folgendermassen beantworten:

Es gibt kein menschliches Tun oder Lassen, das ohne Auswirkung auf das Leben bliebe. Insofern sind alle Erfahrungen, die Menschen mit ihren Verhaltensweisen machen, lebenswichtig: Sie rufen nach Wiederholung oder Unterlassung – und werden so zu Weisungen und Geboten, zur Warnung und zum Verbot.

Aber das Gesetz ändert nichts daran, dass Gott heute einem jeden Menschen als barmherziger Vater begegnen will. Deshalb hat er men-

schliche Institutionen bevollmächtigt, sein Gesetz so zu bewegen, dass er auch im Rechtsspruch als Barmherzige erfahrbar bleibt, denn „was ihr auf Erden binden werdet, wird auch im Himmel gebunden sein, und was ihr auf Erden lösen werdet, wird auch im Himmel gelöst sein!“ (Mt 18,18).

Auf diese Weise soll der Mensch persönlich erleben, dass das Gesetz wahrhaftig bis zuletzt Ausdruck von Gottes wohlwollender Menschenfreundlichkeit ist. Und so kann das Gesetz zum wirksamen Zeugnis dafür werden, dass auch Gott sich um das Wohlergehen und den Wohlstand der Menschen kümmert, weil er will, dass es ihnen gutgeht.

**The kenotical mystery of ‘being in body’ in theology of
Hans Urs von Balthasar**
(Tamás Kruppa)

Sergej Bulgakov understands the creation of the world as a kind of second kenosis. According to Hans Urs von Balthasar this is an act in which God graciously shares his own divine freedom with human beings. The possibility of the creation of finite freedom is grounded in the inner-trinitarian generation of the Son by the Father, which can be understood as the ‘*Ur-kenose*’ of the divine love and freedom.

Real human freedom is an analogous sharing (*με'θεξις*) in the freedom of the Son, that concretely revealed in Jesus Christ. The second kenosis of the creation is founded by and directed towards the third kenosis of the Incarnation, from very beginning. The very inner realm of divine life and freedom is opened for human beings in the Incarnate Son. Only here can our human freedom find the infinite fulfillment for which it was originally created. This fulfillment is no something ‘owed’ it or a result of our achievements or desires, but it is pure gift for us. Here and here alone can fallen, sinful man and woman find the healing and liberation to the true freedom that means eternal life for him and her.

Beyond the relatively formal reflections on the relationship between infinite and finite freedom, at the moment we only wish to turn to the concrete revelation of the relationship between divine and human freedom, and to present Hans Urs von Balthasar’s understanding of the role of the Holy Spirit with regard to the person and ministry of Jesus Christ. Having done this, we will be able to understand better the Christological dimension of authentic Christian spirituality, therefore, the role of the Holy Spirit in the lives of Christian believers, which is the ultimate

goal of every honest theology.

For Balthasar the Spirit is the key to understanding the dynamism of Jesus' life-in-mission. The mediation of the Father's presence and will by the Spirit does not contradict the fact that the Son 'receives' his mission from the Father immediately, precisely as the immediate procession of the Father. The mediation of the Spirit, however, makes it possible that the Son receive his mission in obedience.

To shed some light on the 'identity between freedom and being driven by the Spirit', Balthasar draws on example of artistic inspiration. An artist is most free when, no longer trapped in the indecision of having to consider many different possibilities for the execution of his work, he is finally 'possessed' by the idea inspiring him and surrenders himself completely to its demands. When the inspiration is genuine, the work of art reveals both an inner coherence of 'necessary' structure and all the marks of personal genius and creative freedom.

According to Balthasar the Holy Spirit inspires Jesus in his mission in an analogous way. Jesus does not shape his life according to his own ideas and plans, but in obedience to the Spirit who inspires him with the Father's will. In so doing, the Spirit leads Jesus into his own truest, creative freedom. Jesus' mission is something living and dynamic. It is not 'already there', prefabricated, waiting for him to carry it out mechanically. On the contrary, the obedience to the Spirit which informs Jesus' life-in-mission requires and presupposes his own creative freedom and responsibility in the carrying out of Father's will.

The notion of the Spirit 'in-over' Jesus is Balthasar's attempt to express something of the mystery of hypostatic union. The reality of the union between Father and Incarnate Son is grounded in the inner-trinitarian relations and cannot in any way be impaired. The Spirit, which Jesus possesses in full is guarantee for that. But, the Spirit also makes it possible for this real union to exist in apparently impossible modes. Through the Spirit, the Son can live and experience his relationship to the Father as a real human being.

Balthasar would avoid identifying the economic and the immanent Trinity, lest it appear that God must 'go outside himself' in a relationship with the world in order to 'come to himself', he clearly maintains that the economic Trinity is truly the revelation of the immanent Trinity. If Jesus is not the eternal Son, then his obedience cannot be redemptive for humanity. On the other hand, simple identification of the economic and immanent Trinity cannot explain the real obedience of Christ and there-

fore fails to appreciate the real drama of the confrontation between divine and human freedom.

According to Balthasar, the new role of the Spirit during the life-in-mission of the Son on earth and the corresponding obedience of the Incarnate Son indicates: firstly the real radicality of the divine kenosis in the Incarnation, then the corresponding distinction which must be made between the economic and the immanent Trinity, and finally the real drama of the confrontation of divine freedom and human freedom.

Citazioni liturgiche dei santini dei nostri novelli sacerdoti
(István Ivancsó)

Nella diocesi di Hajdúdorog fondata nel 1912, la prima ordinazione sacerdotale avvenne nel 1914, quando il primo vescovo della diocesi ordinò quattro sacerdoti. Da allora fino ad oggi il numero delle ordinazioni è di 421. L'autore del presente articolo ha cominciato a raccogliere i santini dei novelli sacerdoti venti anni fa. Ora la sua collezione contiene 290 santini; 80 di questi (22 %) contengono citazioni liturgiche. Questo numero abbastanza alto, è una testimonianza chiara del fatto che i nostri sacerdoti prendono sul serio il concetto: „La Chiesa orientale vive nella sua liturgia”.

Il lavoro presente mette le citazioni in un sistema chiaro, seguendo gli uffici della Chiesa bizantina. I novelli sacerdoti naturalmente hanno preso le loro citazioni in maggior parte dalla Divina Liturgia (42), poi dai Vespri (10), dal Mattutino (12), dalle Ore piccole (1), dalla Compieta (4). Anche dal Paraklisis in onore della Santissima Madre di Dio due sacerdoti hanno scelto le loro citazioni. Infine, anche dalle diverse celebrazioni sono stati scelti dei brani: dal Battesimo (3), dalle Nozze (1) e dal Funerale (5).

L'articolo è la prima pubblicazione sulla collezione dell'autore nella quale egli esamina soltanto le citazioni liturgiche. Nella collezione ci sono ancora lacune – soprattutto prima del 1950 –, e perciò speriamo che aumenterà il numero dei santini che contengono citazioni liturgiche.

Dr. Mikulás Rusznák,
an important Personality of the Prešov Bishopric
(Béla Bohács)

This year (1998) the Prešov Greek Catholic Bishopric is going to celebrate 180th anniversary of its establishment.

Among the exceptional personalities ranks also Dr. Mikuláš Rusznák, theologian and scientist. He was born on 30th April 1878 in the family of a Greek Catholic priest. After graduation at a secondary school in Prešov he studied theology in Budapest and also got there his PhD in 1901.

In his service for the eparchy, he went through all positions, from being a clergyman to being a general vicar after his graduation in 1900.

His scientific activities made him a well-known theologian. In 1936 he was made a professor of the Theology Faculty of Komenský University in Bratislava. He wrote 177 works in 191 books altogether.

From his sphere of interest the following can be mentioned: liturgic, 53 works, dogmatic, 20 works, biblical topic, 15 works and judicial topic, 11 works.

The most important contribution of his work is that he reacted to the contemporary problems in his works and also offered a conception on strictly scientific grounds.

We believe that this short paper could help to encourage the interest in the person and work of this exceptional and devoted priest, scientist and theologian.

KÖNYVISMERTETÉSEK

PIRIGYI, I., *Görögkatolikus életsorsok, Debrecen 1998, 176 p. kötve, ISBN 963 00 2221 4*

A magyar görög katolikus egyház életét gazdagító, híveinek identitás-tudatát elmélyítő újabb könyv jelent meg Pirigy István tanár úr tollából. Ez az önálló és a maga nemében egyedi kötet a szerzőnek immár nyolcadik könyve. A nagyszabású művek után – melyek egyházunk történetével foglalkoznak (*A görög katolikus magyarság története*, Nyíregyháza 1981; *A bizánci egyház története a középkorban*, Nyíregyháza 1986; *A magyarországi görög katolikusok története I-II*, Nyíregyháza 1990) – ez az újabb könyv a magyar görög katolikus egyház kimagasló *világi* személyiségeit mutatja be, akik egyházunk horizontján „ragyogó csillagokként világítanak”. Tizennyolc személy életútját és munkásságát tárja az olvasó elé, akik meghatározó szerepet játszottak egyházunk életében, s akik eddig nem kaptak méltó elismerést vagy nyilvánosságot.

Ez a tény talán párhuzamba állítható az egyetemes egyház gyakorlatával: általában a híres emberek lettek szentté avatva, míg bizonyára nagyon sokan vannak, akik életük egyszerűségével, csöndes áldozatával érdemelték ki azt, hogy kanonizáció nélkül is a megdicsőültek között legyenek. A tanár úr által bemutatott görög katolikus személyek is általában kevés nyilvánosságot kaptak, bár olykor országos vagy nemzetözi tevékenységet is kifejtettek.

A szerző az életutak bemutatásával nagy ismeretanyagot dolgoz fel; művéből érződik a komoly gyűjtő munka. Nem csak a múlt felé fordul, hanem a bemutatott személyek mai vonatkozásaira is figyelmet fordít.

Olyan ismereteket közöl a könyv, melynek alapján a görög katolikusok valóban büszkéek lehetnek a nagy elődeikre, akik a politikában, a művészetben, az irodalomban, a tudományban kimagaslót alkottak, de eddig kevésbé voltak ismertek. Azonban ezeken túl és mindenekelőtt a görög katolikus egyházhoz, illetve a bizánci rítushoz való hűségben mutatnak példát. A szerző, aki görög katolikus pap létére kezdettől fogva a tudománnyal – s azon belül is az egyháztörténettel – kötelezte el magát, a pasztorális szempontra is hangsúlyt fektet: minden bemutatott személlyel

kapcsolatban kidomborítja azt, hogy a görög katolikus egyházhoz való hűséget hogyan valósította meg, s hogyan lehet a mai görög katolikus hívek példaképe.

A történész professzor hosszú évtizedeken át lebilincselő módon tartotta előadásait, amikor papi generációkat oktatott a Hittudományi Főiskolán. Ebben a könyvében is ötvözi a tudományos alaposságot az olvasmányossággal. Valóban élvezetes olvasmány ez a könyve is, melynek alapján bebizonyosodik, hogy „Kelet Világosságához” a bemutatott személyek is hozzáadták a maguk szerény ragyogását. (Ivancsó I.)

VLACHOS, H., *Egy éjszaka a Szent Hegy sivatagában. Beszélgetés egy áthoszi remetével a Jézus-imáról*, Budapest 1997, 235 p. kötve, ISBN 963 04 7684 3

Az ember „homo viator”. Olyan lény, aki mindig úton van, aki folyamatosan és tudatosan törekszik magasabb célok felé. A keresztény ember ennél többet akar, ugyanis életének célja az Istennel való minél elmélyültebb kapcsolat kialakítása, s végül az ő Országába való eljutás. A szerzetes még ennél is többre vágyik: az „angyali életmódban” már itt a földön megélni a végső állapotot a hármasság út – a megtisztulás (*purificatio*), a megvilágosodás (*illuminatio*) és az istenismeret (*theoria*) – révén. Ehhez persze szinte emberfeletti erőfeszítésekre van szüksége az aszkézisben, de ehhez segíti őt a Jézus-ima, amiről a jelen könyv szól, melyet Verdes Sándor fordított és adott ki.

A magyar olvasó már megismerkedhetett az életét állandó vándorlásban töltő zarándokkal, aki hosszú utazása végén tudta szívébe vonni a Jézus-imát, ami aztán életének legédesebb öröme lett. (*A zarándok*, Nyíregyháza 1989; teljes kiadása: *A zarándok elbeszélései*, Pannonhalma 1994; mindkettő Korzenszky Richárd fordításában jelent meg.) Egy másik könyv pedig konkrétan a Jézus-imáról szól, elméleti és gyakorlati szempontból: SJÖGREN, P-O., *A Jézus-ima. A szív imádsága*, Budapest 1991. Vlachos archimandrita könyve, melyet most olvashatunk először magyar nyelven (az angol, francia, arab, spanyol, orosz, szerb, finn, holland és olasz fordítások után), hatalmas lelki utazást tár az olvasó elé, jóllehet egyetlen éjszaka beszélgetését foglalja össze, amit a szentéletű névtelen áthoszi remetével végzett a szerző.

Csak ámulva lehet olvasni, szinte átélni és átímádkozni a könyvet, melynek minden sorából a remete életszentsége árad. A felbecsülhetetlen kincset, a Jézus-imát tárja az olvasó elé, miközben bepillantást

enged a szentéletű szerzetesek lelki világába és mérhetetlen küzdelmébe, akik félve és remegve munkálják üdvösségüket. Ha ők félnek, hogy elveszítik Isten kegyelmét és üdvösségüket, mennyivel inkább kell ettől rettegni a világ csábításai között élő embernek?! De ők imádkoznak értünk is, mondják a Jézus-imát értünk is!

A szent remete életszerűen mondja el a Jézus-ima gyakorlatát, bemutatja értékét, megtanít végzésére, és egyben figyelmeztet a veszélyekre is, melyek a kezdőkre leselkednek.

A remete a lelki utazás végén visszaküldi az archimandritát a világba. Le kell jönnie az Áthosz-hegyéről – s hozzátehetjük: ott kell folytatnia vándorlását –, de biztatja, hogy folytassa a Jézus-imát önmagáért, öerte és mindenkiért.
(Ivancsó István)

SOLTÉSZ, M.-né, Máriapócs. Válogatott bibliográfia, Nyíregyháza 1996, 75 p. kötve, ISBN 963 7281 40 1

Különleges örömmel vehetjük kézbe dr. Soltész Mihályné könyvét, amely Máriapócs bibliográfiáját szinte hiánytalanul sorolja fel. Meglepődve láthatjuk, hogy milyen nagy mennyiségű írás szól a számunkra oly kedves kegyhelyünkről.

A könyv három világosan elhatárolt részre tagolódik: 1) évszám nélküli kiadványok; 2) a XX. század előtti, majd 3) a XX. századi anyag. – Az egész gyűjteményben a kronológiai rend figyelhető meg.

A nagy terjedelmű anyagban való eligazodást a könyv végén található két mutató segíti elő. Az egyik a megjelent publikációk forrását, a másik a szerzőket sorolja fel.

Tiszteletet érdemel a szorgos gyűjtő és rendszerező munka, amely a szép kiállítású könyvben öltött testet. A mű használhatóságát különösen is érdemes megemlíteni, hiszen eddig ilyen jellegű bibliográfia nem jelent meg Máriapócsról, csupán válogatott bibliográfia, melynek legutóbbi példája: JANKA, GY., „Az első pócsi kegykép és irodalma”, in *Athanasiana* 3 (1996) 25-41; különösen: 38-41.

Figyelemre méltó, hogy a szerző teljességre törekedett, így nem csak a vallásos vonatkozású írásokat sorolta fel, hanem azokat is, amelyek bármiféle vonatkozásban vannak Máriapóccsal (mezőgazdaság, ipar, kereskedelem, művészet, sport...) Talán érdemes két olyan lelőhelyre felhívni a figyelmet, ahol még további írások is találhatóak, amelyekkel kiegészíthető ez a bibliográfia. Az egyik a *Görögkatolikus Szemle* régebbi számai a század első feléből, a másik pedig a *Keleti Egyház* folyóirat,

szintén ebből a korból.

A könyv szép ajándék a Szűzanyának a máriapócsi kegykép első könnyezésének 300. évfordulójára, és hasznos segítség mindazoknak, akik a témával foglalkoznak.
(Ivancsó István)

Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete konferenciája. Nyíregyháza 1997. augusztus 27, (A Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai II), (szerk. Janka Gy.), Nyíregyháza 1998, 160 p. kötve, ISBN 963 035133 1

Bizonyára nem csak a könyvekre, hanem a levelekre és iratokra is vonatkozik a közmondás: „Habent sua fata libelli”. Hogy megmaradjanak és ne vesszenek el a dokumentumok, ezért van szükség levéltárakra. De nem csupán a megőrzés az egyetlen cél, hanem az is, hogy hiteles forrásokból ismerhessük meg a múlt eseményeit. Azonban az iratokkal vissza is lehet élni, ezért nem mindegy, hogyan kezeljük a levéltárat, illetve annak anyagát, hallottam magam is – igaz, passzív résztvevőként – a magyar egyházi levéltárosok konferenciájának bevezető gondolataként.

A konferenciát a Görög Katolikus Püspöki Levéltár rendezte, amely immár sorrendben az ötödik volt, és amelyen a legmagasabb szinten képviseltették magukat az európai levéltárosok.

A konferencia anyagát tartalmazó kötetből bepillantást nyerhetünk a nemzetközi levéltárosi tevékenység munkájába és terveibe, de egészen gyakorlati kérdésekbe is, mint például az oklevelek konzerválásába és a legmodernebb levéltári feldolgozásokba. Az előadások anyaga megismertet egyes európai nagy levéltárakkal és a magyar egyházi levéltárakkal, valamint az ezekben folyó kutatási módszerekkel is.

Püspöki Levéltárunk kiadványainak ez a második kötete – Belme L. Máriapócsról szóló könyve után, vö. az ismeretétést: *Athanasiana* 6 (1998) 144-145; 150-151 – az idegen nyelvű előadások eredeti szövege után magyar nyelvű összefoglalókat, a magyar nyelvű előadások után pedig idegen nyelvű összefoglalókat is tartalmaz. Reméljük, megvalósul az a cél, hogy a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete jobban be tud kapcsolódni a nemzetközi levéltári élet vérkeringésébe.

(Ivancsó István)

OBBÁGY, L. (szerk.), „Játszani is engedd...” Rejtvények, játékok, feladatok a katekézishez, Nyíregyháza 1988, 235 p. kötve

Amint a címe is mutatja, Obbágy Lászlónak ez az újabb könyve

mindazoknak nagy segítséget nyújt, akik a hitoktatás nehéz, felelősségteljes, ám nagyon szép területén dolgoznak. A Hittudományi Főiskola Katechetikai Tanszékének vezetője azt az igényt elégíti ki a gyűjteménnyel, ami a papok részéről már évek óta megfogalmazódott.

A rejtvények és feladatok témák szerint csoportosítva, világos szerkesztésben található a könyvben. „A rejtvények, feladatok nehézségi foka különböző, okosan kell tehát válogatni – a korosztálynak és a hittanos csoport képzettségének megfelelően” – írja ajánlásában a szerző. Köszönjük a szép és igényes munkát, most már csak a hitoktatókon múlik, a komoly munka és az ismeretek elmélyítése mellett mennyire „engedik játszani is” a hittanosokat...

(Ivancsó István)

RECENSIONES

PIRIGYI, I., *Görögkatolikus életsorsok [Biografie greco-cattoliche]*, Debrecen 1998, p. 176, rilegato, ISBN 963 00 2221 4

È nato un nuovo libro dalla penna del professore István Pirigy che arricchisce la vita della Chiesa greco-cattolica, approfondisce l'identità dei suoi fedeli. Questo autonomo e nel suo genere unico volume è ormai l'ottavo libro dell'autore. Dopo le opere grandiose – che analizzano la storia della nostra Chiesa (*La storia degli ungheresi greco-cattolici*, Nyíregyháza 1981; *La storia della Chiesa bizantina nel medioevo*, Nyíregyháza 1986; *La storia dei greco-cattolici d'Ungheria* vol. I-II, Nyíregyháza 1990) – questo ultimo libro delinea prominenti personaggi *laici*, che risplendono nell'orizzonte della nostra Chiesa come „astri brillanti”. Il libro espone al lettore la carriera e l'attività di diciotto figure che hanno svolto un ruolo determinante per la vita della nostra Chiesa e che finora non hanno ricevuto nè degno riconoscimento nè fama.

Questo forse è paragonabile alla pratica della Chiesa universale: generalmente sono stati canonizzati personaggi celebri, mentre senza dubbio devono essere molti quelli che meritavano per la semplicità della loro vita e il sacrificio silenzioso di essere tra i glorificati. Anche i personaggi greco-cattolici illustrati dall'autore sono generalmente poco conosciuti, benchè a volte abbiano svolto un'attività nazionale o internazionale.

L'autore elabora nozioni grandiose per la rappresentazione delle carriere; si avverte dalla sua opera un senso di profondo raccoglimento. Si volta non soltanto verso il passato ma focalizza l'attenzione anche sui riferimenti odierni dei personaggi rappresentati.

Il libro enuncia concetti in base a cui i greco-cattolici veramente possono essere orgogliosi dei loro grandi predecessori, che hanno prodotto opere primarie nel campo della politica, dell'arte, della scienza, però finora sono poco conosciuti. Ma oltre tutto questo e prima di tutto presentano un esempio per la fiducia verso la Chiesa greco-cattolica e verso il rito bizantino. L'autore essendo un sacerdote greco-cattolico si è impegnato nella scienza già tanto tempo fa – e nel suo interno con la storia della Chiesa – mette l'accento anche sui punti di vista pastorali: durante la

delineazione di ciascun personaggio mette in risalto il modo in cui lui ha realizzato la fiducia verso la Chiesa greco-cattolica, e come lui possa essere un esempio per i fedeli greco-cattolici odierni.

Lo storico-professore ha presentato le sue relazioni per decenni in modo affascinante mentre insegnava a generazioni di sacerdoti presso l'Istituto Teologico Superiore. Anche nel presente libro unisce la solidità scientifica alla leggibilità. È veramente delizioso leggere anche questo suo libro: anche i personaggi rappresentati hanno aggiunto all'*Orientale Lumen* le loro scintille solide. (István Ivancsó)

VLACHOS, H., *Egy éjszaka a Szent Hegy sivatagában. Beszélgetés egy áthoszi remetével a Jézus-imáról* [Una notte nel deserto del Sacro Monte. Colloquio con un eremita di Athos sulla preghiera di Gesù], Budapest 1997, 235 p. rilegato, ISBN 963 04 7684 3

L'uomo è „homo viator”. È un essere che sempre è in strada, che ininterrottamente e consapevolmente mira a una meta più elevata. L'uomo cristiano vuole di più perché la meta della sua vita è costruire un contatto più approfondito con Dio e infine congiungersi nel suo Regno. Il monaco desidera ancora più: nello „stato angelico” vivere lo stato finale già sulla terra tramite la triplice via: la via della *purificazione*, dell'*illuminazione* e della *teoria*. Per questo, naturalmente, ha bisogno di uno sforzo quasi sovrumano nell'ascesi, però lo aiuta in questo la preghiera di Gesù di cui tratta il presente libro tradotto e redatto da Sándor Verdes.

Il lettore ungherese ha già avuto la fortuna di conoscere il pellegrino che trascorsa tutta la sua vita in pellegrinaggio, potè soltanto alla fine del suo lungo viaggio indurre nel suo cuore la preghiera di Gesù che poi diventò la gioia più dolce della sua vita. (*A zarándok* [Il pellegrino], Nyíregyháza 1989; redazione intera: *A zarándok elbeszélései* [Racconti del pellegrino], Pannonhalma 1994; ambe due furono tradotte da Richárd Korzenszky.)

Un altro libro concretamente tratta della preghiera di Gesù dal punto di vista teoretico e pratico: SJÖGREN, P-O., *A Jézus-ima. A szív imádsága* [La preghiera di Gesù. La preghiera del cuore], Budapest 1991. Il libro dell'archimandrita Vlachos che possiamo leggere ora per la prima volta in lingua ungherese (dopo le traduzioni inglese, francese, araba, spagnola, russa, finlandese, olandese e italiana) presenta al lettore un grandioso viaggio spirituale nonostante contenga la conversazione di

un'unica notte, avuta dall'autore con il pio eremita anonimo di Athos.

Si può leggere il libro con stupore, quasi vivendolo e pregandolo, perchè da tutte le sue pagine sgorga la santità della vita dell'eremita. Presenta al lettore il tesoro inestimabile, la preghiera di Gesù, mentre non tralascia di gettare uno sguardo al mondo spirituale e alla lotta immensurabile dei monaci che temendo e tremando lavorano per la loro salvezza. Se loro hanno paura di perdere la grazia di Dio e la salvezza, quanto più deve aver paura l'uomo che vive tra le seduzioni del mondo?! Ma i monaci pregano anche per noi, recitano la preghiera di Gesù anche per noi!

Il santo eremita realmente parla della pratica della preghiera di Gesù, presenta il suo valore, insegna come la si può praticare e attira l'attenzione degli iniziati sui pericoli.

L'eremita, alla fine del viaggio spirituale, rimanda l'archimandrita nel mondo. Egli deve scendere dal monte Athos – e possiamo aggiungere: lì deve continuare il suo cammino –, però il pio lo incoraggia a continuare la preghiera di Gesù per sè stesso, per lui e per tutti.

(István Ivancsó)

SOLTÉSZ, M.-né, Máriapócs. Válogatott bibliográfia [Máriapócs. Bibliográfia raccolta], Nyíregyháza 1996, 75 p. rilegato, ISBN 963 7281 40 1

Con particolare gioia abbiamo tra le mani il libro di M. Soltész che raccoglie quasi completamente la bibliografia di Máriapócs. Siamo sorpresi per la quantità di testi sul nostro santuario a noi tanto caro.

Il libro si articola in tre parti ben distinte, in cui il materiale è raccolto secondo un criterio cronologico: 1) edizioni antiche (che non contengono data di pubblicazione); 2) edizioni anteriori al sec. XX; 3) edizioni del sec. XX. I due indici finali, inoltre, aiutano a orientarsi nella materia di così grande estensione. Il primo enumera le fonti delle edizioni edite, il secondo gli autori.

Il lavoro della Soltész merita la nostra attenzione non solo per la cura e la precisione con cui il materiale è stato raccolto, ma soprattutto perché finora non era stata ancora pubblicata una bibliografia così vasta su Máriapócs, ma solo bibliografie scelte, come tra le altre quella più recente: JANKA, GY., „Az első pócsi kegykép és irodalma” [„La prima icona di Máriapócs e la sua bibliografia”], in *Athanasiana* 3 (1996) 25-41; spec.: 38-41. La Soltész, invece, volendo fornire una bibliografia molto

ampia, ha enumerato non solo gli scritti ecclesiali, ma anche quelli che sono in qualsiasi relazione con Máriapócs (agricoltura, industria, commercio, arte, sport...)

Segnalo, infine, ancora due fonti in cui si trovano scritti con i quali si potrebbe completare questa bibliografia. I primi numeri dell'inizio del secolo della *Görögkatolikus Szemle [Rivista Greco-cattolica]* e la rivista *Keleti Egyház [Chiesa Orientale]*, dello stesso periodo.

Il libro è un bel dono alla Madre di Dio in occasione del terzo centenario della prima lacrimazione dell'icona miracolosa di Máriapócs e uno strumento valido per quanti si occupano del tema.

(István Ivancsó)

Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesülete konferenciája. Nyíregyháza 1997. augusztus 27, (A Hajdúdorogi Görög Katolikus Püspöki Levéltár Kiadványai II), (szerk. Janka Gy.), [Konferenz des Vereines von Ungarische Kirchliche Archivaren. Nyíregyháza am 27 August 1997, (Die Publikationen des Hajdúdorogen Griechisch-katholischen Bischöflichen Archives II) (red. von Gy. Janka)], Nyíregyháza 1998, 160 p. Gebunden. ISBN 963 035133 1

Wahrscheinlich gilt nicht nur für Bücher, sondern auch für Briefe und Schriften das Sprichwort: „Habent sua fata libelli“. Damit Dokumente erhalten bleiben und nicht vergehen, benötigt man Archive. Aber nicht nur Bewahrung ist das Ziel, sondern auch daß wir aus authentischen Quellen Ereignisse der Vergangenheit erkennen können. Aber, daß man Schriften auch mißbrauchen kann und es deswegen nicht gleichgültig ist, wie man mit Archiven und Materialien umgeht, konnte ich als Teilnehmer der Konferenz des Vereines Kirchlicher Archivare Ungarns, als einleitender Gedanken hören.

Auf der Konferenz, die vom Griechisch-katholischen Bischöflichen Archiv organisiert wurde, und schon die fünfte ihrer Art war, waren hochrangige Archivare aus ganz Europa vertreten.

Das Buch das aus dem Material der Konferenz entstand, gibt einen Einblick in die Arbeit und in die Pläne der internationalen archivari-schen Arbeit, aber gleichzeitig auch in praktische Fragen, z. B. die Konservierung von Urkunden und in die modernsten archivarisches Arbeiten. Der Inhalt des Buches macht uns bekannt mit einigen großen europäischen Archiven, ebenso mit ungarischen kirchlichen Archiven und deren Forschungsmethoden.

Dieser zweite Band des Publikationen unseres Bischöflichen Archivs – nach dem Buch von L. Belme über Máriapócs, vgl. die Rezension in *Athanasiana* 6 (1998) 144-145; 150-151 – enthält nach jedem Originaltext der fremdsprachigen Vorlesungen eine ungarische Zusammenfassung und nach den ungarischen Vorlesungen auch fremdsprachige Zusammenfassungen. Wir hoffen, daß sich nun das Ziel verwirklichen läßt, daß der Verein Ungarischer Kirchlicher Archivare sich intensiver an den Blutkreislauf des internationalen archivarischen Lebens anschließen kann.
(István Ivancsó)

OBBÁGY, L. (red.), „Játszani is engedd...” Rejtvények, játékok, feladatok a katekézishez [„Lascia anche giocare...” Enigmi, giochi, compiti per la catechesi], Nyíregyháza 1988, 235 p. rilegato

Come il titolo del libro indica, la nuova opera di László Obbágy presta aiuto a coloro che lavorano nel campo della catechesi; faticosa, piena di responsabilità, però bellissima. Il professore della Cattedra dell'Istituto Teologico Superiore con questa raccolta viene incontro alle aspettative dei sacerdoti che da tanti anni aspettavano un libro del genere.

Gli enigmi e i compiti si trovano nel libro raggruppati secondo i temi, in chiara composizione. „I gradi di difficoltà degli enigmi e dei compiti sono diversi, si deve dunque sceglierli prudentemente – in conformità alle categorie e alla qualificazione del gruppo catechetico” – scrive nella sua presentazione l'autore. Ringraziamo l'autore del lavoro bello e coscienzioso; ora tocca ai catecheti impegnarsi in un lavoro serio e profondo per quanto „lascino anche giocare” coloro che imparano il catechismo.

(István Ivancsó)

A 4-7. SZÁM TARTALMA

Athanasiana 4

Bevezetés

Cselényi István Gábor

Az egyházközség diakóniája

Ivancsó István

Újabb liturgikus kiadványaink

Obbágy László

„Doleo, ergo sum” – Szenvedés, szembesülés, katekézis

Janka György

A Munkácsi egyházmegye felállítása

Szabó Péter

A püspökválasztás rendjét érintő szabályozás módosulásai a keleti katolikus egyházjogban

Janka Ferenc

Teodicea a humanista ateizmuson túl. Szempontok Erich Fromm nem teista humanizmusának kritikájához

Ivancsó István

A megpecsételt kő

Szabó Péter

Az Apostoli Szentszék közreműködésének értelmezése a hierarchák tanácsának felsőbb kormányzati hatalma vonatkozásában

(CCEO 167. kán. 2. §)

Athanasiana 5

Bevezetés

Ivancsó István

Damaszkuszi Szent János húsvéti kánonjának és Nazianzi Szent Gergely húsvéti beszédének egybevetése

Cselényi István Gábor

Az eukharisztikus liturgia

Obbágy László
Otthonunk Isten
Soltész János
A szerelemről – másként
Janka György
A „teréziánus jozefinizmus”. Mária Terézia és a bécsi udvar egyházpolitikai alakulása és változásai
Puskás Bernadett
Ikonosztázionjaink hagyományai I. A középkori ikonosztázion a Kárpátok vidékén (XV-XVI. század)
Xeravits Géza
A Messiás, mint a végső idők előfutára (4Q521) – Fordítás és magyarázat

Athanasiana 6

Bevezetés
Paul-Werner Scheele
A Krisztusban való teljes egység útján
Cselényi István Gábor
Szempontok a keleti egyháztanhoz
Ivancsó István
A liturgia mint az identitás kifejezője
Xeravits Géza
Pseudo-dánieli iratok Qumránból
Szabó Péter
A sajátjogú metropolitai egyházak kormányzati szervei
Kruppa Tamás
Andrej Rubljov „Troica”-ja mint Krisztus ikon
Soltész János
A hit és a tudás kapcsolata
Obbágy László
Krisztus és krisztus követője mint szolga – Biblikus háttérű lelkiségteológiai megjegyzések a keresztény felnőttképzés és a papnevelés pedagógiájához
Basilio Petrà
Keresztény etika ortodox teológiai összefüggésben

Athanasiana 7

Bevezetés

Michel Berger

Új épület régi alapokon

Szabó Péter

Keleti egyházjog és a magyar görög katolikus egyház fegyelmi rendje

Cselényi István Gábor

Vasvári Pál öröksége

Ivancsó István

A húsvéti időszak közepe

Kruppa Tamás

Jézus emberi tevékenysége mint a szentháromságos kenózis kifejezése

Hans Urs von Balthasarnál

Puskás Bernadett

Ikonosztázionjaink hagyományai II. A „klasszikus” ikonosztázion a Kárpátok vidékén (XVII. század)

Cselényi István Gábor

1848/49 és a görög katolikus egyház

Szabó Péter

Keleti megyéspüspök illetékessége a házasság gyökeres orvoslására

(CCEO 852. kán.)

Ivancsó István (kiad.)

Akathisztosz Magyar Szent Mózeshoz